This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

DR
37
.D869
1891

B 772,283

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

Digitized by Google

Н. Д.

ДРЖАВЕ И НАРОДИ

БАЛКАНСКОГА ПОЛУОСТРВА

ЊИХОВА ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ

И

БУГАРСКА НЕПРАВДА

Историјски, етнографски и полемички чланци, који су посвећени источноме питању.

ПРЕВОД С РУСКОГ

ИЗДАЊЕ АКАДЕМСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА „ОБИЛИЋ".

БЕОГРАД.

ШТАМПАРИЈА ПЕТРА К. ТАНАСКОВИЋА, ДО ДЕЛИЈСКЕ ЧЕСМЕ.

1891.

Цена 2. дин.

Digitized by Google

Digitized by Google

Durnovo, N. N.

Н. Д.

ДРЖАВЕ И НАРОДИ

БАЛКАНСКОГА ПОЛУОСТРВА

ЊИХОВА ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ

И

БУГАРСКА НЕПРАВДА

Историски, етнографски и полемички чланци, који су посвећени источноме питању.

ПРЕВОД С РУСКОГ

ИЗДАЊЕ АКАДЕМСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА „ОБИЛИЋ".

БЕОГРАД.

ШТАМПАРИЈА ПЕТРА К. ТАНАСКОВИЋА, ДО ДЕЛИЈСКЕ ЧЕСМЕ.

1891.

Digitized by Google

DR
37
.D869
1891

Digitized by Google

11-71-19 2

Говорити о будућности балканских држава, а имајући на уму превртљивост политике, и рано је и немогуће; ипак за то, верујући, да је Промисао призвао Русију да буде ослободилац једноверних јој народа од туђинскога јарма, *решили смо се* издати ову броширу, посветивши је питањима о будућности балканских држава и народа, Цариграда и Дарданела, и уједно показати *бугарску неправду.*

Низу ратова, које је водила Русија противу Турске, почињући од цара Петра I. био је задатак прво, да поправи стање православних народа балканскога полуострва и Мале Азије и за тим, да их ослободи од мухамеданскога јарма Захваљујући Русији и незаборављеноме цару њеном Николи I, Грци Јеладе и Срби Шумадинци после читавога низа *јуначких дела* и *читавих потока проливене крви за своју слободу*, признати су једренским трактатом 1829 године за *независне* од Порте. Тада је била призната независност Молдавске и Влашке, у којима народ, једноверан с нама, и увек пријатељски расположен, у свима ратовима нашим с Турском, почињући од 1739 године и за тим у 1768, 1787, 1811, 1828-29, 1853-54 и у 1877-78 год., увек је ишао упоредо с Русијом, стављајући јој на расположење своју војску и излажући своју земљу непријатељском нападу и разорењу.

Године 1878 Русија, после крваве борбе с Турском, извршила је на послетку и ослобођење бугарскога народа, *који је у време честих устанака Грка и Срба против Турака, како у прошлим вековима, тако и у садањем, био увек равнодушан према борби, коју*

Digitized by Google

су његова једноверна браћа водила за слободу и с тога у очима Турака задобијао поверење, којим су се бугарске вође на послетку и користиле на штету Грка и Срба.

Доста пристрасно и једространо држање према ослобођењу Бугара, произвело је нерасположење Грка, Срба и Румуна и било је готово главни узрок за измену Сан-Стефанскога уговора на берлинском конгресу, на који су се јавили преставници заинтересованих држава: Грчке, Србије и Румуније, да се јевропскоме ареопагу жале против Русије.

Срећа је и за Русију и за нашу једноверну браћу, која страда, т. ј Грке и Србе, што се бугароманија, која нас је завадила, намилосрдно разбила о садање стање; светлост и истина озарили су (премда и не потпуно) бугарски мрак и неистину, и бугарски народ, који смо ми до скора сматрали за мученика, показао је да је он сам *мучитељ и непријатељ своје једноверне браће — Грка и Срба, који живе у Бугарској и Источној Румелији.*

У будуће се више не може ни замислити обрт руске политике у корист Бугара, а на штету Грка и Срба. Ово су добро сазнале лукаве, лажљиве и користољубиве вође бугарске, који су се отргли од Русије и који мисле сад да лажом и неправдом, а особито јавним непријатељством према Русији задобију на своју страну Аустрију и њене савезнике, и преко њих да добију оно, што им није испало за руком да добију од Русије. *Непријатељско држање бугарске владе према Русији, осем очигледне штете и разорења, ништа друго до данас није допринело бугарскоме народу, а у будуће допринеће још горе плодове.*

Слободним Краљевинама: грчкој, румунској и српској остало је само да се брину о својој браћи, која се налазе под туђинским игом, и да их припремају за будуће уједињење са собом.

Digitized by Google

Пристрасност, коју смо ми показали према бугарскоме народу у рату 1877—78 године, била је штетна не само по општу ствар, већ и по саме Бугаре. Грчка и Србија, које су од цариградске конференције 1876 године пратиле нацрте у корист Бугара, беху готово са свим неутралне у последњем рату Русије с Турском. Међу тим, да су оне ступиле у рат у исто време са Русијом противу Турске, рат би се свршио бар за 4 месеца раније и избегли би се знатни губици и у људима и у новцу. Сама акција Румуније противу Турске, у време опсаде Плевне, десила се после доста дугога преговарања и некојих обећања наше дипломатије Румунији, не говорећи о целини њене територије, чију смо неприкосновеност гарантовали војном конвенцијом Априла 1877 године.

Неповерење према Русији, које је у последње време поникло међу балканским народима, посејали су не само наши западни непријатељи, већ *и ми сами*. Узрок, што су источна наша браћа изменили своју наду на Русију, био је не толико источна војна 1853 — 56 године, која је принудила Русију да учини неке уступке, колико низ дипломатских погрешака, које су од 1860 године једна за другом следовале за читавих двадесет година. После рата 1853—56 године, који се није добро свршио, руска публика, под утицајем лажне либералне и славенофилске штампе, пренела је све своје симпатије на Славене, особито на Бугаре, о којима до тога доба мало когод да је чуо. 1858 године, у Москви, отворен је словенски добротворни комитет, с одељцима својим у Петрограду, а за тим у Кијеву и Одеси. Славенски комитети московски и петроградски, који су променили име 1876 године и назвали се Славенска друштва, уједно с бугарским „*настојательством*“ у Одеси, готово су све своје силе употребили на подизање бугарскога народа. Многи су бугарски младићи отишли у Русију да се васпитају по гимнази-

Digitized by Google

јама, семинаријама и универзитетима на рачун словенских комитета, министарства народне просвете, министарства спољних послова и св. Синода. У Николајеву отворен је *искључиво* за Бугаре јужно-словенски пансион (г. Мињкова Бугарина). Млади *мађедонски Словени*, жељни образовања, одлазили су такођер у Русију да се уче у вишим руским учебним заводима *и пошто је у то време било корисно издавати себе за Бугарина*, које су доста издашно материјално потпомагала г. г. А. И. Кошељев, И. С. Аксаков, И. М. Катков, и Ђ. Ф. Самарин и неки московски трговци шпекуланти, који и дан дањи „здравствују", то су Мађедонски Словени имали доста побуда да се издају за Бугаре. Тако се стварала бугарска интелигенција, *која није ни у шта веровала, која се свуда лепо извлачила, излагала*, жалила свима и свакоме на притешњавања и угњетавања, која трпи бугарски народ не толико од Турака колико од Грка а у неколико и од Срба, која је измамила од приватних лица много срестава и правдала прелазак Бугара у католичку и протестанску веру. Осем Бугара, који су се васпитали у Русији, Бугари су увећали своју интелигенцију и бугарским васпитаницима енглеско-американске Робертове колегије у Цариграду, из које је до 1890 год. изишло више од 800 Бугара, већином протестаната.

Бугарској лажи веровали су у Русији сви, почевши од виших научених људи, па до оних који нису ништа учили. Московски Митрополит Филарет, који је јако уважавао знаменитога трудбеника црквеног великог поборника побожности васионскога патријарха Григорија VI, био је у стању да промени своје мишљење о првосветитељу - миротворцу, пошто је поверовао речима само зване бугарске депутације, која се састојала од филипопољског вице - конзула Бугарина - Герова и два бугарска негоцијанта: Шопова и Георгијева. У два реферата „односно стања православне цркве на истоку",

Digitized by Google

Митрополит Филарет вели да у Цариграду, у коме Грци имају више од 50 цркава, њих, т. ј. „Грка има 1.500 породица (дакле около 7.500 душа) а Бугара 60.000 душа“,

Имајући то на уму, Митрополит Филарет држао је да Порта баш зато и штити Бугаре, клонећи се на страну већине, и чудио се што су 60.000 Бугара до сада лишени права богослужења на језику, за њих разумљивом. Међу тим по последњој статистици Цариграда. Грка има више од 280.000 људи од којих су до 110.000 грчки поданици; а Бугара *свега шест хиљада*; променљиви број Будара у Цариграду и околини стиже до 15.000*).

Доцније је велики московски првосветитељ признао у колико су Бугари својом неправдом подривали његово поверење и, када му је по други пут дошла бугарска депутација, Митрополит Филарет „готово је сасвим ћутао“. Што Бугари и у садање време имају у Русији доста људи, који су готови да верују њиховим бајкама служи прошлогодишњи разговор једнога нашег архипастира с једним грчким митрополитом. Руски архипастир казао је овоме: да су Грци криви за бугарску шизму и да треба да скину анатему с Бугара. На ово је грчки јерарх одговорио: *„Ми, Грци, знамо Бугаре мало боље него ви: 500 година ми смо управљали њима, одржали смо их у православљу и сачували њихову народност. Сад сте их ви узели подсвоју заштиту и довели сте их до јереси. Под цариградским патријархом није било Бугара протестаната а сада само у слободној Бугарској и Источној Румелији има их не мање од 10.000, и још неколико хиљада Бугара, што је примило унију и римокатоличанство. Сад је ваше да повратите Бугаре у православље, а велика Црква Христова неће се унизити, да води преговоре с бунтовницима, непријатељима православља.“*

*) 1888. год. у Цариграду било је; мухамеданаца 385.000, Грка 160.000, грчких поданика 110.000, Јермена 145.000, Бугара 4.500, Јевреја 45.000, Левантинаца грко-унијата 1.200, римокатолика 4.500. протестаната 1.500, страних поданика 22.000 (не рачунајући у ове Грке..

Digitized by Google

Бугарски ђаци у Русији, по примеру старијега свога руковођа Жинзифова, пошто сврше школу већином остајали су у Русији; неки од њих примили су се дужности учитеља, директора и чак професора универзитета, у којима су предавајући земљопис или повесницу, развијали међу ученицима своје бугарске идеје, накарађујући повесницу и увећавајући бројност бугарскога племена. Како међу Бугарима, који су у то време остали у Русији, тако и међу онима, који су се вратили у отаџбину, или су отишли у Цариград, није било, може се рећи, ни једнога, који не би био сарадник наше штампе. *Бугарска агитација оставила је свој траг у погледима руског народа и руске дипломације* на *грчко-бугарско црквено* питање, с тога је и до данас у руској штампи већина на страни Бугара; особито се у томе одликује орган *Петроградскога Словенскога Добротворног друштва* — „*Славјанскија Извјесгија*“, коме нико није тако мио, као бугарске братушке.

Верујући бугарској лажи и клевети противу Грка и Срба, противу цариградске патријаршије и њених архијереја, уредници наших листова и журнала не само да су радо давали места бугарској кореспоненцији, пуној лажи и неправде, већ шта више посвећавали им уводне чланке, држећи страну Бугарима и правдајући њихове антиканонске поступке против васеленске патријаршије и православне цркве. Агитујући преко наше штампе, Бугари су желели да нас заваде са великом цариградском црквом и осталим православним црквама, што им у мало не испаде за руком.

Пошто су бугарске вође били носиоци разорљивих идеја, а васеленска патријаршија са свима својим архијерејима, пратиоц правога конзерватизма и чувар православља, то је лако разумети зашто је лажно — либерална штампа била и зашто је данас у неколико на страни бугарских *неправедних* тежња.

Digitized by Google

Требало се чудити не толико заслепљености руске штампе, колико поверењу, простодушности и наивности самих уредника новина и журнала, између којих је било доста људи учених и просвећених, познатих с историјом балканских народа и којима је било сасвим непознато, шта се дешавало на балканском полуострву између Бугара с једне, и Грка и Срба с друге стране. *Верујући у свему Бугарима, наша штампа одређивала је, следујући бугарским шовинистама, бројност бугарске народности, прелазећи седам и по милијуна и давала је Бугарима у наслеђе више од половине балканскога полуострва па и сам Цариград и Дарданеле.*

Разуме се, да такво држање руске периодичне штампе према Бугарима, *лажни напади на Грке и Србе* и у неколико Румуне и у исто доба прећуткивање свију злих напада и клевета на Русију, које је лиферовала бугарска штампа у Цариграду и иностранству, није могло остати непримећено на православном истоку. Бечке и пештанске новине прештампавале су чланке руских новина, које су предлагале, да се Бугарима да Македонија и Тракија, са самим Цариградом и скретале пажњу Грка на ово. На овакве чланке грчка штампа одговарала је грдњом и увредама, услед чега већини грчких новина беше забрањен приступ у Русију.

Пре него што ће се решавати питање о праву Бугара на Македонију, треба се обратити не етнографским картама балканског полуострва и словенских народности, које издају шовинисти и словенска друштва, *већ историји народа балканског полуострва, која ће нам показати, колико су Бугари владали Македонијом, је су ли се заиста пресељавали у ову земљу и када и т. д.*

Староседиоци балканскога полуострва били су Трачани и Илирци. У време велике сеобе народа они су се смешали са Грцима, Персијанцима, Ђерманцима, Галима, Римљанима, Францима, Вандалима, Готима, Аварима и

Digitized by Google

особито са словенским племенима. У VI веку, готово *цело балканско полуострво, изузимајући садању Грчку и Епир, населили су Славени, који су потпали под власт византијске империје. Само Срби у данашњој Србији, Старој Србији и Босни одржаше своју самосталност, као што ће мо даље видети. Славенска племена населише Мизију, Македонију и у неколико и Тракију. Овим се објашњава, зашто македонски Славени представљају Славене чисте крви, без сваке примесе са стране и за што се по језику приближују више Србима.* Почињући од *VI. века Славени су више пута нападали на Византију и доводили је често у критичко стање;* 587 г. Словени нападоше на Пелопонез и истребише већи део његових становника. Јеладу су они држали у својим рукама 218 година, т. ј. до 805. године. *Крајем VII. века дошу Мизију, т. ј. северни дво задунавске Бугарске, населило је седам малих словенских племена; у видинском округу живели су Тимочани; на источним* обалама јужне и западне Мораве населише се Морављани а западно од Мораве — Срби.

Македонски Словени делили су се на неколико племена, која су се разликовала једно од другога говором и изговором, а такође и одећом; *словенска племена*, која су била под управом својих војвода или кнежића, беху овако разређена: *Малешевци* — на Струми, у Малешевским брдима; *Сираковци* — с десне стране Струме до сереске равнице, од Бјеласице до Мељника; *Пејеванци*, *Пијанци* или *Пијони* — на реци Бригалици, између планине *Рила* и *Витоша*, где су сада градови: Кратово, Крива-Паланка и Ћустендил; *Дибрани* око реке Дрине и код Охридскога језера; *Мијатци* или *Мијаки* — у Шар-Планини, Црној Дрини, Радику и Бистрици; Шопови — на горњем току реке Струме; Бојци или *Бојемици* — на левој страни Вардара, где су данас градови: *Родовиħ*, *Малешово*, *Кочани* и *Штип*; Берхити — *у горњој Македонији*; *Сурумници* — источно од њих, по реци *Струм-*

Digitized by Google

ници, која утиче у *Струму*; *Смољани* — по доњем току реке *Месте*; *Ринхини* — на обалама *Орфанскога залива*; *Сагудати или Бановци* — *око Солуна*; сада они живе између реке *Црне* и *Бистрице*, где су градови: *Моглен*, *Острово*, *Стоб*, *Пела*, *Костур*, Санос; *Драговићи* — у северозападном углу Тракије код родопскога гребена; *Брсијаци* — на доњем Вардару, с обе његове стране, код планине Бабуне и Црнога Рога, где су градови; *Прилеп*, *Велес*, Битоль и *Тиквеш*; *Пољанци* — *у горњој Дибри*; Бабуни — на Бабуни планини; *Кумановци* — близу Скопља и *Куманова*; *Поливановци* — код *Моглена*, *Острова*, *Водена*, *Његуша*, близу *Вардара* — Јеница; *Аризвановци* — код језера *Буткова*, *Мрваци* или *Мервенци* — између Сереса, *Валовишта* и *Неврокопа*; *Аријанци* — између *Неврокопа* и *Татар-Пазарџика*; *Пелагонци* (Положани) код Битоль.

Осем Македоније, *Словени населише Тесалију и Епир*; у првој је живело славенско племе *Велегостићи*, а у последњем — Војнићи. Оба ова племена давно су се слила с грчким насељеницима који владају у Епиро-Тесалији и још до пропасти српскога царства примили су грчки језик.

Још за дуго пре појаве Бугара на балканском полуострву међу Трачанима и Маћедонским Словенима, а такођер и Србима, беше посејано семе вере православне, која даје људима могућности, да се моле Богу на свом рођеном језику. Око 680—985 г. у време Солунскога митрополита Јована, хришћанство се почело силно распростирати међу македонским Словенима, који до тога доба нису имали особитих писмена. У то време један учени човек св. Кирил, родом из Кападокије, који је био учитељ у Дамаску, за тим у Александрији, дође у Солун и отпоче преводити црквене књиге и свето писмо на маћедонско-словенски језик, применивши на то 24 грчко-јонијска слова, а осталих 11 узео је из азбуке

Digitized by Google

глаголске, коју су доста употребљавали Словени XI и XII века. Познато је такођер, да су и први руски хришћани у Кијеву, — који примише хришћанство за време патријарха Фотија, који је послао Русима митрополита св. Алексија са два свештеника: Кирилом (доцније епископом катанским, у Сицилији) и Атанасијем, — добили такођер (од пресвитера Св. Кирила) црквене књиге на словенском језику с намером да се не погрче и да не охладни у њима оданост и ревност према св. православној вери.

Блажени Методије и Кирил, који преведоше Св. Писмо Моравцима и Чесима на словенски језик, употребљавали су за то, као што се с поузданошћу може рећи, глагољска писмена, која су они између осталога видели у Херсонесу. Пре њиховог доласка у Моравску, Моравски Словени вршили су богослужење на латинском језику, неразумљивом за њих, па и само хришћанство слабо је хватало корена код њих. У духовном односу Моравска је зависила од папе, који је 890 године (друге године после смрти блаженога Кирила) посветио Методија за Архијепископа панонског. Ускоро после смрти Методија, његов прејемник епископ Викинг, поново је увек у Моравији богослужење на латинском језику и латиница је заменила словенска писмена. Методијеви ученици удаљише се из Моравије у задунавску Бугарску где је народ пре четврт столећа примио хришћанство. Тамо су ученици блаженога Методија продужили свој рад на преводу богослужбених књига на црквено-словенски језик, замењујући глаголицу грчко-јонским и унеколико глагољским писменима. Језик на који је било преведено Св. Писмо, био је језик македонских Словена, али не језик бугарски. Један од најпознатијих ученика блаженога Методија и Кирила, који се доста потрудио преводећи књиге, св. Климент митрополит велички, умро је у Охриду 916 године.

Digitized by Google

Из овога кратког прегледа почетка ширења хришћанства међу македонским и тракијским Словенама види се, да просвећени Грци, блажени Кирил и Методије, не само што нису били Бугари, већ су почели свој рад на преводу св. Писма ранијe, него што су се Бугари и покрстили.

Први пут су Бугари разорили и опустошили Македонију 811 године. Ови Бугари нису имали ничега заједничкога са Словенима и исповедали су мухамеданство, док су македонски Словени у то време већ били православни. Пошто су опустошили Македонију огњем и мачем, Бугари су похитали да се из ње удале; 850 год. они опет разорише Маћедонију, а 918 год. заузели су је и владали њоме до 963 године. После тога Бугари су два пут, и то за кратко време, владали Македонијом, и то од 1197 до 1207 и од 1230 до 1246 године. Свега пак Бугари су владали Македонијом, у сва три периода, 71 годину, и то другога периода, т. ј. од 1197 до 1207 год. они су владали тек једним делом њеним, до реке Вардара; а остали део освојили су 1204 год. крстоносци, од којих је знатни део отео бугарски цар Јован 1207 год.; његов наследник уступио је Македонију грчком императору Тодору Ласкару. Срби су владали Македонијом више од 140 година.

Маћедонско царство, које је основао Самуило Шишман, није имало ничега заједничког са бугарским царством, које су основали Бугари између Дунава и Балкана, куда су се заиста преселили били Бугари.

Појава српских племена у Србији и Маћедонији односи се на годину 635—640. Срби су се преселили са Карпата, дошли до Солуна и Тесалије а на југо-западу до реке Бистрице, на којој су основали град Ср бицу. У половини VII века српска су племена завршила насељавање. 676, 678 и 685 године српско-словенска племена: Сагудати, Драговићи, Брсјаци (Барзјани), Ве-

Digitized by Google

легостићи (или Велесићи), Војинићи (или Вагенетаји), нападаху на Солун, али не могавши га освојити раселише се по Македонији.

Године 687 српско племе Струмљани, које је живело око Солуна, покорили су Грци. Више од 208.000 Словена немогући да сноси нападања бугарских татарских орда пресели се у Витинију, у Малу Азију. Бугари, пустошећи Македонију 774 године, били су намерни да преселе Македонске Словене у Бугарску, но им то не допусти грчки цар Константин V. Готово до саме 940 године Македонски Словени признаваху над собом власт Грка. 923 године Тракију и Македонију силно су опустошили и разорили Бугари; 927, и 933 год. Бугари разорише јужну (грчку) Македонију и упадоше у Епир; 963 г. — Македонски војвода Шишман истера Бугаре из Македоније и Албаније и ослободи их од Бугарскогаига. 976 год. цар Самуило Шишман владао је овим градовима у Македонији: Воденом, Островом, Мелником, Могленом, Струмницом, Охридом, Прилепом, Скопљем. Маћедонскоме устанку доцније се придружише градови: Софија, Видин и Преслав; сва Македонија, изузимајући Солун, беше у Самуиловим рукама. У половини X века Срби ослободише своје земље и растераше из њих Бугаре. 1018 године српске засебне кнежевине потпадоше под Византију и сва Србија би поверена управи намесника грчкога цара. Око 1040 год. српски кнез Стефан Војислав Доброслав збаци владу Грка, па за три године одбијаше њихове нападе. У време када Срби одбијаху насртаје Грка, Грци разбише 40.000 Србо Македонских Словена под Солуном и год. 1041 сасвим угушише словенски устанак у Македонији. Године 1065 Печењези пређоше Дунав и опустошише Македонију до Јеладе; ускоро за тим њих су Грци жестоко потукли; један део њихов, више од 60.000 на свагда се настани у Македонији. Од 1073—1091 године

Digitized by Google

Србо-Словени ратовали су с Грцима више пута — ма да им није увек испадало за руком. Године 1153 Срби, после несрећне битке с Грцима, признаше њихову власт и плаћаху им данак до краја XII века. У то време владао је у Србији св. Стеван Немања, који је сабрао српске земље уједно. Пре њега границе српске државе биле су ове: на западу — садања Црна Гора, требињски округ и река Дрина, на северу — линија, повучена од доње Саве дуж Дунава до велике Мораве; на североистоку велика и јужна Морава до ушћа реке Нишаве, која у њу утиче; на истоку — линија повучена од реке Нишаве до на јужну Мораву; за тим линија повучена од реке Топлице до на северозападни угао Косова поља до Митровице; на југо-западу — река Ибар горе од Митровице до својих извора, даље — линија, повучена одавде до огранка реке Лима и напослетку линија, повучена од огранака реке Лима до на доњи велики Дрин; одакле је на југ ишла линија на југоисточни угао садање Црне Горе до реке Бојане. Стеван Немањић (првовенчани) у савезу с вођем македонских Словена, кнезом Добромиром Стрезом, протерао је Бугаре с горњега Вардара и год. 1207 заузео је варош Просек; а његов отац још раније, 1180 године, Штип, Скопље и Полог (тетовска нахија). Пошто је ослободио своју земљу од Грка, он поврати Србији Диоклеју или Зету (садању Црну Гору) с градовима Скадром, Баром, Котором, један део Албаније, познат под именом Пилота, који се простире с десне стране великога Дрина; области: Хвостово и Подримље, већи део Косова поља, Поморавље и др. Лаба с Липланом, Гљебовица, Река, Загралата, Левча, Бјелица, Лепеница, Паћково, Хвостно, Кострц, Држковина, Ситница, Оушко, Ниш, Нишава, Врање, део Пологa — све то постало је својина Срба.

Ступањем на српски престо краља Стевана Милутина Уроша II, године 1275 поновило се ширење српске

Digitized by Google

државе. Српско-словенска племена, која су насељавала Македонију, једно за другим сливаху се са сродном им Србијом, ослобођавајући се од Грка и бугарскогаига. 1281 г. краљ Милутин отео је од Грка у северној Македонији: Полог, Скопље, Тетово, Призрен, Овче поље Злетово, Пијанац и дошао је до Велеса; за тим је присајединио својим земљама Дибар, Поречје, Кичево; 1296 г. отео је Драч (Дурацо) и део Албаније. У његово доба границе Србије биле су раширене до Кратова и реке Брегаљице, Истиба, Велеса, Прилепа и Охрида. На истоку Србија је повратила од Бугара словенску област браничевску (између Дунава и десне обале велике Мораве), која је насвагда остала српска са столицом у Призрену. 1330 г. српски краљ Стеван Урош III Дечански разбио је Бугаре код Велбужда (Ћустендила) и за тим се кренуо противу Грка, од којих је заузео: Велес, Просек и Штип, а од Бугара Ћустендил, Дубницу, Самоково и Ихтиман. Наследник Стефана Дечанског, син његов Стефан Душан Силни, збацивши свог оца с престола довео је српско царство до највеће силе и славе. Поновивши, ускоро после ступања свога на царство, војну с Грцима, он је за време двајестогодишње своје владе отео од њих г. 1333 Охрид, Прилип, Костур, Струмницу, Флорин (Хлерин) Железник (сада Демир-Хисар) Водену и Чемрен; 1336 г. Драч, којим је био завладао неаполитански краљ Роберт; 1337 г. Душан је присајединио к Србији Авлону и Канину, у Епиру 1334 г. Зихну; у југоисточној Македонији 1345 г. — Ксантију и Родоп и на послетку Серез. Дакле не само сва Маћедонија до Сереза, Зихне, Драча и Ковала, осем Солуна, но и сва Тракија до реке Марице, Албанија, готово цео Епир с Акарнанијом и сва Тесалија припадале су Србима. Пошто је проширио своју државу на рачун Грка, Душан се почео називати царем Срба и Грка. Бугарска му је плаћала данак. Освојења грчких

Digitized by Google

земаља свршила су се 1349 године 1354 г. Душан је пошао против Мађара; већи део Босне, Срема и Бачке припао је Србији, премда и за кратко време. После Душанове смрти српско царство, које је он још за свога живота разделио на жупаније или намесништва, распало се на неколико полунезависних кнежевина, које су се држале дотле, док их нису Турци покорили.

Ова полусамостална деспоства само су признавала за цара наследника Душанова, но готово му се нико није покоравао. Један од српских деспота, Балшић, управљао је Костуром и Бератом; Марко Краљевић управљао је делом Македоније до 1394 г. са столицом у Прилепу; остали су владали другим областима источне Македоније. 1367 г. српски деспот, Краљ Вукашин убио је цара Уроша и сео после њега на престо Неманића; 1371 г. умро је брат цара Душана Синиша или Симеун Палеолог Урош, господар Тесалије, Епира и Етолије. Исте године 26 Септембра убили су Вукашина Мрњачевића на реци Марици после изгубљене битке с Турцима, и место где је битка била код Чермена Турци су после боја прозвали Срб-синдиги, т. ј. српска пропаст. После Вукашина, кнез Лазар, један од деспота Вукашинова царства, са столицом у Крушевцу, владао је Србијом, доста већ ужом, у времена тешка по српски народ. Зета, садања Црна Гора, није признавала његову власт; земље Лаазреве простирале су се на југу до великога Дрина, а на истоку — до јужне Мораве. Престонице српске Призрен и Скопље још беху у рукама Срба; Самоково, Ихтиман и Ћустендил 1371 г. заузели су Турци наваливши на балканско полуострво; 1373 г. они покорише две македонско-српске кнежевине вазалне, које су лежале између града Ковале и Драме с источне стране и реке Вардара са западне; 1375 Турци заузеше Ниш, а за тим поступно градове Истиб, Прилеп, Монастир или Битољ. Изгубивши многе земље

x) > серб. Мостић.

кнез Лазар беше принуђен молити султана за мир и плаћати му данак. 1389 г. кнез Лазар реши се да ослободи своју земљу од Турака, али на Косову пољу 15 Јуна услед издаје једнога свога вође и зета, проклетог Вука Бранковића, Турци га победише и убише. У овом несретном боју, који је учинио крај независности српскога царства, пао је и турски султан Мурат I.

После смрти св. кнеза Лазара српско царство трајало је до 1459 г. али већ не самостално, већ као вазално и плаћало је Турској данак. Наследник Лазара, његов син деспот Стеван покуша 1443. г. да се ослободи од Турака и у савезу с Мађарима победи их али ускоро принуде га на покорност. Међу тим Турци нису остављали Србе на миру, особито за првих десет година владе сина Вука Бранковића, деспота Ђурђа Бранковића, који је владао Србијом од 1427 до 1457 г. 1430 г. 29 Марта, султан Амурат II. после крваве битке заузео је Солун; 1429 г. 29 августа, после тромесечне опсаде, Мурат је заузео Смедерево, на Дунаву, које се предало после тога, пошто је већи део становника поумирао, од глади. Падом Смедерева Турци су заузели сву Србију, но 1449 г. после тромесечне опсаде, султан Мурат II заузео је Светиград, у горњој Дибри, којом је владао Скендербег. Усиљавања Скендер-бегова да поврати од Турака град не испадоше му за руком. 1454 г. српски деспот Ђурђе Смедеревац, после крваве битке са султаном Мухамедом II, уступи Турцима Топлицу и обвеза се да им плаћа данак; 1455. г. после шестонедељне опсаде Турци су заузели Ново-Брдо; 21 Јуна те године Султан Мухамед II освоји Призрен и све српске градове на реци Ситници и с десне стране Мораве; 1459 г. 20 јуна отео је Смедерево и с њим је са свим пала и српска држава; више од 10.0000 Срба Турци су одвели у ропство; 1467 г. Турци су пресе-

Digitized by Google

лили становнике Новога Брда ближе Цариграду. Најдуже се одржало Скопље, које су Турци заузели 1463 г.

С падом Србије многобројне породице српскога народа почеше се пресељавати у ненасељене земље јужне Угарске, особито у Срем и Бачку и у западни Банат. Тамо су они у прво време, по допуштењу угарских краљева, имали своје деспоте или кнежеве. 1689 год. кад је аустријска војска дошла до реке Качаника, Срби из Скопљанскога пашалука с осталим Србима устадоше на оружје и помагаше аустријској војсци. Кад се аустријска војска повратила у Аустрију, Турци су устали против Срба и жестоко их гонили. Тада се Срби преварени обећањима аустријске владе, решише, да се (1619 г.), под управом свога патријарха Арсенија Чарнојевића, иселе из тако зване Старе Србије; више од 37.000 српских породица преселио је Арсеније у јужну Угарску и населио их је у јужноме Срему, Бачкој, Банату и пређашњој војничкој граници. Ово неразмишљено пресељење Срба скупо је стало доцније српски народ; оно је, у главноме, било узрок, што су се у српским земљама, које су остале празне, настаниле дивље орде арнаутске, које одвајају Србе Шумадинце од Срба Мађедонаца. 1698 г. аустријски војсковођа принц Евђеније Савојски, који је упао с аустријском војском у Босну, извео је из ње 40.000 Бошњака; 1738 г. неколико хиљада српских породица сакупио је у Босни пећки патријарх Арсеније IV Јовановић, и спремао се да их насели у Славонији и јужној Мађарској (војничкој граници). Један део истих с Арсенијем Јовановићем успео је прећи преко Саве и дошао на место, а већину, 80.000 на броју, зауставили су Турци и вратили натраг у отаџбину, и тада је више хиљада Срба погинуло од мача турског. *У време царице Катарине II до 100.000 Срба, пресели се у Русију (славено-српски округ).* У садање време потомцима оних Срба, који се преселише у

Digitized by Google

јужну Угарску, од 1389 г. т. ј. од Косовске битке, припада више од 1,350.000 душа, који су, с незнатним изузецима, остали верни православној вери. Доста Срба из Босне и Херцеговине услед турскога ига, пресели се у разно време у сродну им Далмацију, у којој, од 300.000 Србо-Хрвата, остаде сада само до 95.000 православних.

Бугари, народ татарскога или финско-уралскога племена и мухамедове вере, који су говорили језиком, врло сродним с турским и увијали чалму око главе, у почетку су живели на обалама реке Волге и називали се Волгари; а после тек, пошто су прешли на југ, они се почеше звати Булгари. Године 679 Бугари, под предводништвом свога хана Аспаруха, пређоше реку Дунав и заузеше Мизију (садању задунавску Бугарску) до реке Нишаве, покоривши седам словенских племена, која беху овде настањена. Од то доба они почеше све више и више плавити Мизију својим насељавањима; у почетку VIII века они заузеше Загорје т. ј. угао, који чини Сливна, Варна и Бургас. 755 године положај Бугара у Мизији беше врло жалостан: они замолише за мир Грке, који у то доба васпоставише своју власт у Маћедонији; од 763 до 771 године Грци господарише у Бугарској и са свим је разорише; за тим кроз четири године услед војничких намера Бугара, Грци послаше у Бугарску 80.000 војника, који разбише бугарску војску. Тада се Бугарска граничила Мизијом, т. ј. Задунавском Бугарском, и Добручом. 809 године бугарски хан Крум освоји Софију и опустоши део Тракије, но потоње године 810) грчки цар Нићифор опустоши Бугарску и заузе бившу престоницу Преслав. 811 године бугарски хан Крум, пошто разори Тракију, уђе с неким словенским племенима у Маћедонију, опустоши је и многе Словене и Грке одведе у ропство. 812 године Бугари ослободише свој крај од Грка, освојише градове: Провод (близу Варне), Анхијал, Дебељт (код Бургаса),

Digitized by Google

Мисимврију; 813 године, минувши Филипопољ и Једрене, они се приближише Цариграду, но у скоро се морадоше повући назад. Исте године бугарско царство Крума (†813) простираше се с јужне стране од Софије до Бургаса, северна граница беше Дунав, источна — Црноморска обала (без Варне), западна — линија од Софије до Видина. За другу Бугарску, осим напред споменуте, историја не зна, изузимајући зар тенденциозну историју бугарских шовиниста: Венелина. Дринова, Офејкова — Шопова и Чеха Иречка који је добро награђен бугарским златом. Истина је, да су Бугари нападали на градове Тракије, Маћедоније, садашње Румуније, Србије, Мађарске, освајали их и за тим се брзо из њих удаљавали. Сва ова освајања нису била таква да су улазила у општи државни организам. Грци пак чинише с бугарским градовима другаче, јер они, уништавајући Бугарско царство, више пута постављаху у градовима и своје чиновнике.

Покоривши под своју власт разна словенска племена, Бугари им дадоше политички положај и своје име, али у исто време примише од њих обичаје и језик, не изгубивши при том свој физиолошки тип, који и сад показује смешу финско-уралске крви. Бугари признаваху више пута и сами преко својих јавних гласила, да су они једнога племена са Турцима, што не могу порицати ни словенски научници.

Бугари дуго не могаху усвојити словенски језик, као што се може видети из рукописа X, XI и XII века. Ево како су писали Бугари у XI веку: „Авиго ол жит лет 300, род іему Дуло, а лет іему дилом твирем“.... „Есперих кн'з 60 и одино лето, род іему Дуло, а лет іему верениалем“.... „Тервел, а лет текучетем твирем“... А међу тим, наши историчари држе, да су Бугари задунавски за мало па наши просветитељи, од којих смо ми, Руси, примили бајаги Свето Писмо и књиге; а неки

Digitized by Google

држе да је чак и први руски митрополит св. Михаило, који је родом Грк из Сирије, — Бугарин, и да су први руски епископи — Бугари. Ако је и билоу руској цркви епископа Бугара, то у колико је познато — свега само два, и то митрополит кијевски, жалосни Исидор, који је примио унију и спремао се да подвргне руску цркву ногама римскога папе, и његов наследник на престолу кијевско — литовске митрополије, Григорије, унијат кога је хиротонисао унијатски патријарх у Риму 1458 године. 864 године Бугари беху крштени у православној вери; после две године бугарски цар Борис-Михаил, поче водити преговоре с Римом и посла у Рим посланике; 869 год. Бугари се опет зближише с Византијом и потчинише се цариградској цркви. 912 године Бугари упадоше у Маћедонију и разорише многе градове; 913 године приближише се Цариграду; 914 године упадоше у Тракију, опсадише Једрене и пошто опљачкаше и њега и околне градове и села, вратише се у Бугарску; 917 године Бугари освојише Бургас, Мисимврију, Анхијал, али ускоро вратише их Грцима; 918 године бугарски цар Симеон оте од Грка Маћедонију, без Приморја. Маћедонијом су владали цареви бугарски до 963 године, када маћедонски Словени протераше Бугаре и основаше своје царство, које је трајало до 1019 год. Из Тракије пак Грци истераше Бугаре 962 године. 967 године руски кнез Светослав пређе Дунав, разби бугарску војску, освоји 80 градова и ослаби Бугарску толико, да у њој постаде анархија. Међусобна борба и раздори не дадоше Бугарима могућности да ратују с Византијом. 969 године Светослав по други пут пређе Дунав, а 970 године и Балкан, освоји Филипопољ, али се ускоро врати у Русију. Пошто руска војска остави Бугарску, заузеше је 971 године Грци, који и претворише Бугарску у грчку провинцију.

Digitized by Google

Бугари, као што рекосмо, владаху Маћедонијом од 918 до 963 године. Те године властелин *Самуило Шишман* дигне се против бугарскога цара Петра и ослободи Маћедонију и Албанију од Бугара. Словено маћедонскоме царству припадоше градови: Софија, Лесковац, Ниш, Призрен, Приштина, Митровица — на северу; Охрид, Ћуприљ, Присна — на југо-западу. Цар Самуило Шишман са својом војском упаде у Тесалију, освоји Драч у Албанији, био је у Јелади и Пелопонезу.

987 године грчки цар Василије II пође на Маћедонију и дође до Самокова, али овде, под Штипом, у теснацу између Ихтимана и Самокова разби га Самуило Шишман, цар словено-маћедонски, и једва се спасе бежањем; 996 године Самуило после победе, коју је одржао над Грцима под Солуном, претрпео је од истих пораз; Драч и сва јужна обала јадранскога мора отпадоше од маћедонских Словена; 1001 године Грци су владали већ свом Тесалијом, Веријом, Србицом и Воденом. Маћедонско царство ограничило се само на северну Маћедонију, југоисточну Албанију и Софијски округ. 1002 године Грци освојише Скопље. 1014 год. између Грка и маћедонских Славена пониче трећа војна, која се сврши врло рђаво по царство Самуила Шишмана. Он је претрпео жестоки пораз код брда Бјеласице 29 јуна 1014 год; више од 15000 Словена беше ослепљено. 1015 год грчки цар Василије II освоји Охрид, Прилеп, Водену, Битољ, Острово, Радомир, Моглен и Штип; 1017 год. — Костур; 1018 год. — Софију.

Са падом Софије и смрћу Маћедонскога цара Владислава са свим пропаде Маћедонско царство и 1019 год. постаде византијска провинција. При том Василије II очува независност охриске архијепископије (1020 год.), коју је она добила 535 год. Грци су владали Маћедонијом 150 год. 1040 године Маћедонски Словени усташе противу Грка, али под Солуном, претрпише страшан по-

Digitized by Google

раз; то се збило и 1073 год. У правом смислу мађедонскога царства тада не беше више.

1186 г. Бугари (т. ј. задунавски) се ослободише од грчке власти; *у бугарском устанку мађедонски Словени, који тада беху под Грцима са свим не учествоваше. Готово сва задунавска Бугарска са изузетком Софије постаде својина Бугара.* У Мађедонији Бугари завладаше територијом до Прилепа и Пелагоније (Битоља). 1204 год. Бугари присајединише својим владавинама браничевску област и раширише своје владавине до Верије а у Тракији — до Једрена и Димотиху; при том Анхијал остаде у рукама Грка; 1207 Бугари освојише Серез, али их те године истера из Просека на реци Вардару вођа Мађедонских Словена кнез Добримир, помоћу српског великог жупана Стевана Неманића и одмах за тим изгубише већи део Мађедоније, који заузе епирски деспот Тодор. Под Солуном погибе бугарски краљ Иваница.

Од 1218—1241 год. дунавска Бугарска поче се скупљати у оделит политички организам. Највећи од бугарских владара влах Јован Асен II од 1230 г. завлада већим делом Тракије, Мађедоније с Атоном, Солуном, Тесалијом, Албанијом до Дунава и североисточном Србијом до Београда. У то доба Цариградом и околином владаху Латини, али та јачина Бугарска не беше дуга века. Не прође ни пет година после смрти Асена II († 1241) а Бугарска поче да губи, што је заузела. После тога, пошто Епирско-Солунски цар Јован беше принуђен 1242 год. да призна над собом власт никејскога цара Јована III Ватаца, и прими звање деспота, поче се распадати бугарско царство. 1245 год. цар Ватац одузе од Бугара Серез, Мељник, Родоп, Станиљак, сву Мађедонију са Скопљем, Тетовом, Стобом, Велесом, Овчијим Пољем, Просеком; крајем 1246 год. Грци овладаше Солуном, оставивши епирскопе деспоту делове западне Мађедоније с Воденом и Островом и Албанијом; 1254 год.

Digitized by Google

бугарски цар Михаил Асен покуша да овлада Македонијом, али после трогодишње борбе мораде одустати од своје намере. Ове године Грци присаједиише својим владавинама Водену, Котор, Елбасан, Охрид и Прилеп. 1263 год. бугарски цар Константин Асен заузе Скопље, Порез, Полог, и земље до Прилепа, али ускоро све ове заузете земље поврати Грцима; 1280 год. Бугари још губише све своје земље у Тракији; Маћедонија израније беше подељена између Грка и Срба и *Бугари њоме више никад не владаху.* 1323 год. Бугари отеше од Грка провинцију Филипопољску и Родопску, али ускоро за тим морадоше се борити са Србима и Грцима. *Уступивши део територије Грцима, Бугари изгубише Дубницу, Самоков, Ихтиман, Ниш, који на свагда задоби Србија. Срби пак 1330 године отеше од Грка Велес, Просек и Штип.* 1333 год. Бугари по други пут присаједиише к својим владавинама део Тракије до Филипопоља. 1365 године Бугарска се распала на две државе: источну и западну. Прва имађаше за престоницу Трново и владаше источном Бугарском, с делом Тракије, а у западној престоница беше Видин и управљаше западном Бугарском.

Не прође ни 6 година, а на Бугарску нападоше Турци. Бугари готово без борбе уступише Турцима део својих земаља; у исто доба бугарски цар Јован Шишман, да би задржао под собом осталу територију, коју Турци не заузеше, даде своју сестру султану Мурату за жену. Али ово не задржа Турке; 1393 паде Трново и с њиме преста бугарско источно царство, а 1396 год., пошто Турци заузеше и Видин, падне и западно бугарско царство.

Из историје Бугарске види се неможе лепше бити, да бивше од 1393—1396 год. бугарско царство никада не прелазаше земљиште дунавске Бугарске, која се граничила Дунавом и Балканом, Црним морем, Тимоком и земљом где истиче јужна Морава. Сва освојавања Бугара, како

Digitized by Google

у Тракији тако и у Маћедонији, имађаху карактер узгредне иљачке, којом су Бугари владали врло кратко време, и с тога не могу на њи полагати своја историјска права. О етнографским пак правима Бугара на Маћедонију и Тракију, говорићемо доцније.

Пропаст бугарскога и српског царства беше не у једно исто доба. Српско царство преживе бугарско на 66 година. *Пре но што ће сасвим изгубити своју независност, Срби се готово 80 г. борише с Турцима, бранећи своју отаџбину до последње капи крви; јуначки бранећи своја права, они су хиљадама умирали од глади по тврђавама и падали од турскога мача. Јуначка заштита Срба своје земље заузела је најсветлије листиће у историји српскога народа и недаде ни један део земље српске, да га са свим потлаче Турци.* Срби, који су населили Зету или Црну Гору, очуваше своју независност чак и тада, када цело балканско полуострво потпаде под власт турску.

Али је са свим другачија историја бугарскога народа. Предводитељи и вође Бугара сасвим не учествоваше у борби своје браће Срба с Турцима, истребљавајући у почетку борбе један другога, а већ после тога, када њихову земљу заузеше Турци, ступише с њима у пријатељство. Кад 1396 год. угарски краљ Жигмунд пође на Турке, онда Бугари с Турцима бранише Видин.

Из краткога хронологијскога прегледа историје бугарскога и српског народа види се, да су права на Маћедонију српскога а не бугарскога народа, разуме се северну али не јужну, у којој превлађује грчки племенат.

Језик маћедонских и делимице тракијских Словена готово са свим не личи на језик, којим говоре Бугари из задунавске Бугарске, који додају готово свакој речи члан „то“ или „та“. Северном Тракијом или садашњом Румелијом, Бугари, као што се зна, владаху, у време бугарскога царства, врло кратко време. Па и та влада

Digitized by Google

која трајаше 70 – 80 година ограничаваше се само на садањој епархији филипопољској а осталим земљама Тракије и Приморја Бугари владаху врло мало. Ипак за то, честа пресељавања Бугара у северну Тракију, ако и не за време бугарскога царства, то после његове пропасти, беху тако велика, да у садашње време словенски елеменат Источне Румелије говори говором готово сличним с бугарским, премда се у њему налази доста речи и облика, који га чине сродним с језиком мађедонско српским. Бугари задунавски називају себе „*Блгарин*“, док источно румелијски — „*Блегарин*“, а Срби и мађедонски Словени горње Албаније очували су и до данас српски језик и изговор речи са српским акцентом, што учитељи бугарско македонских школа желе да истисну из употребе. Сваки Србин може се слободно споразумети с мађедонским Словенином, и то много слободније, него ли тракијски Словенин с Бугарином.

Осем језика, који сједињава мађедонске Словене са Србима из Шумадије, Старе Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе, Далмације и Мађарске Србије, Срби из краљевине имају и друга права на територију северне Мађедоније, која им се не могу одузети. Друго после етнографскога права на Мађедонију, јесте право *историјско*. Оно сведочи, да су Срби владали северном а делимично и средњом Мађедонијом више од 150 година, а готово толико исто управљаху Мађедонијом и њени властити владари, ако не урачунамо време од 589 до 805 године, када су Мађедонски Словени држали под својом влашћу Јеладу. Треће право јесте црквено-историјско. Епархије у Мађедонији, скопљанска и бивша штипска, тетовска, а такођер и епархије у садашњој Бугарској, самоковска и ћустендилска, припадале су до 1767 године пећско српској патријаршији; остале су пак епархије у Мађедонији, у којима словене-српски елеменат преовлађује над грчким, ове: пелагонска (би-

Digitized by Google

тољска) струмничка, охридска, дибранска 'могленска, сисанијска и велеска. Ово седам епархија до 1767 године припадало је саставу охридске независне архијепископије; у њу улажаху и неке по становништву чисто грчке и албанске епархије. Међу тим, захваљујући попустљивости цариградске патријаршије, која у време грчко-бугарске црквене борбе, потпаде под утицај кратковидих грчких патриота, који мишљаху да путем неправичних уступања српских епархија (у том броју и епархија у Ст. Србији, Босни и Херцеговини) Бугарима, одрже под влашћу цариградске патријаршије неке словенске епархије, бугарски егзархат успео је не само да овлада њима, но и да у некима од њих постави своје архијереје, као у нишкој, нишавско-пиротској, скопљанској, охридској, пелагонско-битољској, самоковској и ћустендилској. После руско-турскога рата 1877—1878 г. прве две епархије заузе Србија, из Скопља, Охрида и Битоља бугарске архијереје истераше, но за то епархије самоковска и ћустендилска (не сва) придодаше се бугарској кнежевини и остадоше под влашћу егзархата. И тако Срби, захваљујући Сан-Стефанском, а за тим берлинском уговору, изгубише и свагда епархије, које је, по црквено-историјском праву, свакако требало вратити Србији, а никако Бугарској.

Словенско-маћедонско становништво носи народну одећу — доламу, коју и остали Срби, и чува и до данас оне исте народне обичаје, као и остали Срби из Шумадије, Старе Србије, и осталих српских земаља; обичаји су ови: слава или празновање крсног имена својих предака; овај обичај имају само Срби, и за њега не знају ни Бугари, ни Грци, ни Руси, ни други народи. У Бугарској славу држе само побугарени Срби у епархијами: самоковској, ћустендилској, софијској и видинској, но тамо се бугарски архијереји старају, да

Digitized by Google

славу униште. Бугарин Дринов,*) желећи макар како да докаже, да у Мађедонији живе Бугари, не мареći што се изврћу историјска факта, говори, да славу имају и Руси. Оваква је бугарска логика: ако се већ не може доказати с разлогом, то за што да се не употреби лаж, ако Бог да неко ће поверити, као што повероваше лажним историјским радовима о бугарској народности г. г. Дринова, Венелина, Паскалова, Шопова — Офејкова и других бугарских шовиниста, који не умедоше мислити без лажи. Офејков — Шопов, секретар бугарског егзархата, знаменит је тиме, што штампајући своја дела под именом Офејкова, критикује их и хвали под именом Шопова и понекад издаје целе књиге поводом дела Офејкова.

Мађедонски Словени имају она словенска имена, која и Срби, као Милош, Драгутин, Милосав, Душан, Доброслав, Милутин, Милан, Милица, Зорка, Зорница, Милена, ит.д. Славу у Мађедонији држе у овим касабама: Велесу, Скопљу, Прилепу, Дибру, Охриду, Битољу, Тетову, Куманову, Кукушу, Бањском, Дојраму, Штипу, Крушеву, па до Ковала и Сереза; у западној Бугарској: у Трну, Брзнику, Берковцу, Самокову, Кустендилу, Софији, Видину. Сви ови Словено-Срби и дан дањи певају српске песме, опевајући у њима српске цареве и јунаке, али за бугарске песме ништа не знају, па и о чему би певали у њима, о силовању својих жена и деце, похари свога имања, паљевини својих кућа, убијству својих отаца и матера. Осем зла, Бугари ништа друго не унашаху и не унеше у Мађедонију. По свој северној и средњој Мађедонији географски називи места и градова српски су, по свој тој земљи расејани су српски историјски споменици, у виду манастира и задужбина српских царева.

*) Професор Харковског универзитета у Русији, (Прев.)

Digitized by Google

Да споменемо неке од њих: манастир Бањски свето тога Стефана у Ћустендилу, у Бугарској, задужбина краља Милутина, подигнут у његовој престоници; Св. Софија, у старом српском граду Средцу (садашњој Софији), — задужбина опет краља Милутина. У софијској саборној цркви и до данас почивају мошти српскога краља св. Стефана Уроша II Милутина. Драгомански манастир св. Аранђела, у софијском округу, — задужбина је српскога цара Немањића; манастири: у трнском округу, у Бугарској: Рујански св. Јеротија, — задужбина краља Милутина; Мислотински св. Богородице, Дебрешевски Јована Богослова, — задужбина краља Уроша Великога; св. Богородице — у Бјелградчику, у видинској епархији, – задужбина Немањића; Бојановски св. Богородице, — у софијском округу, — задужбина Неманића; Ичински св. Прохора, у кумановској нахији, у Мађедонији, задужбина краља Милутина и цара Лазара; матејевачки св. Богородице, опет тамо, који је сазидао Неманић, и обновио у величанственом облику цар Урош; у саборној цркви ове обитељи крунисао се краљ Милутин; Лесновски Арханђелски у кратовској нахији, — задужбина цара Душана; у цркви је манастирској девет гробница из рода Неманића; Кочански Пантелеимонов, — у кочанској нахији, — задужбина Стевана Неманића; бивши Овчепољски Николајевски манастир, у штипској нахији, — задужбина Стефана Неманића; близу је манастира до 50 цркава и манастира (у развалинама), које подигоше Неманићи; Бошавски Успенски, у тиквешкој нахији, — задужбина српскога краља Радослава, сина Стефана Првовенчанога; Полошки Аранђела Михаила, у тиквешкој нахији, — задужбина Стефана Немање; у велеској су нахији ови манастири, а које су сазадали српски владаоци: св. Пантелије — задужбина Стефана Неманића; св. Димитрија — задужбина и престоница великога жупана и

Digitized by Google

брата Немањића Стратимира; св. Преображења (Спаса) — задужбина Марка Краљевића; Ветрски Јована Претече — задужбина Стефана Дечанскога; Биљски (Богомилски) св. Богородице — задужбина Уроша Великога; Топлички св. Николе, у битољској нахији — задужбина краља Уроша Великога; Слепчевски Јована Претече, у истој нахији — задужбина краља Стефана Дечанскога; св. Јована Претече, у сереској епархији — задужбина цара Стефана Душана; у истој епархији ковински св. Аранђела — задужбина цара Душана; Струмнички, у струмничкој нахији — задужбина краља Стефана Уроша Дечанскога; Лисалојски св. Богородице — у битољској нахији — задужбина краља српскога Радослава; св. Илије опет тамо — задужбина краља Вукашина; Улишки Успенски. — у касторској нахији, — задужбина српскога краља Михаила; св. Илије, у истој нахији, — задужбина Краљевића Марка; Бивкучки св. Петра и Павла, у корицанској нахији, — задужбина српскога краља Петрислава; Зоранички св. Духова, у у елбасанској нахији, у Албанији, — задужбина краља Јована Владимира, у манастиру почивају мошти његова основача — цара, које су пренесене из његове престонице Преспе; Бигарски, у Дибарској нахији, — задужбина св. Јована Владимира; Калчистчки св. Богородице, на северо-западној страни језера охридскога, — задужбина српскога краља Михајла; Лешански свију светих, у охридској нахији — близу развалина Београда, који је основао српски краљ Владимир, — задужбина српске краљице Ангелине; св. Богородице, на северу од града Охрида, — задужбина Маре, кћери Ђурђа Бранковића; Крњински св Богородице, у Кичејевској нахији — задужбина краља Милутина; Поречки св. Богородице, у кичејевској нахији — задужбина Стефана Уроша Великога; Лешавски св. Анастасије, у Тетовској нахији — задужбина Стефана Неманића и кнеза

Digitized by Google

Лазара; Златоврховски — Тресковачки, св. Богородице, у Прилепској нахији, — задужбина Стефана Уроша II Милутина; Слепчевски св. Николе, у истој нахији, — задужбина краља Стефана Уроша III; Прилепски св. Аранђела, — задужбина Краљевића Марка и жене му краљице Јелене; Зрзаски, — у истој прилепској нахији, задужбина српскога краља Војислава; Суворечки св. Димитрија, у скопљанској нахији, — задужбина и резиденција краља Вукашина, у скопљанској нахији су и ови манастири: Нерески св. Пантелије — задужбина Стефана Немање; св. Илије — задужбина српске краљице Неде; Големоречки св. Андрије — задужбина краља Андрије Мрњачевића; Трсковачки св Василија, — задужбина сина краља Вукашина Димитрија Мрњачевића; Чучарски, св. Никите, — задужбина цара Стефана Уроша Милутина; Кучевички св. Аранђела — задужбина цара Стефана Уроша Нејакога; Побушки св. Богородице — задужбина српскога краља Стефана Немање; Бањански св. Илије — задужбина српскога деспота Стефана Високога и др.

У свима овим манастирима као и у Словенским — македонским црквама расејане су у великом броју српске рукописне, а такођер и црквено — словенске књиге, које су наштампане с благословом пећских и Орхидских архијепископа; старих бугарских рукописних књига ни у маманастирима, ни у црквама по Мађедонији нема, као што нема ни једнога манастира, ни једнога историјскога споменика, који су подигли или сазидали бугарски цареви. А међу тим бугарски књижевници, а с њихових речи и наши (руски) бугарофили, још непрестано причају, како је је Мађедонија — бугарска земља, како тамо живе Бугари, који, на њихову жалост, врло тешко разумевају језик, којим говоре мађедонски Словени. За последњих двадесет и пет година многи Словено-Срби Мађедоније, под утицајем бугарске прапаганде, која се ослања на попуштање и

Digitized by Google

заштиту турских паша, који то чине за љубав (бакшиша) напојница, промениле су последња слова својих презимена: *ић* на *ов*.

Бугарска прапаганда у Маћедонији и Тракији почела је пре овога века. У време кад су Турци, покоравајући грчке и српске земље, морали готово сваку стопу земље отимати оружјем у руци, Бугари су добродушно признали над собом власт турску. Србима још од самога покорења њихова царства Турци нису веровали и сматрали су их за бунтовнике. У опште Срби од саме косовске битке нису престајали узнемиравати Турке, час у Црној Гори, час у садашњој Старој Србији, Босни и Херцеговини, час на послетку у Шумадији.

Црногорски Срби, ако су понекад и признали власт турску, то само номинално, од почетка XVI-ог до краја XVII века; за све ово време Црногорци су непрестано нападали на Турке, и ови су напади били сваке године, и на послетку, пошто су истребили све потурчењаке и изагнали Турке из Црне Горе, насвагда су ослободили, 1696 године, своју земљу од турскога зулума. Повративши себи потпуну слободу, Црногорци не могоше живети на миру. Сва историја Црне Горе сведочи, да храбри и јуначни Срби Црне Горе или турскога Карадага, не гледаху равнодушно на госпоство Мухамеданаца над својом рођеном браћом. Читав низ ратова, који се не прекидаше до половине садањега XIX века, беше протест Црногораца противу госпоства турска над осталим Србима. Сви Срби, незадовољни турским уредбама, а такођер и они, које Турци гањаху, увек у Црној Гори беху радо дочекивани и улажаху у редове црногорских соколова — витеза. Више пута и Херцеговина и Стара Србија, које беху суседне с Црном Го-

Digitized by Google

ром, а с њима и Босна, под утицајем црногорских победа, устајаху на Турке. Ратови, које је водила Аустрија против Турске и који се свршише 1699 године карловачким, 1718 год. пожаревачким, 1739 г. београдским, 1791 год. свиштовским миром, зададоше Србима могућности, да јуначки учествују у борби против Турака. Устанак Срба 1715 год. Турци угушише, захваљујући Старој Србији, која остаде пуста кад се из ње више од 200.000 Срба исели у јужну Мађарску. Срби, који се преселише из Старе Србије и Босне у јужну Мађарску, основаше војничку границу, која је помоћу српских ратоборних граничара. сузбијала нападе Турака на Мађарску. 1804 устадоше на Турке Срби из Шумадије, данашње Србије, под управом Кара-Ђорђа; 1807 године они ослободише свој крај од Дрине до Тимока и од Дунава до Ниша и Новога Пазара; 1809 године устадоше Срби Бошњаци, којима притрча српска војска; Сјеница, Вишеград, Бјељина, Јањина (у Босни), Сребрница ослободише се од Турака; 1809 године само шумадинци истакоше 100.000 војника противу Турака „за крст часни и слободу златну". Овакав број сведочи, да се сав народ јуначки дигао на ноге за слободу; 1810 године Турци су морали оставити Србију и дати јој 1812 године унутрашњу самоуправу. 1813 године Турци се кренуше против Срба са запада (из Босне), југа (од Ниша) и истока (од Видина), и с многобројном војском заузеше Србију; 1815 године Срби се опет прихватише оружја и до 1817 године очистише свој крај од Турака, који само осташе по тврдињама. Једренским миром 1829 године Русија примора Турску да призна независност Србије, коју су Срби већ задобили по цену своје крви. Примери самопожртвовања Срба, све до наших дана, успеше већ заузети најсветлије листиће у историји српскога народа и учинише Турке крвним српским непријатељима. Ма с киме Турци војевали у

Digitized by Google

Европи, са Русијом, Аустријом или са Грчком, Турци су могли бити уверени, да Срби неће остати равнодушни према борби и да ће стати у бојне редове непријатеља турских.

Разуме се, да српско име Турци не могу трпети, особито после читавога низа пораза и славних победа, које над турском војском у XVIII и XIX веку одржаше Срби из Црне Горе, Херцеговине и Шумадије. Ово и јесу главни узроци, што Турци радије пристају на страну бугарске пропаганде. Бојећи се Срба, као крвних непријатеља својих, који су спремни увек да им се освете за пропаст српскога царства, Турци су пањкали Србе на разне начине, час да се они спремају на устанак и да су у договору са тајним посланицима слободних српских држава: Црне Горе и Шумадије, час да вређају мухамеданску веру и султана, и т. д. Да би раздвојили Србе из Старе Србије и Маћедоније од независних Срба, Турци су измислили да прелију Србе у Бугаре, што је ишло на руку вођима бугарске народности. Презирући Бугаре као животиње, Турци су гледали у њима народ, који им је увек веран и покоран, и стога не могоше а да не пожеле, да и друге хришћане у Турској учине тако исто покорним робовима, као што су Бугари. Пошто се преселише стотине хиљада Срба у јужну Мађарску и Русију, Турци раздвајаху маћедонске Србе од шумадинаца тиме, што населише Стару Србију ордама дивљих и ратоборних Албанаца — мухамедоваца. У садање време у једном призренском пашалуку или мутесарифлуку (нахије: елбасанска, призренска, ђаковска, гњиланска, приштинска, пећска, вучитрнска, новопазарска, сеничка, рожајска и гусињска) има Албанаца — мухамедоваца више од 11.500 породица и 34.700 породица Срба Мухамедоваца и то чини 235,000 мухамедоваца. Они се понашају непријатељски према православном

Digitized by Google

српском становништву, заосталом у Старој Србији, ко га има около 245,000 Срба и 30.000 православних Албанеза, српских пријатеља. Ако мухамеданскоме становништву призренскога мутасерифа додамо још около 10.000 Турака, који тамо живе, турску војску и около 18.000 католика, искључиво Албанеза, изићи ће, да се, читава половина становништва Старе Србије понаша непријатељски према староседелачком православном становништву. Раздвојивши Србе Шумадинце од Срба Македонаца Албанезима, које настанише у Старој Србији, Турци почеше улевати у уши маћедонским Словено-Србима да они нису Срби, већ Бугари и да језик, којим они говоре, није српски, већ бугарски. Непрекидни притисци и угњетавања Срба, пресељавање у Малу Азију и Фецан, примораше на послетку маћедонске Србе да се помире с именом Бугара, чиме се не могу поносити, премда на питање: ко су? маћедонски Срби одговарају увек: „Мијаци, Пољани, Кумановци, Брсјаци, Бокдовци, Пјевани, Положани, Дибрјани“ и др.

Ускоро после руско-турскога рата 1828—1829 г. пробудила се народна самосвест код Бугара, који до тада спаваху мртвим сном, остављајући Турцима, да они и самим женама и кћерима њиховим располажу, не светећи им се за срамоту, као што су то чинили Грци, Срби и Албанези, чувајући од Турака светињу свога породичног огњишта.

У рату Русије против Турске 1828—1829 године, Бугари нису учествовали. Ни устанак Срба и Грка, ни победе руске војске, ништа не могаше подстаћи Бугаре и улити им мисао о слободи. У садање време бугарски писци сами признају, да они не хтедоше потпомоћи устанак Грка и Срба, јер су желели да ови буду побеђени, а тиме Бугари могоше доста добити, што се доцније и потврдило. Само су се друге године ратовања, и то 1829 г, на балканским горама појавили

Digitized by Google

хајдуци, али су и они већином били Срби из софијскога санџака, који још не изгубише свести да су Срби. А Бугари у Источној Бугарској, у којој се кретала руска војска, која иђаше Цариграду, пре су отежавали, него ли помагали кретању руске војске. Остајући по зади, користили су се притешњеношћу Турака, који су живили у Задунавској Бугарској, и нападали су на њихова села, грабећи и правећи насиља а понекад прелажаху на страну Турску и узнемираваху руску резерву, као што беше под Шумлом. Последњи српско-турски, а за њиме и руско-турски рат посведочио је, да су Бугари, не гледајући на осећаје народности, који се пробудише код њих и под утицајем самих својих вођа, већином користољубивих и непоштених, остајали ровнодушни према борби, коју је подигла Русија за њихову слободу. Врло је тешко било за руске војсковође, да образују шест оделења бугарске војске искључиво од хајдука (Руса и Срба), који су се борили у Србији и Црној Гори, а такођер и од бесарапских Бугара, који су се, под управом храбрих руских виших и нижих официра, борили с Турцима мушки и јуначки. А сами Бугари, дочекујући с великим овацијама Цара Ослободиоца, у исто време кад се наша војска кретала, крили су се иза коморе а за тим, остајући позади, лаћали су се пређашњега заната — до харају Турке, који су остали у земљи. *У то доба многи од њих били су турске уходе.* Много Бугара за овакве поступке противу својих ослободилаца, осудио је војнички суд и протерао на острво Сахалин. *У време српско-турскога рата 1876 године Срби,* прошавши границу код Пирота, раздали су оружје Бугарима, но ови не промишљајући много предадоше га Турцима и одрекоше се свакога суделовања у устанку. За ђуниски пораз Срби не треба да захвале ником другом, него бугарским уходама, који су паљевином

Digitized by Google

воденице издали Турцима кретање српске војске. Неколико бугарских ухода стрељали су Срби 1876 год. Само у време српско-бугарскога рата, који је изазвао краљ Милан 1886 године, Бугари су се јуначки показали. *Њихова војска, коју су руске војсковође добро изучили и дисциплиновали, лако је могла одржати победу над неуређеном српском војском, која је нерадо ишла у рат противу Бугара, као своје браће, а с друге стране, уступајући Бугарима по бројности и наоружаности*, Срби, које предводише рђаве војсковође, креатуре Миланове, као да су сами себе осудили на клање. Одржавши сјајне победе над српском војском, Бугари постадоше прави зверови. Град Пирот и села, која Бугари заузеше, подвргнута су правоме разорењу и грабежу; много немоћних стараца са својим женама побише, жене и непунољетну децу силоваше. Оно што су чинили башибозуци и черкеси у долинама Тунце и Марице 1877 године, то су чинили Бугари са својом немоћном браћом Србима 1885 год., а за тим, после годину дана, стрељали су своје јунаке и спаситеље отаџбине.

Грчко-бугарско црквено питање, које пониче ускоро после источнога рата 1853—1854 г. омогући вођима бугарскога народа да уз велику припомоћ турске управе и паша знатно појачају бугарску пропаганду у Маћедонији и Тракији и даду могућности бугаризму да одржи тамо знатну победу.

Победу бугаризма над српским становништвом у Македонији и у неколико над грчким у Тракији и у Маћедонији треба доста приписати врло непромишљеним и лакомисленим покретима васеленске патријаршије, која је бојећи се бугарчења полугрчких и полувлашких. епархија у Маћедонији и Тракији, у размену за њих уступила Бугарима српске епархије, не само у Маћедонији, већ и у Старој Србији, Босни и Херцеговини.

Бугарска емиграција, од тридесете године овога

Digitized by Google

века, утврдивши се понајвише у Румунији и у неколико у Бесарабији, путем штампе и преко својих агената изазвала је саучешће јавнога мнења у Јевропи и у Русији. Словенски добротворни комитет, отворен 1858 године, у Москви, готово сав свој рад управио је на подизање Бугара. Многи бугарски прваци, који су се показали као непријатељи Русије, већином су били стипендисте Московскога словенског комитета

Пошто је бугарска пропаганда у Маћедонији и Тракији у тесној вези са грчко-бугарским црквеним питањем, то држимо за нужно рећи о њему неколико речи.

До 1393 године. т. ј. до пропасти бугарскога царства, на балканскоме полуострву биле су независне цркве, бугарска или трновска патријаршија, српска патријаршија или пећска и словено-грчка архијепископија охридска.

Трновска бугарска патријаршија свршила је свој живот 1393 године. Када су Турци заузели Бугарску и освојили Трново последњега Бугарског патријарха Јефтимија II Турци послаше из Трнова, некуда у Маћедонију. Он је умро 1400 г. у Филипопољу. Ускоро после њега, бугарска се црква обрати с молбом Цариградскоме патријарху Антонију IV и грчкоме цару Мануилу II Палеологу да је узму под своју заштиту. Велика Цариградска црква похита да изврши жељу бугарске јерархије и 1393 године трновски архијепископски престо, поставши митрополија, заузме митрополит молдавсковлашки, Грк Јеремија. Увереност бугарских писаца, да је трновска патријаршија насилно и противу жеље бугарскога народа и његове јерархије потчињена цариградскоме престолу, опровргава се већ тиме, што патријарх Цариградски у то време није зависио од турскога султана, па разуме се да није могао ни утицати на рад турске управе односно бугарске цркве и покорити је под своју власт. Тако исто лажан је и извештај о про-

Digitized by Google

гнању бугарскога патријарха Јевтимија у Малу Азију, као што веле савремени бугарски писци, који ово приписују Цариградскоме патријарху. Српско-Пећка патријаршија завршила је свој живот 1766 године. Доведена, после пресељења Срба из Старе Србије, до крајњега финансијскога растројства и оптерећена приватним дуговима, које ни патријарх, ни српски митрополити и епископи, не беху у стању исплатити, пећка патријаршија морала је на послетку изгубити своју независност. После тога васелински патријарх, Самуило, пошто му се обрати већи део српских архијереја с писменом молбом да прими њихову патријаршију у крило велике Христове цркве, плати дуг за пећску патријаршију султановој каси и одмах после тога би султанским фирманом сједињена са Цариградском патријаршијом а патријархова катедра у Пећи беше затворена и сједињена са Призренском Митрополијом.

Друге године после присаједињења пећке патријаршије васелинскоме престолу, заврши свој живот и охридска архијепископија.

Независност охридске архијепископије почиње од 535 године, када је на месту свога рођења цар Јустинијан основао град, назвао га по своме имену и основао од њега и блиских околних епархија оделиту независну архијепископију. Прве Јустанијане, која је и била у средоземној Дакији, на месту данашњега Ћустендила, и последњи пут спомиње се у почетку VII века. У IX веку на охридској катедри били су архијепископи: Јосиф (870 год.) и Ђорђе (878 год) 1020 год. грчки цар Василије, освојивши Маћедонију, потврдио је права независне охридске архијепископије; 1055 године на охридску архијепископију почели су постављати архијепископе Грке. 1272 године цар Михаило III. Палеолог поново је потврдио права независности. 971 го-

Digitized by Google

дине архијепископи су становали у Преспи, одакле је катедра крајем X века пренешена у Охрид.

Архијепископија Охридска била је словенско-грчка, јер је обухватила епархије не само оне, у којима беху Словени, већ и оне, у којима живљаху Грци. За време њенога живота област архијепископије прелазила је час под власт грчких, час српских царева, који не дираху у њену независност и не покораваху њене епархије власти цариградскога или грчког патријарха. Укинућем 1767 године охридске, архијепископије није се хтело да нанесе удара бугарској народној цркви, као што сада доказују у својим броширама бугарски писци Чумаков, Дринов, Офејков — Шопов, Ризов и др. Из историјских акта види се, да су, с изузетком неких архијепископа — маћедонских Словена, који су били до 1078 године, и за тим архијепископа Јована, хиротонисанога 1183 године, Јоаникија и Сергија, који су били у време цара Асена II (од 1230 до 1245 г.) сви остали охридски архијепископи били су Грци; а епархијални архијереји већином су били Грци или Срби, али никако Бугари.

Само укинуће охридске архијепископије није било на захтев вселенске патријаршије, већ услед старања вселенскога патријарха Самуила о црквеном добром уређењу, пошто су се турске паше мешале непрестано у наименовања охридских архијепископа и архијереја охридскога престола. Доста је да се каже, да је последњега столећа, пре укинућа независности охридске архијепископије на њеној првосвештеничкој катедри било 24 архијепископа. Захваљујући честој епископској промени, ствари охридске цркве дошле су до врло жалосна стања. Архијепископи, добивши катедру куповином, старали су се што пре да поврате свој новац и да стекну; па, захваљујући овоме, архиепископија је пала у дугове, који се не могаше исплатити. Имајући то на уму, послењи њен архијепископ Арсеније, са својим

Digitized by Google

митрополитима, дао је писмену молбу васеленскоме патријарху Самуилу, молећи га, да буде попустљив према тешком и врло жалосном стању архијепископије и да прими клир и паству независне охридске цркве под своју заштиту и да тиме поправи њен положај; при том сам архиепископ одрекао се права аутокефалних. Становништво охридске архијепископије, које се састојало из Грка, Словено-Срба и „Куцовлаха, радосно је поздравило прелазак под власт васеленске патријаршије, видећи у њој велику заштиту. Интриге и сметње турских паша, који укинућем аутокефалије Охридске архијепископије изгубише велике приходе (бакшише) не успеше у овоме. Православно маћедонско становништво, које се досада мирило са својом бесправношћу и сносило турско иго, узданило је слободније. При црквама почеше отварати школе, које деци уливаху идеје народности и слободе. Овако је било у самој ствари, али друкчије причају о томе бугарски лажни историчари и бугаромани. Маћедонски Грци не остадоше равнодушни у борби за независност Јеладе; цело Халкидско полуострво, Солун, Верија, Козан, Китрос, Колакија, Серез, Неврокоп, Ковала, Драма и други градови у грчкој Маћедонији јуначки су учествовали у борби за слободу Јеладе, али словенско становништво у Маћедонији за све време борбе остаде равнодушно. Под утицајем бугароманије, неки од наших историчара за последњих тридесет година, као г. Л. Добров, назива борбу Грка за независност 1821—1829 год. „борбом Бугаро Грка с Турцима (види „Јужни Словени" стр. 628.,) а г. Липранди, говорећи о појави чета хајдучких на Балкану и Родопским планинама, додаје: „једна најсилнија чета под управом Марка Бочариса учинила је не малу услугу Грцима, дошавши у Плепонез и борећи се тамо с Турцима." (Види Восточни вопросе и Болгарија, итд. 1868) Но Марко Бочарис био је Грк

Digitized by Google

x) [illegible]

сулиот из Епира и никада се не појављиваше с некаквим хајдуцима на Родопу или Балкану.

Кривећи патријаршију за присаједињење охридске архијепископије, бугарски писци у своме цинизму иду дотле, да сматрају за јунаштво прелазак Бугара у мухамеданство, да би тиме избегли покорење своје грчкој патријаршији. Ево шта између осталога налазимо у делу С. И. Верковића: „Топографическо-етнографически очерко Македонии“ итд. 1889. г. у Петрограду. Представљајући у лажном облику сједињење независне охридске архијепископије са цариградском патријаршијом Верковић вели: Бојазан да не подпадну под власт Грка била је тако силна, да су се многи решили да приме мухамеданство још пре доласка турских чета, а други не желећи оставити прадедовску веру, радије су отишли у планине. Могленскога митрополита Илариона толико је ожалостио и зачудио безбожни(?) поступак патријарха Самуила, да је несрећник радије изабрао да остави хришћанство, него ли да оде под власт цариградских фанариота. Ово животно решење митрополит је остварио првога дана Ускрса, пошто се свршила литургија Владика је дошао у цркву врло узбуђен, а тако исто расположење беше и код свештеника, који су знали за намеру митрополитову. Окренувши се народу Иларион рече: „Да би се избегла мучења и вешала, и да би се спасао народ (у мухамеданству?) савегујем вам да уклоните од наше епархије катастрофу примањем мухамеданске вере. Нека за ову велику несрећу и штету, учињену Христовој цркви, одговара пред Богом патријарх Самуило . . . . Дакле, браћо, ја сам принуђен, да побожни и радосни поздрав: „Христос Васкре“, којим смо до данас поздрављали један другог, заменим поздравом: „бајрам Ђапролсун!“ На овако неочекивани поздрав народ одговори ужасним плачом и јецањем, од кога су се тресле зидине храма. Када

x)

x)

Digitized by Google

су се изабрани сакупили у митрополији да се саветују, решише, да стегнувши срце, учине по митрополитову савету и приме мухамеданство сви, да би се избегле муке и истребљења. Као што учини митрополит, тако учинише готово сва села могленске епархије...“

Саопштавајући сличну лаж руским поверљивим читаоцима, г. Верковић, је без сумње потпуно уверен, да ће Руси пожалити несрећне Бугаре, који су се да не би само потпали под власт цариградских фанариота, решили да приме ислам. Међу тим ти цариградски фанариоти, борећи се за независност Грка и Срба, не пожалише положити душу за паству своју. Достојни сваке осуде поступак могленскога митрополита и његове паствe не потврђује ни историја, ни акта патријархата и како изгледа измислио га је г. Верковић на срамоту бугарске народности. Такође се не може потврдити ни саопштени г. Верковићем метеж Бугара, који је поникао бајаги 1767 године одмах после укинућа охридске архијепископије. По речима г. Верковића: „Ове славенске службене књиге беху однесене из засеока и села у епископије, а у накнаду за њих беху добивене грчке за трипут већу цену.-“ „Око 300 кола рукописа беше продано газдама турских купатила у Битољу и Охриду...“ Једно је г. Верковић заборавио, да се славенске црквено богослужбене књиге и рукописи и сада чувају у славенским црквама пређашње охридске архијепископије, о чему сведоче руски путници, као г. Глигоровић и руски консули: Јастребов, Гиљфердинг и др. На послетку, како су се могли служити грчким црквеним књигама мало-образовани славенски свештеници пређашње охридске архијепископије, који не знађаху грчка језика? У Мађедонији, као и пређе, тако и сада, сама паства избира свештеника и без сумње, славенска паства не ће бирати Грка, који не зна језика, већ Србина или Бугарина, и неће му допустити да врши богослужење на је-

Digitized by Google

зику за њу неразумљиву. Не одговарајући истини факта, које саопштава г. Верковић, врло је очигледно, колико им се може поклонити поверење.

За своје ширење хришћанство је обавезано св. мученицима и исповедницима, које не могоше поплашити ни ужасне муке, ни казне. Међу тим могленски православни Бугари(?), за своје исповедање православне вере, не могоше очекивати од грчких јерарха не само казне, већ и страдања. У садање време магленску епархију насељавају већином маћедонски Славени и Куцовласи; последњи чине 10% становништва; Помаци около 30%. Свега Помака у Маћедонији има до 145.000 душа оба пола.

Од тридесете године овога века бугарски народ, на позив једнога од својих патриота, Ђорђа Венелина, као да се пробудио из летаргичнога сна. Сва Бугарска, од Тимока до Црнога мора и од Дунава до Балкана, поче добијати бугарске школе, у којима се предавало на бугарском језику. Православни архијереји, које је поставила Велика Црква, на челу бугарских епархија, не само не сметаху отварању бугарских школа, већ доста га заштићаваху, особито се ово догађало у центру бугарске цркве — митрополији трновској. До 1856 године, т.ј. до свршетка руско-турскога рата, стварање бугарске народности ишло је мирно, а судара између грчке јерархије и Бугара готово не беше. Ако су у Бугарској и били постављани већином грчки, архијереји, ипак за то били су обавезни вршити богослужење на словенскоме језику; а у непрекидну додиру са својом паством, обилазећи је бар два пута годишње, старали су се да што пре изуче бугарски језик, којим су многи говорили врло добро. Само богослужење не само у правој Бугарској, већ и у средњој и северној Маћедонији, Старој Србији, Босни и Херцеговини увек је било на словенскоме језику; само у неким градским црквама богослужење је било на грчком, ако је у граду било већина

Digitized by Google

Грка, или пак на грчком и словенском уједно. Мирни црквени живот Грка и Бугара под једном православном црквеном јерархијом није се допао непозваним вођама бугарскога народа, који добише образовање на страним университелетима, а такође и римској курији која је давно већ помишљала да обрати бугарски народ у католицизам. Почетак непоредака у цариградској патријаршији, који је доведоше до данашњега жалосна материјалнога положаја и који побунише противу ње Бугаре, учинио је издани 1856 године султански гутигумајун: „Овај лажни и доста невешто састављен акт, — вели у једном свом реферату министру спољних послова велики познавалац истока руски посланик у цариграду А. П. Бутењев, који су измислиле и натовариле Турцима на врат западне државе, више из мржње према Русији и опасности од неког политичког и црквеног упливана истоку него услед праве бриге о хришћанском становништву отоманске империје, треба да послужи као почетак великих непоредака у цариградској патријаршији. И запста ускоро после овога реферата Бугари, под утицајем својих неповерљивих вођа потражили су, да архијереји немају права узимати од њих ма какву царину или намет, који бајаги морадоше у будуће заменити платом, одређеном султанском владом. Кад је патријаршија одрекла Бугарима овај против канона захтев, то су они, или боље рећи њини вођи објавили, да неће више остати у ропству код Грка, као да су Грци, који су под турским игом подједнако делили судбину са Бугарима и у самој ствари могли бити бугарски угњетачи. Овај захтев заједно са захтевом бугарских вођа да се Бугарима даду архијереји од правих Бугара и да се обнови бугарска патријаршија, био је представљен патријаршији 1857 г. Патријаршија тада не обрати никакве пажње јер је видела, ко управља бугарским првацима. 1861 г. Грци су са свим формулисали своје захтеве 8 та-

Digitized by Google

чака захтевајући између осталога допуштење, да сами бирају архијереје од Бугара, да при избору патријарха и они имају подједнаког учешћа са Грцима, да се свети цариградски синод састоји пола од бугарских архијереја, како би Бугари могли образовати у Цариграду засебни бугарски народни савет, да се њиховим архијерејима одреди плата. Патријаршија је разгледала у синодској седници и у народском савету захтеве Бугара, више пута је призивала њихове вође у тако зване мешовите комисије, у којима су Бугари сваки пут тежили да увећају своје захтеве, чим су само видили попуштање од стране Грка. На послетку су се комисије разилазиле и све је остајало, као што је и било и тако се продужавало док није 1867 г. ступио на васељенски престо један од највећих јерарха последњега доба, који је живио од 1840 г. усамљено у миру, као строго аскетички подвижник, најсветији патријарх Глигорије IV. Али пре него што се дотакнемо рада патријарха — Миротворца, морамо се вратити на стање бугарске цркве после 1860 г. Под утицајем својих ни у шта неверујућих вођа у Бугарској је господарила црквена анархија. Многи од архијереја, које је поставила црквена власт, беху истерани из Бугарске, исмејани и увређени од стране бунтовничке масе; са неких у време богослужења, беху насилно скинути сакоси и панагије и сами светитељи беху изгурани из цркве; у црквама маса је забранила да се спомиње име патријарха и архијереја, које је он поставио; архијереји који су остали у Бугарској, беху лишени сваких материјалних срестава и морадоше помоћу турске полиције да скупљају од народа царину.

У ово по православну цркву тужно време, када је вође бугарске руководила римска курија, када их је запитићавала порта, која је подржавала са својих интереса распру два једноверна народа, сва руска пе-

Digitized by Google

Медиал Вуку Никол. I

риодична штампа беше на страни бугарских захтева, за које су ратовали, на превелику жалост, и неки чланови св. Синода и руска дипломација.

За једно би само могли правдати Бугаре и то за захтев да се у њиховим, црквама врши богослужење не славенском језику. Притешњавати у овом случају језик становништва и приморавати га да се моли на туђем и за њега не разумљивом језику, јесте највећи грех; али у овоме греху тешко да ће бити правично кривити васељенску патријаршију. Будући насљедником апостолске катедре Првозваног Андрије, који је са својом палицом обишао све крајеве и земље, у којима господари православна вера, васионска цариградска патријаршија, као што сведочи сва њена историја, никада не притешњаваше језик становништва. Истина, да је она ширила грчки језик, на коме говораху Платон и Омир, Демостен и Аристотело, Епаминонд и Аристид, Перикло и Тукидид, Константин Велики и премудри Јустинијан, учила читању дела богодухновеног Василија Великога, богоглаголивога Глигорија Богослова, многодаровитога Јована Златоуста, Григорија Нискога Јована Дамаскина и других великих стубова и светила васељенске цркве, али она није ни један народ погрчила, као што смо радили ми с многим племенима и народима. Је ли много остало Грка у тим крајевима, у којима су они живили за време Константина Великога? Сву малу Азију насељаваху Грци, а сада они живе само на њеним обалама; у Сирији, где је грчки језик био господарећим, на коме су и Златоуст, и Јеврем Сирин и Дамаскин, писали своја дела, сад се једва чује поред сирских обала, и очувао се још у св. Граду, код св. живоноснога гроба, но и тамо неки наши заштитници Арапа, под утицајем непријатељства према Грцима, захтевају преко штампе да се он истисне из храма на светоме гробу и замени арапским и словен-

Digitized by Google

ским. Заиста, треба признати, ма како било жалосно за Грке, да њихова нација, не обзирући се на све услуге које учини просвети и цивилизацији, које је она учинила не само Словенима, већ и свој Јевропи, није увећала своју народност, но је знатно смањила. У време, кад су Бугари и Словени у Тракији и Маћедонији живели мирно под турским господством, Грци у непрекидној борби за независност изгубише више милиона својих синова. Готово 700.000 Грка погибе у борби за независноет од 1821—1829 год. Сва Мореја, Ливадија, Епир, Тесалија, сва острва Архипелага с јуначким Критом, знатни део Маћедоније Турци опустошише и разорише; васеленски патријарх свештеномученик Глигорије V. (његове су св. мошти у сабор. цркви митрополије Атинске) и више од 80 митрополита и епископа Турци у то време повешаше и казнише. Нема народа у свету, који је толико страдања поднео, као Грци. Освојач Цариграда Мухамед II. примио је острво Еубеју с 450.000 становника, а султан Мухамед предао га је Грчкој 1828 године с 36.000; у време Бајазитово у Пелопонезу беше 1,400.000 становника, а 1828 г. када су се Грци ослободили од Турака, нашло се у њему свега 380.000; Султан Солиман освојио је Родос од 280.000 душа, а сад је тамо свега 50.000; у Кипру, кад га освојише Турци, беше 540 000, а сад је у њему 170.000 душа; на острву Криту беше више од 680.000, а сад је 285.000 станов. у Сирији и Палестини Турци, за све време свога господства, истребили су 1,700.000 православних. И против ове мученичке грчке нације, која је дала православноме свету *цео сонм* св. мученика, светитеља, проповедника и учитеља, великих поборника побожности и монашкога аскетизма, и друге великане, како на црквеном, тако и на грађанском пољу, устао је бугарски — хуно — татарски народ, кога подбадају неча-

Казни!

Digitized by Google

стиви и непријатељи цркве и поретка. Откуда да овај народ са својим нечастивим, основаним на лажи и клевети захтевима, нађе у Русији заштитништво, о томе знају наши руководиоци Бугара и наши лажни — либерали. Зна се, да се васељенска патријаршија како пређе, тако и сада, сматра за носиоца великога консерватизма, и с тога се да разумети, са чега она и до данас служи циљу непријатеља „самодержавија“ и поретка. „Принцип самодержавија и принцип патријаршества“, као што се згодно изразио један од наших публициста, К. Н. Леонтјев, једно је исто. „Стање ствари, које је створио Петар I. лишило је јерархију тог моралног ауторитета, какав захтева принцип административне и финансијске аутономије.“ Историја с „Каменом вере“ Теофилакта Лопатинског сведочи, да је црква, благодарећи Петру, лишена била права бранити своје догмате. Петар, обраћајући цркву у орган државне власти, имађаше на уму да створи од архипастира и пастира државне великаше и чиновнике. По назорима духовне бирократије, за парохије није потребно духовништво него парохије за духовништво и оне треба да служе као оруђе побољшања стања пастира, исто тако и црквом треба да управља не независна јерархија, већ јерархија у споразуму с чиновницима. Овакве назоре проводио је „Црковни Общественни Вјестник“... Али не треба заборавити, да у колико је силнији утицај јерархије на народ, у колико се строжије она односи према својим обавезама, у толико је силнија и живља вера у народу. Плодове Петровске црквене реформе ми жањемо у садање време, у време равнодушности народа према вери и још мало па и раскола између паствe и пастира. Било је време када су веру, црквене поретке, испуњење устава, рачунали за ствар саме паствe, а сада се све ово задржало само код тако званих „једновераца“ и „старооб-

Digitized by Google

што се борила са сујевјеријем и јерес ју, већ је и с особитом вештином имала могућности да обрати ка Христу читаве милионе незнабожаца и мухамеданаца у областима, које је Русија покорила. У тешка времена навале татарске и пољске црква је такође руководила народним покретом. Служба већине њених архипастира и пастира беше тада искрена служба по призвању, право исповедништво, које је по некад долазило до правога самопожртвовања и мучеништва. За такво служење св. цркви на земљи не очекују ни награда ни почасти, ни похвала, ни спокојства, ни материјалнога обезбеђења. Поколебати религију у народу ствар је доста лака. У чему се закључава, на пример захтев бугарских ни у шта не верујућих вођа односно своје цркве? Може бити у одређењу плате свештеницима, да би само од њих начинили чиновнике, потчињене грађанској власти, и тиме нарушили добре односе између паствe и пастира. При том Бугарска није Русија, у којој су још јаке основе религије... У Бугарској се паства не ће превратити у уморено стадо, које је обвезано да се брине само о материјалном обезбеђењу свога пастира. Тамо се народ и тако понаша савршено равнодушно према религији, и ако му кажу, да вера и црквени поретци нису његова ствар, да он нема права сам избирати своје пастире, јер он и постоји ради духовништва, а не духовништво ради њега, то ће мало Бугари остати у цркви.

А propos о патријаршији: један од руских публициста, на чланке којега у *„Новом Времену“* не једном беше скренута озбиљна пажња руске публике, у књизи, коју је издао 1889 године под насловом „Современаја Росија“, излазећи као противник патријаршије, између осталога вели: „Од Петра I. који је нашао, да „сила по опредјеленију дјела большое здје јест, понеже вјашчаја по увјеренију и повиновенију преклоњајет

Digitized by Google

приговор соборниј, нежели единоличниј...“ „Савесно изучавање историје Никона може послужити бољим доказом и практичности и несувремености оваквога преображаја...“ „Ако је патријархат признат као неподесан и опасан у XVIII. веку, то у колико су ове неудобности порасле с изменом наших друштвених поредака и обичаја? У овом случају колегија духовних лица, као што је наш Синод, разуме се, може бити независнија од притиска светске власти и с већим достојанством одржавати ауторитет црквене власти, у колико се последња мири сад с врховним правима државе.“ Остављајући на страну Никона, коме је сам цар Алексије Михајловић дао врло велика права, чудновато изгледају мотиви писца, који држи да је услед измене наших поредака и обичаја, обновљење патријаршије несавремено и неугодно. Какве свезе има с тим „несавременост, неудопство,“ „измена поредака и обичаја“, тешко је разумети. Кад би писац бар мало познавао црквене каноне и уређење Синодалне управе у Великој Цариградској цркви, то би он дошао до закључка, да црквени канони не даду патријарху никаква особита права, да је он ништа више већ први архијереј између епископа, председник Синода, који има решавајући глас искључиво у равном броју гласова. Патријарх не може ништа чинити док се не посаветује са својим епископима као што и епископи у важним стварима ништа не чине без пристанка свога првосветитеља, услед чега у цркви и постоји хармонија. Цариградски Синод састоји се из 12 митрополита, који се позивају на две године, међу тим шесторицу сваке године смењују други. Држимо, да састав Синода, који се сваке године обнавља, уноси више живота у Синодалну управу и приноси цркви већу корист, него ли постојани и малобројни састав Синода, који често зависи од чиновника — бирократије. При том

Digitized by Google

треба приметити, да духовно-колегијална управа обласном црквом може разматрати само текућа дела од мање важности, док сва остала, као на пр. о томе, да се скине клетва или да се приме у заједницу шизматици, о суђењу архијереја, о прегледу црквено богослужбених књига итд, мора расматрати сабор, што ми до данас видимо у цариградској цркви, премда се тамо под председништвом патријарха и налази Синод од дванаесторице митрополита. Код нас, у Русији, св. Синод има само власт једноличнога патријарха.

Колико је познато, руска дипломација и свети Синод, не гледећи на бугарски мрак који је помрачио многе руске умове и приморао их да поверују бугарским бајкама, нису се налазили баш у мраку незнања. Сунце наше цркве, Митрополит Филарет, пре од других упознао се са бугарским лажама. Старешина наше цркве при посланству у Цариграду, архимандрит Петар Троицки, који је послан тамо 1858 год. и који је имао «височајшу" заповест да подржава јединство источне православне цркве, која беше захваћена раздорима између Грка и Бугара и која се подвргаваше нападима од стране римске и протестантске пропаганде, убрзо је познао бугарску агитацију и жалбе Бугара у правом њиховом облику. Обративши се патријаршији и представницима бугарскога народа, који су живели у Цариграду, и разговарајући се братски с њима, архимандрит Петар дознао је, да „сва Бугарска слуша службу божију, и не кришом, на словенском, сродном јој језику" [1]) Под именом Бугарске, архимандрит Петар разумео је не само садању Бугарску, од Дунава до Балкана, већ и Мађедонију и већи део Тракије, јер је број бугарских јепархија одређивао до 50, изузимајући 5—7 јепархија у

1) Види Истор. Вјестн. 1887. године.

Digitized by Google

Маћедонији, у којима живе Грци. Мисао: да Грци сметају вршењу службе на словенскоме језику, породила се услед „лажних достава приватних лица, који злоупотребљаваху поверење.“ Само у неким градовима, као што већ рекосмо, богослужење вршило се на грчком језику, но тамо су сви Бугари — варошани знали, као што сами Бугари говораху архимандриту Петру, „грчки језик.“ Јелинофоб г. Верковић, који је агитовао међу маћедонским Словенима и покрстио их је у својим делима у Бугаре, на приметбу, учињену македонским Словенима „зашто се у њиховим црквама богослужење врши на грчком, а не на старословенском језику,“ добио је од њих овакав одговор: „Зашто на старославенском језику, није ли једно исто или на грчком, или на славенском.“ Разуме се, кад становници јужне Маћедоније не би знали грчки језик, сумња се да би они вршили на њему богослужење. У градовима, услед мешања, коме су Бугари волели и дан данји воле прибегавати у питањима религије, Порта је заповедила, још шесете године „у парохијама, где од 40 домова има 25 бугарских, вршити богослужење на славенском језику“ „Да се богослужење на славенском језику Бугарима није никада кратило, доказ је што су до самога разделења бугарске цркве од православне цариградске и образовања бугарскога екзархата 1872 г. „по свој Бугарској и Маћедонији свештенике избирали из средине самога народа и самим народом...“ у чему су архијереји само потврђавали избор једнога од двојице кандидата, које народ предложи, не мешајући се и не притешњавајући избор народни. Архијереји — Бугари такође су били у цариградској патријаршији до 1872 године, и не само око шесете године овога века, него и много раније. Не само да су у бугарским или словено-српским епархијама постављани по некад архијереји — Бугари, већ и у епархија-

Digitized by Google

ма чисто грчким. Патријаршија у том случају не скреташе пажње на националност архијереја, већ на његове врлине. Јесу ли бугарски архијереји били добри или не, ми не ћемо дуљити говор. Познато је само једно, да су архијереји — Бугари, које су слали у епархије Старе Србије, Босне и Херцеговине, били бич по српско становништво и радили заједно с Турцима противу њега.

Односно новчаних прихода у корист духовништва, чиме су Бугари били бајаги врло оптерећени, о чему су се жалили преко наших новина, показало се, по речима архимандрита Петра, да се „судећи по богаству краја и газдинству становништва, скупљање бира у корист духовништва, може назвати ништавним, но судећи по тврдичењу у новцу, врло знатним..." „Народни стараоци (Бугари), варајући народ да ће га ослободити од насиља(?!) Грка, скупљају од њега новац и згодно га знају употребити у своју корист." На чиј су рачун живеле бугарске вође у Цариграду др. Цанков, Ст. Чумаков, Топчилештов, митрополит Панарет и сам екзарх Антим, с многима другим, ако не на рачун новаца, које су ласкањем, преваром и обећањима добијали од народа?

Желећи помирити Бугаре с Грцима, архимандрит Петар упусти се у преговоре с бугарским противницима; ови објавише преко њега патријаршији следеће захтеве:

1. Вршење богослужења на славенском језику где би они само пожелели," 2. не спречавати завођењу школа; 3. не уништавати бугарску националност; 4. дати бугарским епархијама неколико епископа Бугара или бар таквих, који знају бугарски. Патријарх обећа да ће задовољити прва три захтева бугарска и потражи начина. Архимандрит Петар обрати се онда бугарским првацима ради доказа и објашњења и „тек тада он

Digitized by Google

сазнаде да су га они продали". Ни један од Бугара не само што није доказао, но није ни показао архимандриту Петру „има ли где год чега сличног;" они су само показали на новине, али се тамо ништа немогаше наћи, осим разних клевета и интрига." Односно прве тачке, отац Петар добио је писмено уверење од Архимандрита Антима (доцније султанског екзарха у Бугарској кога је однеговала и обасула милостима велика цариградска црква и који је исту славно издао), да „ако по некад грчке владике и не дозвољавају Бугарима вршење богослужења на славенском језику, то ово бива у градовима, где је више или бар не мање у парохији Грка. При том ово бива већином не од стране владика, већ народа." Код друге тачке видело се да грчки пастири не само не забрањиваху Бугарима подизање или одржавање школа бугарских, већ и сами потпомагаху отварање истих; „многи митрополити сами побуђиваху Бугаре да подижу школе и очински се тешише, кад су их Бугари подизали и кад су се старали о њиховом бољитку".... „учитељи бугарски добивши образовање на западу, добили су по речима самих Бугара „опразднование" т. ј. изгубили су сва очинска добра убеђења"... Што се тиче треће тачке т. ј. унижења бугарске националности, патријарх је изјавио архимандриту Петру: „Бугари поступају према нама као чивути. Чивутин ранећи груди другога чим било, увек виче на њега, зашто ме бијеш? Како ти смеш? итд... Кад се патријаршија не би старала о бугарској нацији, то тешко да би Бугари ма када дочекали рођење своје националности, која се осилила на рачун Грка и Срба, побугаривши их, и увећавши њима своју националност.

У разделењу бугарске цркве од цариградске, архимандрит Петар видио је доста велику штету, јер бугарска црква ништа тиме не добија, губећи заједно

Digitized by Google

с тиме и све оно што и црква Грчка: губи узвишност у колико, као нова, нема убеђење и јачине; губи масу у колико остаје са својом савршено неотесаном...“ „Права цариградске патријаршије не могу бити усвојена ни од стране султана на уштрб права васионског патријарха, ни од стране канона. Не мисли ли она да се осили уједињењем са руском црквом? Опасно и по једну и по другу. Што се може опростити руској цркви, бугарској се неће опростити“.. „а ко ће устати против пропаганде римокатоличке, протестанске, американске? Ако су и сада посејана ужасна семена несагласности у вери отаца, шта ће бити после кад пастири клону?.... Одговорити на ове мисли и питања архимандрита Петра, које је он исказао пре 30 година сад није тешко. Бугарска црква до узвишености још није могла да дорасте, премда су њени главари и мислили да је учине васионском, као што је римско-католичка, покоривши све Бугаре, ма где они живили, поглаварству егзарха Бугарске. Права, која је бугарској цркви ставио на расположење нехришћански владаоц, нису признале православне независне цркве, и сама бугарска црква нашла се у расколу са свом осталом православном црквом и под управом султанскога егзарха. Усиљавањем наших бугаромана да принуде св. Синад да одговори васељенскоме патријарху по поводу његове жалбе против антиканоничкога служења руских пуковских свештеника у Бугарској 1877—1879, у духу бугарских нада, не увенчаше се успехом. Одговор патријарху, који му тада спреми оберпрокурорска канцеларија, у коме се говори, да су Бугари окривљени неканонички и да руска црква нема никаквога основа прекратити с њима односе, не нађе одзив чак ни у малобројном духовном колегијуму, у коме мањина објави, да прелази на страну патријарха, јер се боји, да ће такав одговор приморати матер-цркву, те ће ова

Digitized by Google

прекинути сваке односе с руском црквом и да се на послетку, такво решење св. Синода, донесено без пристанка све руске јерархије, не може сматрати као израз све руске цркве и може изазвати у њој само раскол. Отказавши се од признања каноничности и самосталности бугарске цркве руска црква нашла је за боље да остане у љубави с великом црквом цариградском, што ју је лишило могућности да стоји у добрим односима с бугарском црквом, признатом за шизматичку. Лишена ослонца и заштите велике Христове цариградске цркве, бугарска црква открила је широко поље протестанској и римокатоличкој пропаганди. Десетине хиљада Бугара посташе протестанти, унијати и римокатолици, доста велики број Бугара поколебао се у вери и у садање време понаша се према њој потпуно индиферентно, хвалећи се, да не исповеда никакву веру. Колико су се Бугари жалили на притешњавања и дације грчких архијереја, толико, ако не и више, жале се они на своје рођене Бугаре. Па и како да се не жале, кад бугарски архијереји не могу улити народу уважење према себи, који су они бунили противу архијереја грчких. Семе неверовања, које су посејали бугарски прваци у Бугарској, већ је уродило плодом а у будуће оно угрожава да потпуно може пропасти православље у земљи, јер је предавање веронауке у школама постало необавезно. У националним бугарским школама проповеда се јавно неверовање, и атеизам. Ево шта се између осталога штампа у официјалним новинама бугарским „Свобода“ (1890.): „Једно важно питање о значају теорије Дарвина.“ Нихилистичке новине долазе до закључка да је стари завет — ни више, ни мање, до „источна скаска“ у којој се налазе противоречија, чему се може уверити сваки ученик гимназије „помоћу уџбеника физике и хемије“... На два милиона православних становника постоји једна духов-

Digitized by Google

на семинарија (друга у Самокову затворена), у којој је већина ученика заражена протестантизмом.

Никоме није била толико од користи распра Бугара и Грка, као римској курији и енглеско-американској пропаганди. Прва, може се рећи, руководила је саму ствар, јер бугарски представници, који живе у Цариграду и спремају цепање бугарске цркве од цариградске, непрестано су држали савете код абата Боре и у посланствима римокатоличких држава, са чијом дозволом они и радише.

Римска пропаганда, која је већ одавно почела да се шири на балканскоме полуострву, осилила се међу Бугарима и МаћедонскимСловенима још од четрдесете године овога века, кад је почео умни и национални покрет код Бугара, благодарећи оним младим Бугарима, који се вратише из Немачке и Аустро-Угарске и који се тамо образоваху. Ови млади бугарски учитељи први пут сташе уливати Бугарима мисао о цепању од цариградске цркве, чиме су се ускоро користили језуити, који у почетку шесете године основаше у Цариграду мисионарску станицу, на челу које беше абат Боре из конгрегације Лазариста; за чланове мисије беху у прво време изабрати Пољаци. У предграђу Цариграда — Бабеку, лазаристи основаше своју колегију, у којој се у садашње време поучава до 250 бугарских мушкараца и девојчица.

Да би опорије изјавили протест против власти патријархове, и с друге стране, да би поплашили Русију и принудили је да стане на страну Бугара, последњи (Бугари) попретише унијом с Римом. У тој цељи у Цариграду почеше излазити језуитске новине „Бугарска“ у прво време на француском језику. Један од главних сарадника био је прешавши у римокатолицизам, познати бугарски првак Др. Цанков, који се је васпитао у школи језуитској. Први покушаји Цанковљеви да наведе Бу-

Digitized by Google

гаре у унију датирају се од 1860 год., кад је он наговорио „народно собрање“ да се обрати заштити папе Пија IX и кад му је послао акт о преласку Бугара у унију. Молба беше предана папскоме викарију у Цариграду, Брунони о жељи цариградске бугарске општине (која се састојала већином из коњушара и баштованција и из бугарске ни у шта не верујуће интелигенције), да се покоре папској власти и да приволе на то и остале Бугаре. Цепање своје Бугари поткрепише држањем „молебна“ у католичкој цркви, који је отслужио јерменско — католички епископ Хасун. Овога пута унија не имађаше особита успеха, премда је Цанкову и испало за руком да преклони у унију архимандрита Соколинскога Манастира, Јосифа, човека врло необразована, неотесана, који не знађаше ни писати. И овога „простака“ постави папа Пије IX за архијепископа бугарско-унијатске цркве, положивши основу унијатској јерархији у Бугарској. Старање Цанкова да осили бугарско-унијатску јерархију преласком у унију макариупољскога епископа Иларион, кога је патријарх послао у заточење у Малу Азију, не увенча се.

Склонивши 1860 год. Јосифа Сокољскога да пређе у унију, о којој овај немађаше никаква појма, Цанков, с пристанком француског посланства и великом помоћу језуита, одведе Јосифа у Рим, где он ласкањем Пија и језуита беше свечано посвећен 8 Априла 1861 год. за архијепископа бугарског. Заједно са Соколским примише унију неколико лица из бугарскога духовништва, као архимандрит Макарије, два свештеника, ђакон Рафаило и више од 200 бугарских трговаца. Кад се Јосиф Соколски поврати у Цариград, власти турске признаше га као главу бугарско-унијатске општине и он 9 јуна исте године доби берат. Сазнавши за превару, Соколски, не обазирући се на стражу домаћу, коју поставише језуите, изненада исчезне 18 Ју-

Digitized by Google

на, т. ј. после 9 дана пошто је добио ферман; и јави вши се у патријаршију, паде пред ноге патријарху. Гушећи се у сузама он замоли у њега опроштаја, скиде са себе архијерејску панагију и крст, које је добио од Пија IX. одмах за тим он у одежди римскога прелата отиде у руско посланство, одакле оденув се у калуђерске хаљине, истога дана беше лађом послат у Одесу; а за тим по дозволи височајшој њега преведоше у кијевско-печерску лавру, у којој је умро 1879. год. имајући више од 100 година. У Одеси и Кијеву Јосиф Соколски је два пута добио дозволу да служи на архијерејској служби, но за тим му исто забрани св. Синод, по представци московскога митрополита Филарета. Тако је ишло до 1873. год.; ове и идуће 1874 год. Јосиф Соколски на позив владе отиде у Холм ради рукопогања униатских свештеника и за време литургије спомену римскога папу, од кога се некада био одрекао. Сарањен је на лаврском гробљу и опеван као прост монах. Бегством Соколског у Русију унији беше нанет знатан пораз. Број унијата, који 1860 год. изношаше до 14.000, у један пут спаде на 2000 људи.

Остали Бугари унијати отправише у Малу Азију заточеном бугарском митрополиту Аксентију, пређе велеском, депутацију од главних трудбеника на пољу уније др. Цанкова и Цејкова, да га моле да буде на челу бугарско-унијатске цркве, али се Аксентије не гледећи на богата обећања, отказао да изневери верипраотаца: 1875 год. римска курија предложи архијерејство богатоме бугарском унијатском попу Рафаилу Попову, кога и посветише за бугарскога епископа 19 Новембра у цариградској католичкој цркви Јована Хрисостома, са чином апостолскога администратора, коме Порта похита да изда берат. Рафаило, сажаљења достојни ђакон Јосифа Соколског, тако исто образован, као и његов бивши архимандрит, изабра себи за резиден-

Digitized by Google

цију Једрене, одакле и поче обилазити околна села и преклањати бугарске сељаке, да приме унију. 1873 год. епископ Смоленски Нил, кога је послао бугарски екзарх у Солун, прими унију и уведе у њу доста мађедонских Словена, већином пољанске или кукушке епархије, који још 1859 год. примише унију и потписаше акт о томе, но тада их ускоро поврати у православље бугарски пољански епископ Партеније Мере које је предузео егзарх Антим, и овога пута повратише знатан број Кукушана у православље али епископ Нил с делом своје паствe (више од 100 — кућа) остаде унијат.

Оделењем бугарске цркве од цариградске римска, протестантска, особито енглеско-американска пропаганда задобише себи опширо поље рада.

Колики је број римокатолика унијата и протестаната у Бугарској и Мађедонији, тешко је одредити; Бугари се старају да смање овај број и одређују бројност Бугара: римокатолика и унијата у Бугарској и Источној Румелији 2540 породица или 18905. душа а протестаната свега 470 породица или 1958 душа, но овај је број много мањи од онога по рачунању римске и протестантске прапаганде. Сада Бугари имају три унијатска епископа, у Цариграду — архијепископа Нила Изворова, у Једрену — епископа Михаила Петкова и у Солуну — Лазара Младенова, епископа Стаљскога. Ослободивши религиозне осећаје Бугара, бугарски прваци и сами почеше склањати Бугаре у другу веру, већином у протестанство, које је у последње време успело окужити знатни део становништва југо-источне Бугарске. Познати бугарски песник Славејков, по наруџбини енглеско-американских мисионара, писао је духовне брошуре на бугарском језику. Протестантска прапаганда, која је издавала 1860 године врло распрострањену код Бугара „Зорницу“,

Digitized by Google

ради много успешније од римокатоличке; она не само по варошима, већ и по већим селима оснива протестанске школе, читаонице, болнице, гимназије семинарије, и то све бесплатно. У Маћедонији постоје читава села, која су прешла у пратестанство; више од половине градова Самокова и Разлога окужило је протестанство. Осим Самокова средишта енглеско-американске прапаганде јесу градови: Свиштово, Рушчук, Трново, Софија, Сливно, Филипопољ, Јамболи и др. У Филипопољу Бугари имају римокатоличкога епископа Гипингера, који знатно увећава своје стадо; у овом граду римокатолици имају семинарију, гимназију и још неколико основних школа; па и у столици Бугарске — Софији римска прапаганда помоћу кнеза паписта и његове матере подигла је читав кварт различних богоугодних завода у којима су латински калуђери; они су и васпитачи у четири основне школе, које се издржавају на рачун прапаганде. У опште римска и протестантска прапаганда у Бугарској и Источној Румелији дејствује сасвим јавно уз велику припомоћ самога лажнога кнеза и његових министара. У недељне и празничне дане латински патери и милосрдне сестре проповедају по улицама Софије, Филипопоља, Рушчука и др. градова где их има, учење о поклоњењу папи. У Маћедонији и Тракији отпадници од православља стављају се под заштиту иностраних консула и користе се не само њиховом заштитом, већ по некад и материјалном помоћи. По извештајима римске прапаганде само у Маћедонији има 20.000 унијата. Већи део образованих Бугара добивши образовање у Робертовој колегији у Цариграду (сада се тамо васпитава око 80 Бугара) или у тамошњој Бебековој латинској школи, такође у Паризу, Риму (на рачун прапаганде), у германским, аустријским па и американским универзитетима, већином се враћа у отаџбину, изгубивши сваку веру. Ипак за то, ови об-

Digitized by Google

разовани Бугари, индиферентни према цркви, јављају се, из мржње према православљу, као велики помоћници и оружје прапаганде латинске и американске. У опште садашњи бугарски прваци као да су изабрали за циљ да поколебају религиозна убеђења и веровања Бугара не само школама, већ ширењем различних брошура; по њиховим речима религија је — удео неваспитања.

Вође Бугара, који су у време кад се развила грчко-бугарска црквена распра, живели у Цариграду, Букурешту, и код нас у Одеси (где се и до данас налази бугарско настојатељство), управљали су бугарским архијер. и руководили бугарски покрет. По достави архимандрита Петра, „настојатељи (т. ј. вође Бугара) давно су већ навикли да управљају духом народа (и ово не ће испустити из својих руку) и да га музу да би се они заситили, али, како веле, за његово здравље и благостање . . .“ „Никада не ћу заборавити, — вели он даље, — шта су они казали на скупу: „ми ћемо их (т. ј. своје архијереје) осудити на хлеб и воду, па да они не мисле о себи, како ће живети и уживати, већ да раде само оно што је потребно, т.ј. шта они заповеде.“ Све што је писано 1859—1860 г. и у садање време остаје у том истом неизмењеном облику, не гледећи на разделење бугарске цркве од цариградске и на политичку независност Бугарске, добивену руском крвљу. Ко управља у данашње време бугарском јерархијом? Те исте вође Бугара: Стамбулови, Муткурови, Офејкови, Чумакови, др. Цанкови и др. које је архимандрит Петар окарактерисао речима „ужасни кајишари“ . . . „Све, што даје Русија, — вели писац — Бугарска одмах прогута, иљаду пута више кљамчи, много се љути тек тако, за сваки случај), врло често и рђаво рачуна, али услед бескрајнога завидљивога и издајничкога вероломства, пузи и унижава се не пред

Digitized by Google

величином Русије, већ само услед страха, да не дознаду њене задње мисли“ Дарујући много Бугарима, Русија је гајила наду бар на благодарност бугарскога народа, али Бугарска, по речима истога оца архимандрита, који је добро разумео бугарску интелигенцију: „примаіући све с бесконачним усменим и писменим ласкањем, није још казала и није написала само ово: „добро чините, добротвори, браћо рођена! ви не знате куда своје благо девате, само не мислите купити тиме нашу слободу; ми ћемо се море и заклети, да ћемо у том случају утећи од вас не само Французима, не само папи, већ ћемо се и у Турке прегопити. Држимо, да руска публика још није заборавила на помоћ, коју су Бугари 1867 године предлагали Турцима против Крићана, када је руски народ, на позив свога просветитеља Московскога митрополита Филарета, слао своју лепту одважним мученицима острва Крита, као што није заборавила ни *савез бугарско-турски*, који се је спремао 1885 године, када је 20 јануара бугарски министар иностраних дела потписао са великим везирем у Цариграду познати пристанак, по коме се Бугарска обавезала да у случају напада с поља на друге вилајете Румелије (т. ј. Европске Турске) даје, колико је потребно бугарске војске која ће, под управом царскога војсковође дејствовати заједно с отоманском војском.“ Благодарећи само протесту рускога императорског кабинета турско-бугарски споразум остао је без последица.

Речи, које смо ми навели из реферата архимандрита Петра, служе као предговор за даљи фазис грчко-бугарскога црквеног питања. Оне отворено сведоче да се је још при крају 1850 год. било могуће уверити, да цариградска патријаршија при свој жељи да даде свемогућа права Бугарима, не ће бити у стању да их задовољи, јер су Бугари захтевали све више и више, оснивајући ове своје захтеве на некаквом исто-

Digitized by Google

риском праву Бугара на Мађедонију и Тракију, опирући се на врло слабе етнографске податке, ширећи сваким даном и удвојавајући своје захтеве, који угрожаваху да се са свим распадне васионска патријаршија и претвори у Бугарску.

Патријарх Григорије IV. који је ступио на васионски престо 1867 год. користио се код Грка врло великим уважењем; ауторитет његов био је тако велики, да је он, не бојећи се, могао Бугарима да предложи такве знатне уступке, које неби имао куражи изрећи ни један његов преходник. У пројекту споразума, датом Порти 1867 године, патријарх Григорије VI. уступао је Бугарима 13 епархија, и од тих 6 српских: Призренску, Босанско-сарајевску Херцеговачку, Зворничку, Нишку и 7 бугарских: трновску, даростољску, видинску, ловчанску, врачанску, и червенску. Све ове епархије требале су да образују бугарски црквени округ, у коме би први јерарх имао звање екзарха целе Бугарске; за његово време образовао би се обласни Синод, коме би, између осталога, било остављено право избора архијереја на упражњене катедре. Бугари не примише овај пројект, којим се проширила њихова црквена област и дала њиховој цркви доста велика права. Ако хоћемо да смо на црквено-историском и каноничком праву, то уступања, која је чинио патријарх Григорије VI. Бугарима, треба строго осудити. Ставши један пут на не законити основу, патријарх Григорије VI. и његови прејемници не могоше је већ више одржати под собом. Бугари, или боље рећи њихови народни трудбеници захтевали су самостално уређење њихове цркве, кога су се добровољно лишили 1393 г. кад је пало њихово царство и кад је њихова независна патријаршија уједињена с цариградском. Ако се је турска влада наклоно понашала према захтевима Бугара и није се противила обновљењу макар и полуне-

Digitized by Google

да је имала повода одрећи у овом народу, који је желио не само да се користи црквеном аутономијом, већ да има и своје националне јерархе. Али пта је са својим Синодом учинио патријарх Григорије VI. Повраћајући бугарској цркви, или пређашњој трновској патријаршији, независност, он задржаваше под своју власт епархију софијску, која беше у пределима пређашњега трновског патријархата, и у исто доба без свакога повода уступао је и прибрајао бугарском екзархату српске епархије: призренску, босанску, нишку, ерзекијску и зворничку. На тај начин он је дао Бугарима оно што им никада није припадало; Бугари, разуме се, ухватише се за ово и одрекавши се да приме пројект патријарха Григорија VI. почеше већ после тога изгледати епархије, које су до 1767 године припадале српско-маћедонском патријархату и охридскоме архијепископату.

Незадовољивши се, дакле, пројектом патријарха Григорија VI. Бугари потражише да се од васељенскога престола оделе епархије у Маћедонији, које су до 1767 год. припадале охридском и пећском престолу а такође и неке епархије у Тракији, које су припадале васељенскоме трону. Постављен у тежак положај антиканонским захтевима Бугара, патријарх Гриторије IV. два пута се обраћао свима независним црквама да ради сазива васељенскога сабора пошљу своје представнике, да би се прегледали захтеви Бугара, но усљед тога што је руски св. Синод отказао да суделује, он се реши да да оставку. И порта од своје стране, не желећи да се сабор сазове, не престаде потпомагати захтеве Бугара, обећавајући именом султана да изда ферман о уређењу бугарскога екзархата, чим се само бугарски епископи сакупе у Цариград. Представници страних држава, за изузетком Грчке, такође обећаше Бугарима своју помоћ, јер су се старали да по ма какву цену

Digitized by Google

ослабе велику цариградску цркву и тиме потпомогну успехе римокатоличке и протестанске пропаганде.

Бугарски митрополити, који се искупише у Цариграду, ови су: Антим видински, Доротеј софијски, Иларион ловчански, Иларион макариупољски, Пајсије б. филипопољски и куцовлах Панарет филипопољски. И ови бунтовници архијереји, који дођоше у Цариград без дозволе свога врховног архипастира, предадоше патријарху акт, у коме између осталога објавише, да се они уклањају од службе цариградскога престола и да се враћају у стару бугарску цркву, коју признаје сав бугарски народ и клир. Патријарх поврати молбу епископа с укором и потражи да се удале из Цариграда претећи на послетку да ће прибећи црквеним казнама.

У време, кад су Бугари тражили своја права на српске епархије у Маћедонији, које су до 1767. год. припадале пећском и охридском престолу, српска влада у Цариграду објави на њих и своја права, тражећи да би, ако би се оне оделиле од васељенскога трона, наименовање епископа у српским епархијама Старе Србије и Маћедоније припадало српскоме митрополиту, или бар у противном случају, да се обнови пећски патријархат па макар то било и у виду екзархата. Но сви труди г. Ристића пропадоше, јер је противодејствовао руски посланик у Цариграду, гроф Н. И. Игњатијев, који је посаветовао Порти да отклони захтеве српске владе и у исто време принудио га да тргне своје захтеве натраг.

Немајући ни мало жеље сагласити се да се мирно реши грчко-бугарско црквено питање, порта се на послетку решила да изда ферман о уређењу бугарскога екзархата. Сам ферман саставио је папски нунције у Цариграду, абат Боре, који га је слао из Цариграда у Рим на одобрење папи Пију IX. Разуме се, да пројект, који је одобрила римска курија, није примила ни

Digitized by Google

једна, ни друга страна; Грци и Бугари остадоше незадовољни султанским фирманом, и распра између два једноверна народа увећа се; за то римска курија појача код Бугара свој рад и имађаше доста успеха, као што ћемо видети даље.

Мешање Порте у црквено питање не само што је било потпуно незаконито с црквено канонске стране, но је било такође и покушајем на независност васељенског престола, унижењем права и привелегија патријаршије, која јој је гарантовао освојач Цариграда, Мухамед II.

28. Фебруара 1870 год. Порта је предала грчким и бугарским преставницима султански ферман о образовању бугарскога екзархата у чији састав требаше да уђу: а) епархије пређашњег трновског или бугарског патријархата: трновска, преславска, доростољска, софијска, видинска, червенска, нишавска, ловчанска и врачанска, епископија тулчинска; в) епархије пређ. пећско-српског патријархата: ћустендилска, самоковска, нишка; с) епархије пређ. охридског аријепископата, велеска, d) епархије, које су увек припадале васељенском трону: филипопољска и састављена од ње и суседних приморских епархија сливенска и део созопољске.

Посланик наш у Цариграду, гроф Игњатијев, како вели г. Теплов (који је служио онда у цариградском посланству), који је потпомогао издавању фирмана „потпомагао је турску владу, настојавајући да се што пре обнародује фирман, и уопште је био наклоњен Бугарима; у фирману он је видио зачетак будуће независности Бугара“, што се, као што знамо, извршило, али сасвим не у корист Русије. Бугари се уватише за султански фирман, премда су њихови епископи знали добро, да фирман, издан нехришћанским владаоцем, не може у канонском односу имати никаквог значаја и бити примљен православном црквом. Не добивши благо-

Digitized by Google

слова од матере-цркве за образовање засебне јерархије. Бугари се нађоше изван цркве.

Десети параграф султанскога фирмана — о образовању бугарскога патријархата, између осталога, давао је Бугарима право да захтевају присаједињење с бугарским екзархатом и других епархија и места, у којима „житељи, који исповедају православну веру, или сви једногласно пожеле, или бар две трећине, да се покоре бугарскоме екзархату, и ако после истраге буде доказано, да је то право, молба мора бити уважена“... Овај параграф још више оснажи раздоре између Грка и Бугара, што су Турци и имали у виду.

Пошто су у то исто време Срби били увређени давањем српских епархија бугарскоме екзархату и спремали се да протестују против тога, то Порта, желећи спречити утицај српске кнежевине на српско становништво у Старој Србији и Маћедонији, стане на страну Бугара. Организатор подунавскога вилајета Мидхат-паша, а после њега и Абдурахман-паша решише се да помогну бугарскоме екзарху, који није пожалио „бакшиша“ и богато награђивао паше и турске чиновнике. Косовски генерал-губернатор најстрожије је забранио призренским Србима да се зову Срби; овај пример није био јединствен: све славенске становнике Маћедоније Турци покрстише именом Бугара, а тако и становништво косовскога вилајета и новопазарскога округа. Осигуравши се помоћу бакшиша од утицаја Срба из кнежевине, бугарски екзарх предузео је постављати архијереје у Маћедонији. Српски градови: Ниш, Пирот, Самоков, Ћустендил, Скопље, Охрид, Битоль (српско-влашки) добише бугарске архијереје, премда су имали своје сопствене, законито постављене од стране патријаршије. Из првих пет градова православни митрополити морадоше се иселити, оставивши поверену им паству власти шизматичких архијереја. Да би приморали срп-

Digitized by Google

ско становништво да се покори бугарским архијерејима, екзарх бугарски Антим, с једне стране разашиљао је богата обећања Србима, да екзархат не иде против њиховог језика, права, обичаја, признавајући, да тамо живе Срби, а не Бугари; с друге пак стране, по градовима и селима, у којима живе Срби, он поче отварати бугарске школе, шаљући тамо учитеље — Бугаре, ослобађајући при том ученике од сваке школарине, јер издржање ученика примила је на себе сама екзархија. Бугарски свештеници и учитељи, на питања јевропских путника и етнографа, који долажаху у Маћедонију, какве је народности становништво, одговараху „бугарске". Пошто и бесплатно поучавање не постигаваше циљи, јер Срби још непрестано даваху своју децу у српске школе, то бугарски трудбеници почеше шпијунисати. Они почеше лагати код турских власти, да су српски учитељи — тајни изасланици, које је послала Србија и која их издржава. Турци, благодарећи „бакшишу" потпуно вероваху Бугарима. Српске школе, које су до 1876 год. постојале у Куманову, Скопљу, Тетову, Дибру, Кичеву, Битољу, Охриду, Кратову, Трну, Брзнику, Велесу и у њиховим околинама, беху затворене, многе невине учитеље — Србе по наговорима Бугара, послаше у заточење у Малу Азију и Африку; неке пак отроваше (као у Врањи) сами Бугари. Српски рат 1876 год. који није испао за руком, много је допринео успесима бугарске екзархије. С Грцима из бугарске екзархије беше теже, јер су они добро пазили на сваки корак екзархије и нису били тако незаштићени као Срби, који нису имали никога ко би испитао права њихова у Цариграду; а и Турци су гледали на Србе, као на своје непријатеље од искони.

Радујући се грчко-бугарској распри и подбадајући Бугаре против патријаршије, турски државници држаху да ће тиме осилити власт султана над Хришћанима,

Digitized by Google

јер Грци и Срби у очима Турака, увек су били бунтовници, а Бугари „смирене овчице“. Бугарске вође биле су, разуме се, другога мишљења, припремајући ако не своје земљаке, а оно руску публику да штити Бугаре, који бајаги издишу под игом Турака и Грка. Бугари су учинили своје и преварили на само турске министре, већ и раденике наших словенских комитета, који по својој простоти (као издавач Славјанских Извјестиј г. В. Камаров) верују г. г. Цанковима, Зарјанковима, Бобчевима, Верковићима, Ризовима, Дриновима, Дановима и др. бугарским писцима.

После патријарха Григорија VI васељенски престо заузео је патријарх Антим. Помоћу грофа Игњатијева, опет се отпочеше преговори с бугарским првацима и с њиховим неверујућим епископима. Патријарх Антим увећа број епархија екзархата, које беху изређане у султанском фирману, уступајући Бугарима јепархије: охридску, филипопољску (изузимајући Филипопољ, Станимак, и нахију Конус), и затим делове епархија: месемвријске, анхијалске, једренске и ксантијске. Од делова ових епархија предлаган је састав нове епархије — сливенске; осим тога, патријарх је изјавио да је готов уступити део епархије пелагонијске (т. ј. битољске). Најумеренији Бугари хтели су да пристану на ова сасвим не мала попуштања патријаршије, али турски министри и непомирљиви бугарски прваци подбодоше Бугаре да захтевају више, усљед чега Бугари потражише да се екзархату уступи сав град Филипопољ, сва епархија битољска и епархије струмичка, могленска и град Варна. При том мора се приметити, да је град Варна с приморјем био тада насељен у огромној већини Грцима и гагаузима, који не знађаху бугарски, а епархија битољска, по становништву беше пре српска, грчка и куцовлашка, него ли бугарска.

Држећи, да се после захтева, поднетих патријаршији, словом не треба устручавати, бугарске вође на-

Digitized by Google

говорише своје архијереје, који живљаху у Цариграду да 6 Јануара 1872. год. без каноничке дозволе патријархове отслуже литургију у бугарској цркви, у Цариграду, с благодарењем за здравље султана. Одмах затим Цариградски синод лиши свештеничкога чина Панарета Филипопољског и Илариона Ловчанског, а Илариона Макариупољског, лишеног чина још раније одлучи од цркве. 2 Априла Митрополит видински Антим, кога су бугарски архијереји и светска власт без благослова цркве изабрали за екзарха, доби султански берат, којим се утврђује у том чину. Патријарх Антим одмах се одрече и нехте да призна Антима за екзарха, који се од своје стране решио да прекине сваки сношај с великом Христовом црквом Цариградском, и 11 Маја на дан блаженога Методија и Кирила отслужио је без дозволе патријархове службу у бугарској цркви, и у време службе не само што није споменуо име патријархова, већ после Јеванђеља прочитао је пред народом акт, потписан седморицом бугарских епископа, којим се је обнародовала независност бугарске цркве.

Патријарх сазове синод, који реши, да се Антим видински лиши чина, да се истерани Панарет Филипопољски и Иларион Ловчански одлуче од цркве, повећавши одговарајуће црквене казне за клир и народ, ако буду ступали у односе с епископима, који су лишени чина. Међу тим султански екзарх Антим, не обазирући се на то што су га лишили чина, почео је управљати бугарском народном црквом и хиротонисати бугарске архијереје на удове катедре, као што су Самоковска и Нишка, већ „повиннаго геенје огненној и вјечној анатемје“ Илариона Макариупољског, наименовао је за трновског митрополита. Порта која је била све време на страни Бугара и потпаљивала распру, похита те даде бугарским архијерејима берате; законито постављени митрополити из Трнова, Ниша и Самокова ускоро мо-

Digitized by Google

радоше отићи у Цариград, јер је бугарским вођама испало за руком да њихову паству побуне противу њих.

Велики месни сабор, који се је 12 Септембра 1872 год. састао у Цариграду, од пет патријараха, архијепископа Кипарског и 26 митрополита, бугарску цркву, за то што је измислила нови догмат „Филетизма“ т. ј. племенскога дељења објавио је за шизматичку, која се отуђила од православне цркве. Одлучени су били од цркве лишени чина митрополити: Антим видински, Панарет филипопољски, Иларион макариупољски, Иларион ловчански, Доротеј софијски, Партеније нишавски, Генадије велески и архијереји, јереји и ђакони, које су они руположили, и сви једномисленици који се с њима налазе у односу, и они, који примају њихов благослов и свештенорадње за истините и каноничке, како мирјани тако и духовенство.

Од тога доба бугарска црква, која се је покорила бугарскоме егзархату, налази се заједно са свима својим архијерејима, поповима и мирјанима у расколу са целом православном црквом.

Српски митрополит Михаил и српска влада у време проглашења бугарске шизме, старали су се да побуде васељенску патријаршију и између осталога молили су патријарха, што и сад моле, да одређује Србе за епископе у епархије Старе Србије и северне Маћедоније, али на жалост последње они не могаше добити. Руски посланик у Цариграду гроф Игњатијев, уверио је српскога намесника г. Ристића да не везује себе обећањима с патријаршијом, већ да учини да се поступци српске цркве сагласе с поступцима руске. У циркулару, који је овим поводом разаслао гроф Н. П. Игњатијев руским консулима у Европској Турској, говорило се: „о пећској српској патријаршији не може бити сада ни речи“, „о њој се не може сад говорити..“. Овај се циркулар појавио тада, када су из свију српских епар-

Digitized by Google

хија послане биле молбе грофу Игњатијеву о обновљењу нећске патријаршије у пределима, који су означени у протоколима цариградске патријаршије.

Равно кроз пет година, и то Априла 1876 године, екзарха Антима свргоше сами Бугари и на његово место изабраше некога Јосифа Ловчанскога, који је учио права у Паризу, мало преданога цркви православној, према којој се он васпитавао у духу непријатељскоме пређе у протестанској Робертовој колегији у Цариграду а за тим у Паризу.

Први радови новога бугарскога екзарха у Цариграду били су означени тиме, што је он похитао написати окружницу бугарским архијерејима, у којима им је давао благе савете, да се моле, да Бог понизе Турцима да одрже победу над Русима.

„Милосрдни Бог — вели се у окружници екзарха, — узвисио је славу Отоманске државе, чувајући је много векова ради среће, мира и прогреса народа, који се налазе у њеној благодетној потчињености. Али да би испитао силу наше вере према њему, милосрдни Бог често шаље искушења својим избраницима“. — „Онога тренутка, када се његово величанство, султан Абдул-Хамид, наш милостиви заповедник и отац (да му Бог да дуг живот и да учини његово царство силним), постарало, да укрепи начела једнакости, братске љубави, мира, среће и прогреса својих поданика без обзира на разлику расе и религије, царству прети непријатељ, који кријући се за мотиве, како изгледа, великодушне, хоће да их уништи и дотера до краја своје разорљиве тежње противу царства и народа“. . . Даље туркофил екзарх саветује Бугарима „да се концетришу око престола, да се одушеве осећајима верности и преданости и да не поштеде никаквих жртава, јер бугарски народ и има ту свету обавезу..“. За тим екзарх позива Бугаре, да се моле у домовима и црквама да „Господ да

Digitized by Google

силу и победу јуначкој и славној армији отоманској, да учини усиљавања и покушаје непријатеља узалудним..". И таком окружницом, управљеном на Бугаре, предусрео је првосветитељ своје ослободиоце.

Рећи ће се, може бити, да је посланица била изнуђена тако исто као и од васељенскога патријарха Јоакима II. Али патријарх Јоаким II није дозволио себи да у својој посланици к архијерејима искаже толико лажи и неправди и тако велику верност турскоме султану, као што учини шизматички первојерах Бугарске. За верност султану влада Портина не само да је наградила екзарха Јосифа орденима, већ га и одржала до данашњег дана на бугарскоме екзарском престолу.

Нећемо описивати ужасна дела Бугара за време руско-турскога рата и то, како је руска војска заузела Источну Румелију и Бугарску. Насиља, која су Бугари чинили над немоћним грчким становништвом у Источној Румелији и Приморју, скренуше тада пажњу руских окупационих власти, усљед тужаба самога патријарха Јоакима II. Грчке цркве и школе, које отеше Бугари, беху повраћене Грцима; а сада их Бугари отимају у Источној Румелији без препрека.

С ослобођењем Бугарске од турскога ига морало се решити и грчко-бугарско црквено питање, пошто су Бугари, добивши политичку независност, имали права и на црквену. Васељенска патријаршија ни мало се није противила томе и не један пут изјављиваше, да је готова, ако је само бугарски архијереји замоле за опроштај, да поврати независност или аутокефалност бугарској цркви у пределима трновске патријаршије, оставивши јој и сједињење с бугарском кнежевином српске епархије: самоковску и део ћустендилске.

Конституција, која је израђена 1879 године трновском скупштином, одредила је, да бугарски екзарх буде

Digitized by Google

духовни поглавар Бугара, ма где они живели, што је противно црквеним канонима.

Књаз Дундуков-Корсаков, који је тада био врховни комесар Бугарске, позвао је екзарха, да изабере сталну резиденцију у Трнову или Софији; али екзарх Јосиф, посјетивши на кратко време ове градове, пресели се у Филипопољ, а идуће 1880 године поврати се у Цари град по милости султана и његових министара. Живећи у Цариграду, бугарски екзарх користи се правима и материјалним срествима у много већој мери, но васељенски патријарх. Под његовом управом стоје сви Бугари како северне и јужне Бугарске, тако и Тракије, и многи Славени из Маћедоније, које је екзархија, помоћу обећања и поклона, примамила на своју страну. Екзарх се не устручава с бугарском владом и предлаже јој такве захтеве, које, хтели не хтели, бугарски министри бивају принуђени испуњавати, видећи у екзахру велику силу. На његово расположење бугарска народна скупштина сваке године ставља стотине хиљада динара, који одлазе на бугарску прапаганду у Маћедонији. Издржање екзарха кошта бугарску владу готово 50. 000 динара док на лично издржавање васељенског патријарха даје се не више од 24 000 динара. Живећи у Цариграду заједно с бугарским првацима и старешинама, као Чумаковом, Офсјковом-Шоповом, Каракаџиновским, Вулчевићем и др. екзарх Јосиф ревносно води дело бугаризма у Маћедонији: не пролази ни година, а да он не тражи од Порте берате за бугарске архијереје у Маћедонији; којеје он одредио, да се не жали на грчке архијереје и т, д. Порта и сама у подесним случајима подбада Бугаре да се жале екзарху на грке, премда и није у стању да их задовољи. Треба приметити, да се више пута увидело, да саме петиције екзарху и Порти састављаху саме бугарске старешине, који живе у Цариграду, и да су их потписали по њиховом наговору налазећи се у граду

Digitized by Google

бугарски коњушари и баштованције. Није само једанпут Порта скретала пажњу на ове петиције, наређивала испитивање, којим се откривала бугарска клевета. Старање екзархово да завлада у Маћедонији грчким црквама, њиховим непокретним имањем и новцем и многим другим, остаје и до сада без успеха.

Неотично потиче питање: Шта су добили Бугари својом свађом с матером-црквом, која је обновила, одгајила и васпитала њихову цркву и націју? Препородила их је обративши их у Хришћанство и давши им богослужење на словенском језику; одгајила и увећала — признањем независности трновске архијепископије, и на послетку у тешка времена бугарскога народа, који је пао под иго Турака, цариградска црква опет је отворила широм врата бугарскоме народу, примила га је у своје крило. Колико је бугарских архијереја за све то време на катедрама старијих митрополија цариградске цркве, колико између њих беше учених мужева и како је неправична клевета Бугара, да велика цариградска црква није постављала Бугаре за епископе.

Истина, да су Бугари, раздељењем бугарске цркве од православне васељенске, знатно ујединили своју територију и добили, благодарећи само Русији, политичку слободу, којом се до данас нису могли користити на добро свога народа. Кад се грчко-бугарска распра најжешће водила, вође Бугара јавно су изјавиле, да њихова распра има за циљ, да одели бугарску националност у особиту област, која би прво добила аутономију, а после постала бугарским царством. А кад Бугарска доби слободу, то бугарске вође, чорбаџије и чиновници сматраху ослобођење Бугарске за личну своју несрећу. Све време од дана свога ослобођења Бугари проведоше у разним интригама, сменише више од десетак министара, објавише војну једноверној Србији, која у току многих година указиваше Бугарској братску љубав у

Digitized by Google

(Тврдичлук)

лицу својих кнежева Милоша и Михаила, која никада не отказиваше Бугарима гостопримство у време турскога господства и која је васпитала више хиљада Бугара, — истераше из Источне Румелије генерал-губернатора Гаврила Крестовића, кога сматраху за патриоту и свога добротвора, а одмах за њим и свога кнеза, и на послетку дочекали су то, да један бугарски авантуриста, не довршивши учење семинарист, окривљен за разна злочинства и крађу, неки Стамбулов, узме у своје гвоздене руке управу целе Бугарске и руководство над Фердинандом Кобурским, кога они и изабраше за кнеза Бугарске.

Сами бугарски архијереји, сматрајући тешким садањи ненормални свој положај и сазнавајући, да на њима лежи тежка црквена казна, коју може да опрости (скине) само једини патријарх васељенски и сабор епископа, више пута изјављиваху да су спремни да се помире с великом црквом цариградском; а неки од њих, најблагоразумнији, радо би се избавили и од потчињености неверујућег бугарског екзарха Јосифа, али у њиховој власти није, да би то могли постићи. Бугарска влада поколебала је јерархију и поткопала свако уважење код народа према њој. Плата бугарских архијереја, доста несигурна, као и пређе (због тврдичлука бугарског) од 1880 године заузимљивошћу министарства Цанковљева скраћена је више од половине, да би их само лишили утицаја на паству, поткопали им уважење публике и уопште да би им одузели средства за живот. Један само екзарх Јосиф, који живи у Цариграду, добија велике суме, које се троше на прапаганду бугаризма у Маћедонији.

Премда у Маћедонији и Тракији (изузимајући Једрене) нема у садање време бугарских епископа, ипак за то прапаганда бугаризма, помоћу турских власти и чиновника, које су поткупили агенти бугарске

Digitized by Google

екзархије, и који гледе кроз прсте на њихов рад, иде веома успешно. Сљедујући цељи, коју су означили једном бугарски трудбеници, екзархија после тога, пошто су 1877 год. истерани из Маћедоније бугарски архијереји, често понављаше молбе Порти, да се издаду берати бугарским митрополитима, које је екзарх назначио у Скопљу, Охриду, Велесу и Битољу. На прве две епархије екзарх је рукоположио бугарске архијереје још 1887 год. Теодосија и Синезија, но они до 1890 год. не добише султанске берате да заузму епархије, у којима се налазе грчки архијереји. Интересантан је у овоме случају избор градова или епархија у Маћедонији. Скопљанска јепархија, пређашња прва престоница пећско-српске патријаршије, насељена је искључиво Србима, с тога је и потребно што пре ову епархију побугарити; епархије јужније од ове неће преставити особите тешкоће за бугаризам чим буде побугарена скопљанска епархија; битољска или пелагонска епархија за мало па да буде на половину грчко-куцовлашка, а и становништво њезино, у огромној већини, на страни је патри јаршије, сљедователно, Бугарима је нужно да овладају и овом епархијом, да би се у њој утврдили; охридска епархија такође по становништву, мање је словенска, а још мање бугарска; међу тим ова епархија била је престоница охридских бугарских (као што би они хтели) независних архијепископа, па с тога дакле, Бугари треба да се њоме користе што пре. Остале епархије у Маћедонији, по назорима бугарске екзархије, од ње неће утећи, ако испадне за руком да постави бугарске архијереје у горе-споменутим епархијама, а такође и на солунској. На последњу, ма и грчку, Бугари већ давно изјављују своја права У Солуну бугарска екзархија 1873 год. поставила је свога епископа, некога Нила Изворова, но овај је мислио да је боље прећи у унију, у коју увуче не мало Бугара. После овога шкан-

Digitized by Google

дала, бугарска екзархија није хтела више радити на попиљању у Солун бугарскога архијереја, већ се заузела да од Солуна створи центар бугаризма. И заиста, у садање време Солун служи у потпуном смислу центром бугаризма у Маћедонији, ма да у самоме Солуну Словени чине једва $^1/_{10}$ део становништва. У Солуну седи генерал-губернатор и администрација солунскога вилајета, и посреством њих екзархија има потпуну могућност дејствовати на све остале епархије у Маћедонији. У садање је време сва Маћедонија прекриљена бугарским школама, и на њихово издржање и уопште на бугарску прапаганду у Маћедонији бугарска влада сваке године ставља на расположење екзархији више од милиона динара. У Солуну Бугари имају добре гимназије, мушку и женску, с пансионатима. Бугарска мушка гимназија у Солуну највећа је и највеличанственија од свију, које се налазе у Маћедонији па и у Бугарској. У њој су прибрани бољи учитељи, којих има до 20. У гимназији се васпитава више од 400 ученика, сакупљених са свију крајева Маћедоније ради већега ефекта. Сам блесак гимназије одржава се средствима, која бугарска влада ставља на расположење екзарха. Директор гимназије, професор Драганов, одлични зналац етнографије Маћедоније, сам признаје, да он мора с великом муком обраћати Србе у Бугаре и мислити, да у Маћедонији живе Бугари, биће превара. У Солуну постоји и бугарски учитељски институт, који спрема бугарске учитеље у Маћедонији. Уједно с отварањем бугарских школа у Маћедонији, екзархија је наметнула словено-срп. црквама своје свештенике, већином Бугаре, које рукополаже сам екзарх у Цариграду. Било је случајева, да су Маћедонски Срби (Ришчани и други) изјављивали, да су спремни да се врате под власт својих законитих митрополита, али су тада бугарски агенти одмах пустили да раде „бакшиши“,

Digitized by Google

окривљавали Србе, који се нису покоравали бугарскоме екзарху, да су они у договору и завери са слободним Србима из Шумадије и натерали их, да остају под влашћу екзарха; у противном случају људи од највећега утицаја код Срба долазили су у турску тамницу или у заточење у Малу Азију. Оваквих случајева било је много. До 70 године не само скопљанска, велеска, дибарска, самоковска, ћустединска епархија већ и знатнији део софијске, рачунате су сасвим за српске по становништву, а сада само у првим трима може се још чути српски језик, и то благодарећи томе, што се на светитељским катедрама налазе архијереји Грци, а бугарски су истерани. Још 25—30 година треба да је бугарска прапаганда у Маћедонији — и сва ова област може се рачунати изгубљена за Србе, као што су Срби изгубили епархије: самоковску, ћустендилску, видинску и софијску, у којима је живило до 300.000 Срба, сада већином добугарених.

Нама ће ко рећи: зашто се пате у Маћедонији Срби и Грци? Ко им смета да спречавају бугарску прапаганду?

Прво сметају турске власти, које, благодарећи бугарским доставама и бакшишима, гледе на свакога српског учитеља, као на емисара, посланога да буни маћедонске становнике противу Турака. Ако се у Маћедонији, на пр. појаве шајке клефта, да пљачкају турска села, то Бугари одмах достављају „да се ове шајке састоје од Грка и Албанаца, или пак од Срба.

Тако дакле, Срби се само онда појављују у Маћедонији, кад треба бунити становништво противу Турака; а бугарска браћа увек остају верна Турцима и сматрају их за своју браћу. И гле, благодарећи томе, сва Маћедонија, као што смо горе споменули, прекриљена је бугарским школама. У њој у садање време има 320 основних бугарских школа са 395 учитеља и преко

Digitized by Google

15500 ученика; средњих школа 17 са 1085 ученика; женских нижих и средњих школа 32 са 1750 ученица. У једренскоме санџаку — свега је бугарских школа, које издржава екзархија, 106 мушких и 9 женских са 5450 ученика-ца. Ако се може поверовати бугарским новинама, то они имају бајаги у једној Маћедонији до 1000 школа са 30.000 ученика. Поверовати овоме тешко је.

Покушавали су Срби отварати у посљедње време српске школе у Маћедонији, али безуспешно. Не раније, већ прошле 1889 год. српски учитељи бише истерани, по доставама Бугара, из Битоља. Сада је отварање и васпостављање српских школа предузела сама српска влада, благодарећи срествима (300.000 дин.), која је за ову ствар одобрила српска скупштина и друштво св. Саве, но колико ће плода донети рад српских учитеља у Маћедонији при спречавању од стране турских власти и бугарскога шпиунисања, поткрепљаваних бакшишем, тешко је рећи. Једноме се може поверити, да се српски учитељи не ће служити шпијунством и бакшишима, и да ће се српски митрополит понашати часније према делу народнога образовања, него ли ни у шта неверујући, али вешт у интригама и прапаганди, бугарски екзарх, и ово даје могућности претпоставци, да ће Бугари, помоћу турских власти, радити успешније, него ли Срби. Сами Турци гледају на славенско становништво Маћедоније, као на бугарско, називајући чак Србе из призренскога вилајета и новопазарскога санџака Бугарима. После тога да се разумети, за што маћедонски Славени, желећи избећи притешњавања и не желећи да Турци гледају на њих, као на бунтовнике, заверенике и саучеснике слободних Срба, почели су се звати Бугарима од онда, од када су се у Маћедонији одомаћили бугарски архијери и школе. Уопште треба признати, да је побугаравање становништва у Маћедонији од 1856 г. учинило велике успехе.

Digitized by Google

Колико бугарски трудбеници цинично воде бугарску пропаганду у Мађедонији, доказ је недавни поступак представника Бугарске у Београду. У престоници Србије добротворно друштво св. Саве првог српског аријепископа васпитава у великој и учитељској школи више од 50 Старо-Срба из Скопља, Тетова, Штипа и др. места северне Мађедоније. И бугарска влада заповеди своме дипломатскоме агенту у Србији, Минчевићу, да ове Србе примами из београдских школа и да их снабде новцем и бугарским пасошима; ово последње бугарски агент учинио је по пристанку турског посланика у Београду, који је по молби бугарскога агента визирао пасоше ученицима, турским поданицима. Свега ученика поткупљених бугарским златом, побегло је у Софију до 20. Неотице потиче питање, шта могу Срби да учине у Мађедонији, да би очували своју народност, кад Бугари и Грци раде уједно и не заустављају се ни пред чим.

Сад да пређемо на Грке. Имајући у свакој мађедонској епархији свога митрополита, Грци би могли, помоћу грчких силогоса, да дејствују много успешније од бугарске екзархије. Али на жалост, ми то не видимо. Премда се Бугари и жале преко наших периодичких листова и журнала и у издањима славенског добротворног друштва „да бугарском просветном покрету највеће и најозбиљније препреке чини јелинска прапаганда и фанар“, да су Грци усљед тога ступили чак у споразум са Србима, да њихови силогоси „по свима градовима Мађедоније потпомажу учитеље, агенте“, који „у име науке држе високо барјак јелинске прапаганде“, ипак за то Грцима не испада за руком да мађедонске Словене погрче, што признају и сами Бугари. Ствар је у томе, да грчки учитељи не прибегавају, као Бугари, прапагандама римској и протестанској, пот-

Digitized by Google

купљивању, доставама и другим језуитским срествима и начинима. Грци се нису заљубили у Мађедонији у неки извесни крај, већ су њихове школе расејане по свој земљи, од Скопља, Велеса, Дибра и чак Старе Србије. премда на све ове пределе они не полажу ни најмање права. Кривити их у томе, да они отварају у Мађедонији школе с целу погрчавања становништва, нема се ни најмање основе. Отварајући сред славенског становништва школе, Грци их отварају искључиво с просветном целу и у име науке, док Бугари отварају их искључиво у име бугарске прапаганде. Највећи број бугарских школа није тамо, где је више Славена, већ тамо, где је још јак грчки елменат и где бугаризам још није успео да Србе побугари и да загуши у њима националне осећаје. Један бугарски шовинист, С. Бобчев, сарадник Комановљевих „Славјанских Извјестиј“ — овога „болгаро-филствующаго“ органа, који за мало што не добија супсидију од бугарске владе, у „Писмима о Македонији и македонском питању“, која су штампана 1889 год. у „Славјанских Извјестијах“, и за тим изишла као засебна књига, сам признаје да грчка прапаганда није тако опасна, јер није употребљавала та културна средства (иначе језуитска, неморална), којима су почели располагати у садање време“, разуме се, браћа Бугари. О правим културним срествима г. Бобчев, разуме се, не мисли говорити. Ма колико да су му драги његови земљаци — Бугари, ма колико га награђивали златом, ипак за то он није толико наиван, да уверава руску публику, да доскорашњи свињари владају вишом културом, него ли Грци. У осталом, на другом месту „браћа“ се жале на „беззаштитност“, на „отворену немоћну борбу с културном силном јелинском прапагандом“, премда су без заштите у Мађедонији сасвим не Бугари, јер њих и агенте бугарске екзархије и до данас бране од грчких владика не само тур-

Digitized by Google

ске власти, већ и наши консули, који су их по речма г. Јастребова, више пута ослобађали из затвора, у који су дошли за узбуну становништва противу законитих архипастира и увреда, нанесених њима. Но ко штити у Маћедонији Србе и Грке? Ни у једном од страних консула ни Грци, ни Срби не ће наћи никад заштите, јер Турци у свакоме Грку и Србину виде заклетога непријатеља.

У Маћедонији живе не само Славено-Срби, које називају Турци и Грци „Бугарима", тамо живе, као што се зна, и куцовласи, већином у битољском, костурском и охридском округу, до 75000 душа, живе, на послетку и Грци не само по маћедонскоме приморју и халкидском полуострву, као што се старају да докажу Бугари, већ по свој јужној и средњој Маћедонији, као што, између осталога, сведочи и садашњи руски генерални консул у Солуну, госп. Јастребов. Али, на исказ учених етнографа да у јужној Маћедонији преовлађују Грци, бугарски шовинисти, у лицу г. г. Дринова, Офејкова-Шопова, Бобчева, Ризова, Верковића и других одговарају нам: „Они остаци грчкога елемента (в. код Бобчева), који се и до сада примећују у приморским градовима и селима, јесу јединствено грчко становништво у Маћедонији. У средини њеној нема нигде Грка. Има Бугара, Албанаца и Куцовлаха, који говоре грчки; има цркава, у којима се врши богослужење на грчком; има школа, у којима изучавају на грчком Тукидида и Аристотела, али нема Грка..." А ко зна боље Маћедонију од г. Бобчева, тај ће потпуно разумети и видети, да су сви ови не-Грци, — који говоре грчки, врше у својим црквама богослужење на грчком језику, изучавају Тукидида и Аристотела на грчком, — Јелини; бар они себе за такве признају и не желе да буду Бугари.

Digitized by Google

У овоме случају савршено без сваких доказа прича г. Бобчев у *Славенским Извешћима*, да Бугари могу „громовито ускликнути: од Јегеје до Шаре моје је“. Уопште, веровати бугарским статистичким таблицама, које издају бугарофили, ми немамо ни најмање основа. Приметићемо, између осталога, да се у једној брошири, коју је издао бугарски екзархат односно Битоља, вели, да је он с околним селима, сасвим погрчен; међу тим у статистичком делу ове брошуре види се, да у Битољу и његовој околини нема ни једнога Грка, — буквално ни једнога од 55.000 душа. По статистици г. г. Офејкова и Ризова у Битољу има свега 5 грчких породица; по статистици г. Верковића у Битољу Грка сасвим нема, а г. Теплов одређује их бројем 12 на 88.562 становника; Србин Милојевић у овом случају много је поштенији од г. г. бугаромана; он вели да тамо Грка има 1513 мушкога пола, међу тим ако се сравне цифре ученика, који похађају школе у битољском санџаку, то ће се видити, да, тако звани, Бугари усљед нечега радије иду заједно с куцовласима (који такође имају своје школе, које издржава румунска влада) у грчке школе, у којима, без сумње, не предају бугарски језик, јер Грци рачунају битољски санџак за свој. У њему има грчких школа 160 са 10120 ученика (у овај број долазе: 1 семинарија, 1 гимназија, 4 ниже гимназије и 13 девојачких школа); а бугарских школа у свом битољском вилајету има 110 мушких, 13 женских са 6700 ученика и 1010 ученица. То би се исто могло рећи и о бугарским школама у солунском и једренском вилајету, у којима бугарских школа има много мање од грчких; у драмском и корицанском санџаку, на које Бугари такође имају изгледа. бугарских школа сасвим нема, а у сереском они чине $^1/_3$ део у сравнењу с грчким. Само у скопљанском ви-

Digitized by Google

лајету бугарске школе господаре, јер тамо Грка готово нема, а има Срба и Албанаца.

Прелазећи к суседном с Маћедонијом Епиру, који Бугари чувају за некакво будуће краљевство албанско, мора се приметити, да се већи део Епира, особито јужни, састоји готово сасвим из Грка; има у Епиру неколико десетина хиљада православних тоска, у којима тече албанска крв, но ове тоске тако су блиски и сродни с Грцима, да ако и знају у неколико албански језик, то литературу и сама писмена одавна су већ примили од Грка. У средњем и северном Епиру, у коме за мало па половину чине Грци, грчки је језик у потпуном смислу владајући, и сами Турци говоре не иначе но грчким језиком. Али г. Бобчев, из мржње према Грцима, пророчи Епир Албанији; по његовим речма, Албанци из Епира мисле о идеји (sic!) „аутономије, самосталности Албаније и Епира...“ „Албанцима је бајаги суђено играти улогу у решењу балканскога питања. Они бајаги једанпут су изјавили да су и они живи Знаменита је епопеја њихове борбе у време Скендер-бега, за тим заштита Суле и национални покрети мирдидских Дода, на послетку тежња за издељењем албанске школе, литературе и чак цркве, — све су ово бајаги неоспорна факта...“ А у самој ствари, ово нису факта, већ проста маса речи за лица, која мало знају о албанским покретима и која свему верују. Скендер-бег, у време кога Албанци добише историјски глас, био је Грк[1] Кастриотис. Савез између албанских племена је неостварљив, јер мухамедански Албанци презиру Хришћане и на супрот, православни токсе сматрају Албанце римокатолике за своје непријатеље. Чак и мухамеданци — Албанези у непријатељству су између себе; тако Геги презиру Тоске. Језик, нарави, и обичаји албанских племена: Тоска, Мирдида, Гега,

[1]) Не Грк него Србин, син Душановог војводе Ивана. Примедба прев.

Digitized by Google

Цамиста и др. сасвим су различни. Полудивљи Албанци, од којих је више од 750.000 мухамеданаца, који се занимају разбојништвом и арањем, мисле о самосталности Албаније, у чији склоп они придодају сву Стару Србију с Призреном и Пећи? Мисле не Албанци, који без сваке казне разбојниче и арају у Старој Србији, већ италијански патриоти, који чувају Албанију за се и уображавају владати обема обалама јадранскога мора. Ако су италијански патриоти мисионари и успели улити некоме мисао о независности Албаније, то само тако званим мирдитима, — католицима, који живе по неприступним планинама, које се граниче Црном Гором и користе знатном аутономијом. Мирдита има свега 20 хиљада и они немају никаквог утицаја на остале Албанезе. Албанским покретом руководе Италијанци; њему доста саучествују Турци, који желе да побуне православне Тоске противу Грка, али све ово старање тешко да ће се, на радост Бугара, увенчати ма чиме. Дани Турској избројани су, и Епироти, заједно с мађедонским Грцима, не ће се оделити од слободних Грка. Становници Сула, Парга, Јањине и других места и градова Епира, прославивши се заштитом у борби за грчку независност, никада не рачунаше себе за Албанце, што би требали знати г. г. бугарофили, који јуначкога борца, сулиотскога Грка, Марка Бочариса, претворише у Бугарина. Из Суле се 1821 год. одјекиваху прве пушке, на које је кроз седам година Јевропа одговорила наваринском битком; из Јањине изиђоше цели легиони професора, који тако моћно потпомагаху ширењу просвете код Грка. Бољи уџбени заводи и добротворне установе у Атини обвезане су Епиротима. Што се тиче албанске школе, литературе па и цркве, то не знаш, где ћеш их наћи, изузимајући зар у уображењу бугарских патриота и непријатеља Грка, јер сав Епир, прекривен јелинским школама које

Digitized by Google

x) Кр ме кого?

су основали негоцианти — становници, нема ни једне албанске школе, као што нема албанске литературе. Православне Тоске не помишљају ни о какој засебној школи, и тим више о засебној цркви и литератури. Створити литературу народу, који је нема, доста је тешко; а замена грчкога језика балканским језиком у црквама Епира – могла би изазвати народни метеж

Штитећи у свему Бугаре, отоманска порта посљедњих година односно српске и грчке народности почела је радити готово изазивајућим начином. У Епиру Турци уводе у судове турски језик, који не зна становништво; грчке митрополите, који бране интересе становника противу разних иностраних прапагандиста, истерују турске власти из епархија, на прекор привилегијама васељенскога престола, и премда се на послетку увиђа да нису ни у чему криви, ипак за то не могу се вратити на своје катедре, јер им спречава турска влада. Протести патријаршије против мешања турских власти у црквена дела, заступништво грчких консула, — све то Порта оставља без сваке пажње. Многа права и привилегије, која су, не без суделовања европских држава, дарована била становништву архипелашких острва, Крита и Епира, у садање време делом су нарушена, делом одузета и ни једна од држава, које су потписале париски и берлински трактат, није протестовала, као и садања енглескофилска влада грчке. Положај српскога становништва у Маћедонији и Старој Србији још је жалоснији. У Маћедонији Србима је забрањено да се зову Срби, а у Старој Србији њих просто арају и убијају Албанци сред белога дана, разоравају њихове цркве — и све се ово чини некажњено. Убице се шетају у слободи и не подвргавају се никаквој одговорности; хиљаде српских породица усљед тога иселиле су се у Србију.

Digitized by Google

1875 године, не без подбадања од стране Аустрије, букне устанак у Невесињу, који се брзо раширио по свој Херцеговини и распростро се по Босни. Идуће 1876 године у заштиту своје браће, пође с војском против Турака Србија и Црна Гора. Хиљаде руских добровољаца с генералом М. Г. Черњајевом на челу притекоше у помоћ Србима, али ови морадоше уступити пред навалом многобројне турске војске. Војничка храброст и јунаштво Срба Шумадинаца, који су готово педесет година живили на миру, знатно се угасила, а и малобројна српска војска није била спремна за рат са силним непријатељем. Само силна и јуначка реч императора Александра II. зауставила је кретање Турака у унутрашњост Србије после Ђунискога пораза.

Руководјама и вођама бугарскога народа Др. Цанкову, Ст. Чумакову и др. њиховим трудбеницима сасвим не беше по вољи босанско-херцеговачки устанак и суделовање Црне Горе и Србије у рату с Турском. У дописима из Цариграда који се 1875 год. штампаху у Journal de S. Petersburg, Москв. Ведомост. и др. (које су писали без сумње Бугари, или који су изишли из рускога посланства), Херцеговце и Бошњаке иначе не називаху, већ „бунтовници и разбојници". Бојећи се победоносног уласка Срба у Маћедонију бугарски трудбеници преко својих агената стараху се, да наговоре Бугаре, који су до граница Србије, да не учествују у борби, да предаду оружје, које од Срба добише, Турцима и уопште, да њима (Турцима) помажу што више. Жеља је Бугара била, да Србија буде побеђена (што се и десило под Ђунисом благодарећи бугарским шпионима) и да за тим Русија објави рат Турској, у коме Срби не би могли суделовати. Такав рат био би користан по Бугаре, јер лишивши Србе и Грке (који због Бугара не вероваху Русији) могућности суделовања у рату, Бугари су могли рачунати на образовање

Digitized by Google

бугарскога царства до самих врата Цариграда и до егејскога мора. У то време бугарски трудбеници добро знађаху о судбини, која се спремаше јуначким српским провинцијама, Босни и Херцеговини, и могли су да се не боје у будуће ни Србије, ни Грчке. „И у садање време, – говори се између осталога у органу Стамбуловљевом, „Свобода“, — Бугари ће се осећати сретни дотле, док се Босна и Херцеговина налазе у рукама Аустрије“. Ради увећања за у будуће Бугарске присаједињењем Маћедоније и Тракије, Бугари и сада изјављују спрему (у лицу свога лукавога вође Др. Цанкова, у опозицији русофила, у власти русофоба), да у време рата Русије с Турском, снабде руску војску јечмом и сеном, а и раном, за шта ће се Бугари умети трипут наплатити, као и 1877—78 године.

Руско-турски рат заситио је жеље бугарских шовиниста. али не за дуго. Смутња учињена Сан-Стефанским уговором између Срба, Румуна и Грка, који се обратише заступништву Европе, принудила је руску владу, да га преда на преглед конгресу сакупљеном у Берлину.

За саму Русију берлински трактат био је штетан јер нас је лишио знатнога дела територије у Азијатској Турској, непријатан је био и за Црну Гору, од које су одсечене земље у Херцеговини, које је она заузела али је зато Србија добила нешто више; није остала не награђена ни Грчка, додатком $^3/_4$ Тесалије; Сан-Стефанска Бугарска пак знатно је смањена; од ње су биле одузете земље, које су по историјском и етнографском праву неправично биле ушле у њен склоп, премда мора се приметити, сасвим не све. Бугарској су бар дате српске епархије (по становништву): самоковска и део ћустендилске, с градовима које Срби освојише и заузеше и то: Ћустендилом, Самоковом, Трном, Брзником, Бјелградичком и др. до самога Видина и Со-

Digitized by Google

фије, а такође и насељене Грцима Гагаузима обале црнога мора, што и до сада изазива незадовољство Грка и Срба. Од 600 кв. миља, које су освојили и заузели Срби, добили су они свега 200 кв. миља. Берлински трактат, давши Аустрији с нашим сагласијем, Босну и Херцеговину, ипак је знатно уклонио повод жестокој узајамној борби народа, која би се породила при политичком поглаварству Бугара на територији, где они по најмање чине етнографски елеменат.

Бугари, које су руске руке извукле из ропства, нису нам дуго остали благодарни. Њихове вође, умудрени искуством, добро су разумели, да се Русија не гледећи на то, што су владе суседних Бугарској краљевина Србије и Румуније, постале готово васалима Шваба и Мађара, — више неће вратити Сан Стефанскоме уговору. Македонија, ма како било, за њих је изгубљена, јер ће је заузети или Аустрија, или ће је разделити Грчка и Србија. А без управе над Маћедонијом и Цариградом, наде великих бугарских патриота не могу се остварити.

Имајући ово у виду, вође бугарске политике решиле су се да измене своје односе према Русији. Они су добро видели да их Русија неће замолити да приме Цариград и да због Бугара она неће по други пут ратовати с Турцима. С тога треба уредити тако, да Русија сама мољака Бугарску, да би она за пријатељско расположење према Русији увећала Бугарску Маћедонијом и Тракијом с Цариградом, делом југоисточне Србије, Добручом — и да све то поднесе (на тањиру) Великој Бугарској за савез њен с Русијом. Ето шта говоре Бугари преко својих званичних листова: „иначе, — веле они, — ми се нећемо никад сагласити на савез с Русијом и претпоставићемо савез с Аустријом.“

Digitized by Google

Увериви се потпуно, да Русија није намерна потпомагати бугарска неправична потраживања грчко-српско-румунских земаља, бугарски трудбеници повели су политику, не само непријатељску према Русији, већ управо вређајућу. Филипопољски преврат, ујединивши Источну Румелију с Бугарском, учињен је против жеље Русије, премда је и био поздрављен од стране знатнијега дела наше штампе тако исто као и одмах за тим започети српско-бугарски рат и тада је саучешће руске публике било на страни Бугара, али не на страни судбина увређених Срба, које је водио на касапницу к Бугарима српски краљ Милан.

И до данашњега дана, не гледећи на непријатељске односе готово све бугарске интелигенције према Русији, не гледећи на њене изјаве, да Бугари ничега општег немају, па и не желе имати с Русијом," да „Бугари нису дужни благодарити Русији за ослобођење од турскога ига, које би они пре или после збацила сопственим силама" да на послетку, они „нису славени, већ Татари, који су дошли са обале Волге и који су сродни с Турцима," да су они, оделивши се 1872 године од православне цркве, прекинули и духовну везу с Русијом," то ипак наши Славенофили су и даље уз Бугаре. Ова невина браћа — ови јагањци који су 1887 године стрељали своје јунаке и спаситеље отаџбине (Узанова, Панова, Филова, Крестева и др.) као и пређе представљају се најбољи и највернији пријатељи Русије. Узмите, например, орган Петроградскога Славенског Друштва *Славјанскија извјестија* и издату поменутим друштвом етнографску карту славенских народности, коју је друштво наручило да састави неки Бугарин Зарјанко, по бугароману Верковићу, Чеху Вацлику и уреднику извјестиј, грко и — србофобу В. Комарову. Познато је, да г. Комаров у свом познатом листу Свјет, давно већ проводи мисао, да

Digitized by Google

Русија мора предати Маћедонију, јегејско море, Дарданеле и Цариград Бугарској, која ће бити највернија савезница Русије.

И с овом целју, с милостивом дозволом самога творца Сан-Стефанскога уговора и председника Славенскога Друштва, Н. П. Игњатијева, прилаже се к *Славјанским извјестијам* гореспоменута карта. Види се да не говорећи већ о Бугарској и Источној Румелији, сва Тракија и Маћедонија насељене су Бугарима, само у незнатном делу јужне Маћедоније, северно од Тесалије, на халкидском полуострову и где — где по Тракији, на бреговима црнога мора, Бугари не чине главно становништво. У Цариграду пак и уласку у Дарданеле, господарећи изгледа да су Бугари. Пошто је издата карта учинила у Србији доста велику узбуну и незадовољство, и српска штампа показала на отворену и неправичну пристрасност Словенскога друштва према Бугарима, то је оно похитало да у неколико преради карту. У једанпут С. Петроградско словенско друштво заповеди, да се Маћедонија и део Епира означи оделитом бојом, као земља, чији етнографски састав још није доста разрађен, и с тога изазива не само код Бугара и Срба, већ и код других Словена и до данас нерешене спорове.“ Овакву објаву словенскога друштва не можемо а да не назовемо дивном. Више од 30 година ради словенско друштво у корист Словена и ипак до данас не зна, који народ насељава Маћедонију, српски или бугарски, или још какав други словенски. Не мање су интересантне и у неколико куриозне приложене карти таблице словенских народности. Тако, Бугара има у Бугарској 1,346000 душа, у Источној Румелији — 574000, у Турској — 1,000 000, у Русији — 122 000 и т. д. Срба и Хрвата има у Бугарској 2000, у Турској (т. ј. Старој Србији, Новопазарском санџаку и Македонији) — нема их. Што

Digitized by Google

(x) Како је С. Срб. б. и Шумадија?

бугарски шовинисти издају карте, у којима је означено да сво балканско полуострво насељавају Бугари, није ништа чудновато, али што се овакве безобразне, врло грубе етнографске карте издају С. Петроградским Словенским Друштвом, у коме има не мало научењака који се потрудише на славенскоме пољу, тешко да је могуће очекивати. Та зар г. Стефан Верковић, који сасвим не без користи служи цељима Бугара, чини за трудбенике С. Петроградског словенског друштва такав ауторитет, да оно држи за могуће одбацити све до сада познате етнографске карте, а такође и истраживања историјска и статистичка. Готово одричући да на балканскоме полуострову живе Грци, г. Верковић у исто време половину српскога краљевства и половину Старе Србије даје Бугарима, јер, по његовим речима само се Бугари налазе у окрузима: нишком, пиротском лесковачком, крушевачком, алексиначком, црноречком и ћупријском. Па и у самој престоници бившега српског царства — у Призрену — и тамо је бајаги „становништво не српскога, већ бугарскога порекла." Ево шта може учинити бугарско злато: претворити Србина у Бугарина; али оно тешко да ће бити у стању принудити просвећене људе да верују етнографским испитивањима г. Верковића, која потпуно накарађују историју балканских народа.

Мора се приметити, да број Бугара није врло велики. Бугара на балканскоме полуострову има мање него ли Грка или Срба, не говорећи већ о Румунима. У време критскога устанка 1867 год. Бугари су наштампали у Цариграду Султану адресу, у којој су говорили о неопходности да се створи бугарска аутономна област, у вези с осталим турским областима, на основама федеративним, с бугарским народним преставништвом у Цариграду. Султану је остављано право називати се и краљем Бугарске. Осуђујући устанак

Digitized by Google

(*) подмлуве!

Крићана, централни бугарски комитет исказивао је готовност образовати читаве легионе добровољаца за борбу противу Крићана. У овој адреси број Бугара, који насељавају Турску, одређен је у 7,500.000. (*)

1881 год., по попису учињеноме у Бугарској, било је становника 2007910, од ових Бугара је било 1.345507, Срба 2000, Румуна 49070, Турака 527.284, Татара 12366, Грка 11552, осталих 60122. По вери: православних око 1,400.000; мухамеданаца 569.000, осталих до 39.000.

У Источној Румелији било је по попису учињеноме 1880 године: Бугара 573.231, Турака 174.579, Грка 42516, Цигана 19.524, Јевреја 4177 и Јермена 1306, а свега 815.513 оба пола.

Међу тим, на 8 година после учињенога пописа, број насељења северне и јужне Бугарске, судећи по датима, које ја обнародовао у 1888 години статистички биро у Софији, порастао је до 3,145.375 душа оба пола; од њих: Бугара 3,121.284, Турака 11.165, Грка 5.813, Румуна 1322, Срба 781, Аустријанаца (?) 4045 осталих 5965, али при том треба приметити, да се по извешћима листа *Славјанин*, за посљедњих шест година (т. ј.) од 1884 до 1890 г.) насељење Бугарске смањило више. но на 200.000, од којих један део долази на исељенике Турке, а један на природно смањивше се увећање што се објашњава рђавим економским стањем народа. По вероисповести има: православних 2,424.371, мухамеданаца 676.215, римокатолика 18505. протестаната 1358, Јевреја 24352, осталих вероисповести 7300, непознате вероисповести 2274. Ако скренемо озбиљну пажњу на пописе људства у 1880 и 1888 години, то и неотично пада у очи незнатан број турскога и грчког становништва, смањившег се од 1884 године, и у исто време натприродно увећавши се број Бугара. Број оних, који говоре турски, Бугари одређују

Digitized by Google

у 607.331 оба пола, дакле оне, који не говоре бугарски нема никаквога основа прибрајати Бугарима већ треба рачунати у Турке; број оних, који говоре славенским (не бугарским) језиком, Бугари одређују у 5768, што је врло мало; познато је, да знатан део становништва западне Бугарске говори српски. Када су Срби 1878 године освајали западну Бугарску, то је у њој било 24 села, насељених Власима, 21 Србима, 13 — Србима и Бугарима и 8 — Бугарима. Грка и Румуна у обема Бугарскама много је више: првих је не мање од 60.000, а са Гагаузима (који живе у варнској јепархији), који говоре турски до 70.000, Румуна пак има не мање од 50 000, већином у видинском, рушчукском и силистријском округу.

Ако Бугари сматрају за неопходно састављати лажне таблице насељења своје сопствене земље на коју нико не полаже права, то пита да се мисли о бугарским статистичким подацима, који се тичу становништва Маћедоније и Тракије. Може ли се веровати Бугарима, да се становништво Бугарске и Источне Румелије увећало од 1881 до 1888 год. т. ј. за 8 год. до 310.000 после горе споменутога исказа бугарскога листа и после исељавања турака из земље, које не престаје. Односно становништва у Маћедонији, ми имамо у рукама статистичке таблице г.г. Теплова, Верковића, Ризова, Офејкова и некојих других бугаромана, такође Србина Милојевића и извештаје патријархије. Приводити их све, држимо да није нужно. Како год госп. Теплова, тако и код других, становништво Маћедоније није показано у свима казама, с тога је немогуће свести општу суму По бројању г. Глени, једног енглеског научењака, у Маћедонији има 1,780.000 житеља, од којих је већи део хришћана, који знатно превишава мухамеданце; Јевреја не мање од 100 хиљада. По официјалној статистици, изнесеној у „Салнаму“ (у турском календару), у Со-

Digitized by Google

лунскоме вилајету има 505470 душа, у битољском — — 497630, у косовском 622282 (посљедњи не припада Маћедонији).

Да би показали, како се је тешко разабрати у статистичким таблицама становништва Маћедоније, које пишу Бугари, ми ради примера узимамо две казе.

Битољска каза Православних:

	Бугара,	Грка,	Куц влаха.
код г. Теплова — — —	77550	12	21000.
„ „ Ризова[1]) — — —	62106	10	17722.
„ „ Верковића — —	75887	—	24861.
„ „ Милојевића[2]) —	49182	3026	16152.
„ „ Јакубовскога[3]) —	80000	—	17800.

По извештајима патријаршије, у битољској кази православних има 115.000, шизматика 20 000.

Мељничка каза. Православних:

По извештајима:	Бугара,	Грка
код г. Теплова	38100	1800.
„ „ Ризова[4])	30322	1120.
„ „ Верковића . . .	35845	—

Овакви несагласни бројеви налазе се и по свима осталим казама Маћедоније.

По статистици г. Офејкова и Чеха Иречка у Маћедонији, у санџацима: солунском, скопљанском и битољском Бугара има не мање од једнога милиона; по статистици госп. Милојевића у битољском и скопљанском санџаку православних Срба има 153.848 мушког пола; а по статистици г. Ризова — 226.222 Бугарина. У *Московским Извештајима* (1882 год. бр. 127) неко је из-

[1]) Г. Ризов је показао само становништво мушкога пола, коме смо ми придодали раван број женских.

[2]) Такође и код г. Милојевића, код кога је сврх тога показано 218 православних Цигана (или 436 сб. пола.

[3]) Код бив консула г. Јакубовског показано е хришћ на 80.000 (не бројећи куцовлахе) између њих могло је бити и Грка

[4]) Види 1 прим.

Digitized by Google

рачунао, да у санџацима: солунском, сереском, битољском и скопљанском Срба и Бугара има 918.883 оба пола; а код г. Теплова у три санџака: солунском, битољском и скопљанском — 940.000 Бугара оба пола и на послетку код г. Верковића 848 220 Бугара такође оба пола.

Раније смо казали, за што славенско становништво Маћедоније треба рачунати за српско, а не бугарско, изузимајући онај њен део, који се налази за р. Местом Кара-су и који се граничи Источном Румеријом. Тамо, на северо-источним деловима каза: разлошке и неврокопске, Бугара има 40.000, Турака и Помака 10.300, Влаха и Грка до 1900 и Цигана до 2000, а свега 54.200 оба пола.

Број Бугара на балканском полуострву доста верно одређен је у руском календару Суворинову за 1890 год. (ст. 276) и то у 2,865.000, међу тим, по сведоџбама статистичког бироа у Софији, само у Бугарској има Бугара 3,121.284, но од ових само 2,326.250 говори бугарски Не верујући бугарским статистичним сведоџбама тешко је одредити број Бугара и у Тракији, који у сваком случају, није толико велики, како га одређују Бугари, за доказ чега служи незнатан број тамошњих бугарских школа. Одредити верно границе бугарскога племена, које га деле од грчког, готово је немогуће пошто су у сев. делу Тракије, имено у једренској јепархији, Бугари врло помешани с Грцима; Грци превлађују преко реке Арде, по свој јужној Тракији и по свему приморју.

Црту, која дели грчку народност од славенске у Маћедонији, Грци проводе тако, да остављају себи сав битољски, серески и драмски санџак, не говорећи већ о солунском.

По грчким сведоџбама, у оном делу Маћедоније, у коме грчки елеменат превлађује, Грка има не мање

Digitized by Google

од 765.000, док Славена свега 230.000. Ако се сравне рачуни мађедонскога грчког силогоса (који заседава од 1869 г. у Атини), и рачуни бугарскога екзархата, то ће се видети, да, по броју школа и ученика, Грка је готово три пута више од мађедон. Славена. Разуме се, нема никаква основа закључавати, да су сви, који похађају грчке школе у Мађедонији, — Грци, премда родитељи, који шаљу своју децу у грчке школе, имају потпуну слободу слати своју децу у бугарске и куцовлашке школе, што они не чине, не гледећи на различна удварања и обећања бугарских агената. Број ученика у грчким школама сваке се године увећава, док број бугарских остаје готово један исти. Колико да је тешко по бугарофиле, мора се признати, да не само у јужном, него и у средњем делу Мађедоније превлађују дух јелинизма, и кад би се становници упитали, већина би била уз Грке. У осталом, у Мађедонији доста успешно ради и румунска прапаганда: на издржавање куцовлашких школа и на отварање нових румунска влада сваке године даје велике суме и не пре, већ 1890 год. одобрила је помоћ од 180.000 дин.

Многи од Бугара, који су се учили у Русији, и до данас суделују на нашој периодичкој штампи, као сарадници и коресподенти, проводећи у њој своје погледе и циљи и пунећи у исто време нашу штампу разним лажним статистичким подацима односно становништва Мађедоније и Тракије. И сад у руским новинама наилазимо на злобне нападе на Србе и Грке, који се окривљују за непријатељство према Бугарима па за мало и за преступ против ове велике нације, која је дала свету тако велике, премда и својеобразне мужеве, као Венелина, Даскалова, Жинзифова, Љубена и Петка Каравелове, Драгана Цанкова, Стојана Чумакова, Офејкова — Шопова, Славејкова, Ризова, Бобчева, Муткурова, Захарија Стојанова, Стамбулова и друге њима

Digitized by Google

подобне, који су припремали и припремају руску публику за нови руско-турски рат, који би се свршио потпуном победом бугарске лажи и бугарских нада.

Али Бугарска није дала свету само ове велике људе. Ево на шта наилазимо у једноме бугарском уџбенику: „С бугарским краљем Александром Великим Бугари су долазили до Инда и Ганга...“ „Равноапостолни Константин Велики родио се у бугарскоме (?) граду Нишу.“ Пошто је Александар Мађедонски био Бугарин „води бајаги своје порекло оо првобитних Словена Бугара“) то се разуме, да Мађедонија мора бити бугарска, као што и српски град Ниш, у ком се родио св. Константин Велики, и сам Цариград, који је он основао и у коме је владао. При том бугарски научници не узимају само једно у рачун, да ни у време Александра Мађедонског, ни у време св. К. Великог на балканскоме полуострву није било ни једнога Бугарина.

После Ал. Мађедонског и равноапостолног Константина долазе славенски учитељи, блажени Кирило и Методије, којима Бугари поричу грчко порекло (види „Мађедонија“ код Офејкова); даље, први митрополит руски св. Михаило (кога је и г В. Комаров у руско славенскоме календару такође покрстио у Бугарина), родом сирски Грк, бивши ученик 95-ог антиохијског патријарха Јована; за тим јунаци борбе за независност Србије и Грчке: Ненадовић и Хајдук-Вељко, од којих су првога претворили у Бугарина Ненадова; сулиот-Грк Марко Бочарис — у Марка Бочара, Караискаки — Караисова, Канарис — у Канарова, Миаулис — у Маулова и т. д. Славни јунаци борбе за независност Грка нису мислили, да су Грци обвезани својим ослобођењем бугарским вођама.

У бугарским уџбеницима ми наилазимо не само на имена споменутих великих људи, већ и на имена гра-

Digitized by Google

дова, које Бугари себи присвајају. Ево шта се предаје у уџбенику г. Данова, који је издржао већ 12 издања. Вароши у Бугарској ове су: *Цариград*, *Трново*, *Једрене* *Чорлу*, *Родосто*, *Софија*, *Самоков*, *Филипопољ*, *Солун*, *Серез*, *Ксанти*, *Галипоље*, *Рушчук*, *Ковала*, *Битољ* и т.д. Сигурно су г. Комаров и компанија по уџбенику г. Данова и састављали познату етнографску карту.

Окренувши Русији леђа, бугарски вођи, захвативши у своје прљаве и окрвављене руке управу земљом, изабраше за бугарскога кнеза принца Фердинанда Кобурга римокатолика, ког им је препоручила Аустрија. Изабрали су га не за то, да би с њиме сјединили своју службу и утврдили његову династију на бугарскоме престолу, но просто „у инат Русији,“ као што говоре по својим новинама сами Бугари. Њима је у садање време нужно да буду што удаљенији од Русије, да би посведочили пред целом Европом, да се они, окренувши Русији леђа, јављају на балкан. полуострву као једини елеменат, пријатељски расположен према западним, непријатељским Русији, државама, и да последње, у интересу своме, морају потпомагати Бугарску у будућем решењу источнога питања. Тиме се Бугари надају да прекрате кретање Русије према Цариграду, па ма ради тога морали ступити с Турском у савез, који су, буди речено, не једанпут предлагали. Лажљиви, луаави а у исто време и занешењаци, бугарски вођи, уображавају да ће им Јевропа, увериви се у њихову мржњу према Русији, у самој ствари помоћи да освоје Цариград и предати им у руке кључеве од Дарданела. А ако их Јевропа изневери, они ће опет објавити да су одани Русији, под условом, да она води политику, искључиво у корист бугарских изгледа и циљи. Аустрије се Бугари не плаше: они нису простодушни Срби, и неће се ставити у такву економску зависност од ње, као Срби. Они су, као што рекосмо, доста себични, твр-

Digitized by Google

дице, рачунције и у исто време лажљиви и лукави, а благодарећи слободи, коју су добили из туђих руку, не проливши капи крви, Бугари су не само према својим суседима — Грцима, Србима и Румунима, него и према нама, Русима, постали горди, дрски, нагли.... Сва њихова политика, сав њихов рад иде на то, да опет као што рекосмо, овако или онако, Русију принуде да ради за Бугаре и да балканско полуострво, настањено разним племенима учини пљеном бугарске грамзљивости и да овим изродима славенства принесе на жртву најсветија права Срба и Грка, који неизбројне потоке крви своје пролише за своју слободу. У овом духу представљају бугарске жеље не само „Славенска извешћа“.

У посљедње време Бугари опозиционари садашње владе, жале се на њу, разашиљући прокламације бугарскоме народу и војсци и позивајући их да устану на оружје и свргну „шајку узурпатора-крвопија“ који три године незаконито господаре, и који су се прославили казнама јунака, многим убиствима изборника, потпуним гажењем устава, слободе речи и штампе, закона и правосуђа, гарантије части; живота и имања, грабежом државних прихода, зајмом од 30 милиона и т. д. Но ако би Бугарима и испало за руком оборити иго незаконитих управљача и испратити из Бугарске кнеза самозванца, то опет само за то, да би на место господе Стамбулова, Муткурова, Тончева и других, дошли пређашњи стараоци и спаситељи бугарскога народа, непријатељи православне цркве: Др. Цанков, Петко Каравелов и њихова компанија, који ће као и пређе терорисати у земљи и управљати помоћу легеона жандарма, буџоносаца и шпиона, и на тај начин све ће остати по староме.

Људима, који нису заражени бугароманијом, јасно је, да је Русија, ако жели да очува православље и своје интересе на балканском полуострову, дужна пре

Digitized by Google

свега потпомоћи законите и правичне захтеве грчкога и српског народа, али ово не виде наши бугаромани. „Бугарској, ослобођеној руском крвљу, потребна је помоћ Русије ради заштите своје слободе од непријатељских насртаја, који је са две стране окружавају, не рачунајући Турске. Та иста помоћ, — вели С. С. Татишчев (види књ. „Из прошлости руске дипломатије: историчка истраживања и полемички чланци". Спб. 1890 год.), — њој је потребна и ради достигнућа потпуне политичке независности, ради остварења свога народног идеала: уједињења у једну државу свију земаља балканског полуострва, које су насељене Бугарима". И тако Русија, по назорима г. Татишчева, обвезује се остварити народни бугарски идеал: уједињење свију Бугара у једну државу, а за тим „штитити је од нападаја Срба и Грка". Заиста, лепа ли ће бити задаћа Русије на балканскоме полуоству: служити частољубивим и неситим жељама бугарских шовиниста и чувати велику Бугарску, која ће бити створена од других народности, од насртаја Грка и Срба, а такође и Румуна, јер Бугари имају изгледа и на Добручу, у којој живи до 30.000 Бугара. Чувати пак велику Бугарску, Русија ће морати по цену руске крви, коју ће она морати проливати у борби с једноверном јој браћом Грцима, Румунима и Србима, ради бугарских шизматика. С. С. Татишчев, саветујући Бугарима да се помире с Русијом, предлаже од стране Русије војничку помоћ Бугарској, која се бајаги „не ограничава заштитом бугарске територије, већ се распрострањава и онда, ако околности дозволе приступању прокламације независности Бугарске у границама Сан-Стефанскога уговора"... Ми не разумемо улагивање г. Татишчева Бугарима, који им предлаже разна уступања ради сједињења бугарских војничких, сасвим ништавних сила с нашим „ради достигнућа општих (?) политичких циљи". Бугари су дужни

Digitized by Google

по речима г. Татишчева, помоћи Русији „да освоји Цариград,“ као да ми то не можемо учинити без помоћи Бугара. Бугарска нам мора уступити „бугарски порт, ради оснивања станице за нашу црноморску флоту“ и помагати „да се Русија утврди у заливима Босфора и Дарданела.“ — што г. Татишчев ставља као „неопходни услов не само наше помоћи, већ и нашега присганка ради образовања **целокупне** Бугарске,“ а то се некако не слаже с следећим закључком писца: „само се по себи разуме, да ми, ступајући у погодбу (доста, по нашем мњењу, срамотну за достојанство Русије) с Бугарима, на изложеним основима, ни у ком случају не ћемо приносити на жртву интересе других хришћанских народности, које насељавају балканско полуострво, јер Русија никада не треба да заборавља, да је она позвана подједнако да чува све источне Хришћане, њену једноверну браћу и да помири њихове тежње, које би противне биле једна другој, сасвим не дајући првенство племенском родству над духовним.“ А у том случају на који начин Русија може остварити бугарски „народни идеал,“ који се оснива на стварању велике „Бугарске у границама Сан-Стеф. уговора,“ који је давао Бугарима читаве територије земаља, насељених Србима и Грцима. Не, по нашем убеђењу, г. Татишчев требао би да се држи назора, које је сам раније споменуо, да Русија треба да сазна „погрешност пређашњих назора својих односно Бугарске, да се остави свакога саучешћа према тој земљи, влади њеној и становништву, да у њима призна крвне непријатеље своје, тим непомирљивије, у колико су знатније наше милости, које јој указасмо. Убедивши се у издаји Бугара, ми би и требали да се понашамо с њима, као с непријатељима, не тешећи се привидном разликом између расположења народа и вођа његових, пошто у политици сваки народ одговара за вође своје. – Све

Digitized by Google

што је учнила Русија за Бугарску, мора бити повраћено"...

Разгледавши довољно безобразне захтеве бугарских патриота — шовиниста на земље блканеског полуострва, ми се готово и не додирнусмо права на ове земље Грка и Срба. Остављајући на страну маште грчких патриота, који желе видити Грчку, раширену до Балкана и под њоме сву Маћедонију, и српских — који лелујају мисао о завлађењу свом Маћедонијом и делом Тракије, ми ћемо се обратити на оне спроведљиве захтеве, који потичу од људи, који оснивају права српске и грчке народности на историји и етнографији. Захтеви њихови врло се много разликују од фантастичких и неправичних претензија Бугара.

Нико, разуме се, од нас, Руса, неће говорити против жеље српскога народа, да се он уједини у једно велико српско царство, које би сакупило у једно све сада разједињене српске области, једне, као Србија и Црна Гора, које се користе слободом и чине 29% свега српског народа, друге — од 12%, или около 925000 душа, који насељавају Стару Србију и Маћедонију, треће, око 16%, или 1,325.000, који чаме под шваписко мађарским јармом у Босни и Херцеговини, за том 25% или 1,915.000 у Хрватској и Славонији, 9% или 69.000 у Бачкој и зап. Банату, и на послетку 9% или 680.000 у Далмацији и Истрији. Од овога броја има 5,090.000 православних, 2,050,000 римокатолика и унијата и 645.000 мухамеданаца.

По Русију хиљаду пута корисније је потпомагати и чувати српску народност, него ли бугарску. Српски народ у току многих векова издржао је на својим леђима навалу немачке народности, протестанства и папизма. Милиони Срба, поставши римокатолици, претворише се у Хрвате, примивши латиницу; многи су од њих нечезли с лица земље, а други, као што су лужички

Digitized by Google

Срби, једва се одржавају у германскоме мору. Али то беше доба, када Русија још не беше силна држава, и глас њен на свима мерилима Јевропе не имађаше никаквога значаја. Без сумње, да Русија у садање време не може дозволити исчезнуће српскога племена, а оно ће исчезнуће под навалом германизма и мађаризма, — исчезнуће, на послетку, у самој Босни и Херцеговини ако ми скоро не прекратимо тамо господство Аустрије која је заборавила, да јој је Јевропа, са пристанком Русије, предоставила ове области ради увођења у њима поретка, но не ради коначнога разорења. Све, што је учинила Аустрија у току једанаестогодишње окупације Босне и Херцеговине, и све, што она и даље чини сада иде не само на уништење српске народности, већ и на истребљење исте. Поражавајућа самовоља аустријских власти, која је наступила с уласком њихових трупа у Босну и Херцеговину, потсећа на страшна гоненја, која су незнабошци подизали на хришћане. Тиранства и неправице турских паша, које не један пут доводише хришћанско становништво до устанка, нису ништа у сравненју са зверством аустријских војних и грађанских власти. Аустријски цивилизатори, који су угушивали устанак 1879 и 1882 год., спаљивали су живе људе, силовали жене и децу, не гледећи на њихов узраст, били старце жене и саму децу, отимали, рушили и спаљивали православне цркве и манастире, ругали се св. иконама, које су заједно са утварима продавали чивутима; само за подозрење за односе с устаницима, на основу достава латинских фратора и швапских шпијуна, било је повешано стотинама невиних православних Срба; у време угушења устанка, аустријски солдати, озлобљени ратовањем, побили су бајонетима не један десетак жена и деце, са којима су се срели на путу, као што су у своје време говориле новине. У Бањалуци сви богати бегови, који се отказаше да предају своје новце ау-

Digitized by Google

стријским властима, беху стрељани; више од 1000 дућана 1879 год. разграбише, а такви, као што су Сарајево и Брчка, аустријанци су спалили; више хиљада Срба угушило се је у препуним апсанама или помрло од гладнога тифуса; у једној варошици Стирмици од глади је умрло 600 људи; у реци Тари беше подављено 400 жена и деце, који бегаху од аустријских куршума; на многим гробљима изривени су гробови и са мртваца скинути украси; капитали, који беху својина православних цркава, школа и општина, већином беху конфисковани.

По мишљењу аустријских култургенера, у Босни и Херцеговини чак нема Срба. Зато су аустријске власти замениле у школама ћирилицу латиницом, као и српске натписе хрватским, немачким или мађарским, место вероисповедних православних школа, већином затворених, они отворише школе комуналне, у којима се ругаху православној религији. Баштинских односа између мухамеданских поседника: ага и бегова, и хришћанског насеља, швабе не само што се не додирнуше и до данас, већ узаконише још „кулук давши право мухамеданским поседницима да узимају $^1/_3$ у своју корист. Прирези и порезе, повећане аустријском владом за 15 пута више но до 1879 у време Турака, не обзирући се на савршено разорење становништва и неродне године, узимају се немилосрдно, како у корист саме аустријске владе, тако и турских ага, при чему се сво имање продаје на добош — и стотине породица, изгубивши све, постају просјаци. Маса Јевреја, који препунише земљу, испија из народа посљедње сокове. Само за увреду речма аустријскога величанства, често не доказану, стотине Срба чаме у тамницама. Сви аустријски чиновници и судије у Босни и Херцеговини, који су понајвише истерани из службе Немци, Мађари, Пољаци, Хрвати и Чеси, служе правим бичем по ста-

Digitized by Google

новништво. И сада ни живот, ни имање, ни част, ни огњиште дома православних, није осигурано. Такав је садањи положај несретних српских провинција, датих под цивилизаторску власт Шваба и Мађара. Само римокатолици, њихови фратори и легеони Чивута, дошавших у Босну и Херцеговину одмах после аустријске војске, празнују и дан данји аустријску окупацију. За поклонике римскоме папи сазидано је неколико римокатоличких манастира и много костела, и на подизање истих беше употребљено много новаца, сакупљених од православнога становништва. Сам аустријски цар Франц Јосиф, председник бечкога друштва римске прапаганде, штити рад исте, остављајући прапаганди широко поље. Само катедрална римокатоличка саборна црква у Сарајеву, у којој нема ни две хиљаде паписта, кошта аустријску владу више од једнога милиона форинти, док на православне цркве 'Аустрија није дала ни сто хиљада од сакупљенога од народа данка.

У Босни и Херцеговини, у којима римокатолика има два пута мање од православних, Аустрија издржава три јепархије, т. ј. толико, колико има и православних јепархија. Аустријске власти указују римокатолицима сваку могућу заштиту, међу тим православним општинама није дозвољено избирати своје парохијске свештенике и школске учитеље, као што је било за владе Турака. Црква и школа зависе сада од владе, непријатељски расположене према православној цркви. Архипастири, љубимци народа (као Сава Косановић), истерују се из земље и замењују лицима, која изберe сама аустријска влада, — као на пример што је било приликом попуне босанске митрополије, на коју је одређен немоћни 80-год. старац-архимандрит Ђорђе Николајевић. Честита архимандрити и свештеници, које народ уважава, услед неправедних достава, по решењу судских власти, само за осуђивање аустријске окупације, бацају

Digitized by Google

се у тавнице с лоповима и убицама, и при том саме аустријске власти, без споразума с духовном, самовољно их лишавају свештеничког чина, самовољно бријају браду и одевају у хаљине робијаша. Такву поругу они су извршили у почетку 1890 године над архимандритом мостаничкога манастира, Кирилом Ацићем, који је, по исљеђењу извршеном духовним властима, био окривљен искључиво усљед лажних достава аустријских шпијона.

На место православних и мухамеданаца, који беже из злосретне Босне и Херцеговине, насељавају се на њиховим земљама немачки колонисти из Германије и Аустрије. На тај начин, српска народност у Босни и Херцеговини опада, школе се претварају у немачке; шуме, које покриваху сву Босну, продали су культургенери Чивутима, да би се, ако случајно изиђу из Босне и Херцеговине, обе ове области претвориле у пустиње; а у противном случају Аустрија ће се, предвођена језуитима и Чивутима упутити у Маћедонију да исцеди и из те области последње животне сокове, и тако даље.

Против увећања Србије и Црне Горе устају наши непријатељи: Аустрија, Немачка, Италија и Бугарска. На жалост, и у нашој штампи српска народност нема нужне заштите и ослонца. Много ли је код нас органа, који нису заборавили још да постоји Босна и Херцеговина и који потсећају понекад на њих руску публику.

Русија је српскоме народу у неколико остала дужна. Нисмо ми врло издашно отплатили Србима за богослужбене књиге и св. Писмо, које смо добили од њих (јер је оно било преведено не на бугарски, већ маћедонско-словенски језик), али не од Бугара. Када је 862 год. дошао у руску земљу први светитељ Алексије, кога је послао патријарх св. Фотије, да крсти Асколда и Дира и Кијевљане, Бугари су тада били

Digitized by Google

још незнабожци, док су Срби и мађедонски Словени били православни и имали књиге на славенскоме језику. Васпостављачем просвете, угашене у Русији, усљед татарске најезде, био је архипастир Србин, св. Кипријан, митрополит московски. Сетимо се и Срба Црне Горе, који су 1805 год. помагали руској војсци при опсади Боке Которске, заузете Црногорцима по други пут 1813 год. и коју су они по заповести императора Александра I предали Аустрији; на послетку, предостављање Аустрији на неодређено време заузећа српских области, Босне и Херцеговине, на шта ми нисмо имали законитога права, — све то обвезује Русију да награди српски народ и потпомогне уједињењу његове народности.

Рат, који је предузела Русија 1877 године, дужан је био, по височајшем манифесту од 12 Априла „да огради хришћанско становништво“ не само у Бугарској, већ и у „Босни и Херцеговини од самоволе месних власти“. Преласком пак под привремену власт Аустро-Угарске становништва, које је откупило своје ослобођење, мисија предузета од стране Русије у Босни и Херцеговини, није још предана прошлости и неможе се сматрати за свршену.

Држећи се строго берлинскога трактата, Русија тиме лишава Аустрију могућности да промени привремену окупацију у анексију. Ма како да је тешко Србима из Босне и Херцеговине подносити швапско-мађарско насиље, које их држи у тројном ропству: духовном, — притешњујући језик и веру становништва, државном, — лишавајући их слободе, коју су они готово добили својом крвљу, мучеништвом и материјалним жртвама, и баштинском — остављајући их у ропству мухамеданских поседника и принуђавајући их да бесплатно по неколико недеља кулуче држави, — они ипак не могу а да се не надају, да ће Русија учинити крај швапско-мађарској тиранији, тим пре, што Аустрија

Digitized by Google

није испунила обавезе, које јој је ставио у дужност берлински конгрес, није учинила никакве корисне преображаје, није побољшала већ погоршала живот становништва, увећавши самовољу власти, којима нема никаквога суда, и наметнула становништву сувишне прирезе и порезе. Исмевање и ругање, које је показала Аустрија у Босни и Херцеговини над немоћним православним становништвом, не ће јој се проћи олако.

Јавне несимпатије Русије претензијама Аустрије на заузеће Босне и Херцеговине, виде се између осталога, из ноте државнога секретара Н. К. Гирса, нашем посланику у Бечу, на шест недеља пре берлинскога конгреса 1878 год. „Владање том територијом, вели се у том (види *Моск. Вјед.* од 29 Апр. 1887 год.) осигуравало би Аустро Угарској превлађујући војнички и политички положај. Она би у толикој мери притешњавала с једне стране Србију, с друге — Црну Гору, да би у самој ствари обе ове кнежевине просто биле окружене са свију страна њеним земљама. Свако развиће било би им спречено, не само у садашњости, већ и у будућности. А међу тим њихова будућност — будућност је свију племена словенских. Околности нас могу принудити, да продужимо време њиховога потпуног ослобођења, но ми држимо, да нисмо у праву компромитирати њихов будући живот“. Тако је гледала наша дипломација на претензије Аустрије, која је хтела, благодарећи руским победама, да овлада Босном и Херцеговином. Ако јој је то испало за руком, то благодарећи само представницима нашим на берлинском конгресу: рускоме државном канцелару кнезу Горчакову и грофу Шувалову, који нису имали доста сталности и издржљивости, да заштите наше и српско-црногорске интересе на балканскоме полуоству Уступања, која смо учинили Аустрији, чије је интересе на конгресу онако јако штитио кнез Бизмарк, нису се, разуме се, слагала ни са

Digitized by Google

достојанством, ни са чашћу Русије, и с тога пре или после, оне ће је принудити, да од Аустрије потражи, да се ова чисти из споменутих српских провинција. За то, ко није сада уз Бугаре? Њих штите велике уставне државе: Аустрија, Италија, Енглеска, Немачка; наши образовани правци, дали су им најлибералнији устав; наша штампа подбадала их је на непокорност њиховој Матери-Цркви, јер од економског и материјалног растројства и жалоснога положаја цариградске цркве очекивали су њен распад, што би било корисно по римску и протестанску пропаганду, које преко својих агената управљаху бугарским црквеним стварима. А Србија, не гледећи на владајуће у њој јевропске поретке, ипак је држава свом душом одана Русији; српски народ не би се противио потчињењу и самодржавној власти монархије, ако би му само обезбедили његову слободу и права, и он би видео у своме владаоцу сталног и ревносног заштитника и чувара његове слободе и вере, као што види српски народ у Црној Гори у лицу свога јуначкога кнеза Николе.

Грчка велика идеја у садање време садржи се не у створењу или обновљењу Византијске Империје до Балкана, већ у уједињењу целокупнога грчког народа. На каквога основа има Русија, да не симпатише тој правичној патриотској жељи? Зашто н. пр. Бугари могу стварати велику Бугарску, и то од туђих племена, а Грци морају бити лишени права, да уједине своју народност? На где је овде логика, правичност и право?

Код нас у Русији много је публициста и лажних етнографа, који одричу права и Грцима на владање у садашњој Грчкој. Ево шта између осталога ми читамо у књизи госп. Верковића, једнога вредног сарадника „Славенских Извешћа“, „Топографичко етнографички очерк Македонији“: „Грчко племе у самој Грчкој од саме Ламије па до Атине насељава само морске обале и не

Digitized by Google

шири се више од 10 сати од мора. А све остало становништво, до епирске границе, није јелинскога порекла, већ скипетарскога". Премда је г. Верковић, као што сам уверава, бивао више пута у Грчкој ипак је о томе, да је Грчка насељена Албанцима, он је чуо од некаквога сереског грађанина, који је био жандарм у Грчкој. И тај турски поданик, који је био бајаги жандарм у Грчкој, уверио је г. Верковића да је: „од Тиве, па све до Атине све становништво порекла не јелинскога, већ без сваке примесе чито скипетарскога" (стр. 12). То је исто, као што вели г. Верковић и у Тесалији: тамо бајаги „тешко да ће бити Грка више од 10.000 (ово је на 300.000 становника), све остало припада куцо-влашком племену.." И односно Епира госп. Верковић узима тај исти поглед, и тамо, изузимајући 40 села у Загорју „нема ни једнога села са становништвом јелинскога порекла, већ су само куцо-влашка и скипетарска". Разуме се, да ако Грци не чине господареће становништво у самој Грчкој, није ли онда боље уништити Грчку и разделити је између браће — Бугара и дивљих Албанеза. Они, који боље знају етнографију Грчке, него ли серески жандарм, могу рећи, да у Грчкој има врло мало скипетара или Албанаца. У Ливадији, између Тесалије и Атине, има свега 30 села, насељених погрченим православним Тоскама, који већ давно говоре грчким језиком, а у Тесалији сами румунски патриоти желе да Куцовлаха нема више од 80 000, премда их тамо нема ни половина. То исто може се видети и на етнографској карти г. Киперта, сасвим непристрасној према јелинској нацији.

Жеља је грчкога народа — да створи велику Грчку присаједињењем земаља у Турској, у којима превлађује грчка народност или грчки језик. Области су ове: Турска Тесалија са 60.000 православ. грчког становништва; Епир-санџаци: Јањински, Превески, Аргиро-Кастријски

Digitized by Google

и Бератски са 750.000 становника, од којих 75% говори грчки; прва два санџака по становништу чисто су грчка; у њима је правих Јелина преко 85%, а Албанаца не више од 15%, но и они говоре грчки; изузимајући 25.000 мухамеданаца, сви су православни.

У северним санџацима, аргиро-касторском и бератском, албански елеменат премашује грчки, премда и тамо влада грчки језик, и већина становника припада православ. цркви. Турака у свом Епиру нема више од 15.000, мухамеданапа-Албанаца око 300.000, Јевреја преко 5.000, а све остало становништво чине православни. У Маћедонији Грци преовлађују на халкидском (касандријском) полуострву, које они цело насељавају и у ком их има до 73.000, док Турака има до 7.000, а са Атонском гором (где има до 1.000 Руса, Бугара, Срба и Румуна), Грка има више од 80.000 оба пола. Пограничне са Тесалијом и Епиром казе: Верија, Сервија, Кожан, Денес све су насељене Грцима (43.000), погрчених Славена има до 3.500 оба пола и до 2.000 Куцовлаха; Турака и у опште мухамеданаца око 15.000. Северно од ових каза леже казе у којима грчки језик влада, и то: Гревена, Чершамбо или Кајлари (између Верије и Сервије), Анаселица (југо-западно од Верије), Хрупишта (јужно од Касторије), Касторија, Водена и Јенице — Вардар (на северу од солунскога залива); у свима овим казама Грка има 81.000, Куцовлаха 27.500, Славена 48.500, мухамеданаца: Помака 9.500, Албанаца 3.500, Турака и др. 42.000. У солунској кази, на 115.000 становника, Грка има 36.000, Славена 12.000, Куцовлаха до 500, Турака око 20.000, Помака до 1000, Јевреја више од 45.000. Казе Флорина, Бигмица, Старово и Саригиол (Цума), које леже северно од касторске казе, а последња (Сариогол) источно, мешовитога су становништва; у њима се броји: Грка 35.000 Куцовлаха 3.500, Славена 34.000, Турака 33.000. У казама:

Digitized by Google

Коритца (Горица) и Опар, које су на југо-западу од охридскога језера и које се рачунају у Албанију, Грка, Куцовлаха и Тоска има до 25.000, Славена 6.000, мухамеданаца до 21.000. У казама, северно од халкидскога полуострва: Сереској, Аврет-Исарској (кукушкој) има 57.000 Грка, Славена 45.000, Влахе 6.100, Турака и у опште мухамеданаца до 44.000; северо-источно од кукушке казе лежи дојранска, у којој мухамеданци чине 60% свега становништва, и напослетку, каза Демир-Исарска, у којој преовлађују Славени, којих има 28.000, Грка 11.000, Куцовлаха 2.500 и Турака око 16.000. У мађедонским казама, које леже на јегејскоме мору: драмској, коваљској, сари-шабанској, зихниској, правиштској и Јенице-карасу, с о. Тасосом: Грка има 61.000, Бугара 19.500, Помака 8.000 и Турака до 62.000; од њих је каза Сари-шабанска сва насељена мухамеданцима. Остале казе у Мађедонији, по преовлађујућем у њима становништву — славенске су и при деоби Мађедоније, по бившем сагласију, треба да припадну Србији, изузимајући казе, које леже између р. Месте Кара-су и Источне Румелије с једне и Бугарске и горе Боздаг — с друге стране.

Обраћајући се црти, која раздељује грчку народност од бугарске у Тракији, мора се признати, да је становништво у Тракији, која остаје Турској више грчко, него ли бугарско. Већ за 20 км. од градова Источне Румелије: Гермали и Хаскоја, може се рећи, почиње етнографска граница, која раздељује Бугаре од Грка. Граница ова не подудара се увек с границом Источне Румелије и често прелази р. Арду. У Тракији грчка народност заузима непрекидну линију од рав. Стримона до Марице, и од Макре, дуж целе Марице до Једрена и од њега до Босфора; најшири простор Грци заузимају од Хавсе до Цариграда. Почињући од југоисточ. границе Источне Румелије, дуж целе обале

Digitized by Google

Црнога мора, а за тим Босфора, мраморнога мора и Архипелага, Грци се простиру неприкидно. Само на северу турске Тракије и на северу преко р. Арде живе у знатном броју Бугари, али су и тамо помешани са Грцима и Турцима; даље пак, на запад, иза родопских планина превлађује већином мухамеданско становништво: Помаци и Срби, изузимајући обале, у којима су искључиво Грци. Тако у казама: Дари-Дере и Султанијери мухамеданци чине 98%, у Гумурџихској 75%, у ковољској 67% и у Јенице 60%. Остало становништво у посљедње три казе чине Грци. Управо Бугари превлађују у казама Кирклиса (Саранда-Еклисија), за изузетком града, у северном делу Мустафа-паша, у северо-источном делу једренске, но и овде су Бугари измешани како са Грцима, тако и са Турцима. У Једрену Грци у сравнењу с осталим хришћанима, чине већину. Процентно становништво Тракије турске биће ово: Грка $3^3/_4$ %, Бугара — хришћана око $2^3/_4$ %, Турака $2^1/_4$ %, Помака $^3/_4$ %, осталих (Јермена, Цигана, Јевреја и др. $^1/_2$ %. У свој турској Тракији, изузимајући Цариград и његову околину, Грка има 335.000, док Бугара 220.000. Граница, која дели српску народност у Маћедонији од бугарске, јесте река Места Кара-су, која утиче у Архипелаг. Преко ове реке, на северу, живе побугарени Срби, на југу — Грци. Граница, која дели грчку народност од бугарске, иде од Месте до југо-западнога угла границе Источне Румелије, остављајући Грцима казе: Серез, Зихну део Демир-Исара, Ковала, Драма, Правишта и Сари-Шабан. Казе. што леже на обалама јегејскога мора, по становништву су чисто грчке, а остале много више грчке, него бугарске.

Етнографска граница Маћедоније, која раздваја славенско-српску народност од Грчке, иде од источне границе Албаније овако: од јужне обале охридскога језера, дуж југозападне обале језера преспијског, правом

Digitized by Google

пругом на р. Инце-Карасу, дуж њенога тока, докле се окрене на Север, код горе Ницеш, одакле граница иде к огранцима Могленских гора до Вардара, пресеца ову реку и за тим иде огранцима горе Голшастана или Велитцана-Султанице и Босдага до р. Карасу. Све казе; северно од означене границе, по становништву чисто су српске или српско-влашке, или влашко-албанске. Турака у Маћедонији има мало; а мухамедовце чине већином Албанци и потучени Славени и Бугари. Полугрчке и полуславенске казе: Флорина, Водена, Јенице-Вардар, Дојран*), Кукуш, које се граниче са славено-српским казама, морају се прибрајати грчким. У овим казама ако и живе Славена, које Бугари броје у бугарску народност, ипак зато многи од њих говоре грчким језиком особито — људи доброга стања, називају себе Грцима и немају никаквих односа са бугарском екзархијом. У пређашњој престоници Маћедонскога царства — Едеси, сада Водени, која је била место саране Маћедонских царева, куће, у лице и огромна већина становника, а особито женске носе чисто грчки карактер; назови Бугари, који насељавају Водену (коју је гроф Игњатијев решио да да Бугарима) сви говоре грчки, и све њихове симпатије сасвим су на страни Јеладе. Све школе по градовима — Грчке су. То исто може се рећи и осталим споменутим казама, изузимајући Флоринску и Кукушку, у којима Бугари издржавају неколико школа. Казе, што се налазе јужно од споменутих, као Корица, Старово, Касторија, Клонија, Караферија, Гревена, Сервија, Чершамбо, Анаселица, Хрупишта, Кожан, Венче, Салоника, Халкидско полуострво и др. које су близу грчке границе, по становништву чисто су грчке. Ако и има у овим казама Славена, то они у сравнењу с Грцима не чине ни $^1/_5$, као у кази Солунској, а по другим и мање.

*) У кази Дојран муxамеданско становништво чини 52%

Digitized by Google

Сами Срби савршено непристрасно одређују границу, која раздваја њихову народност од Грчке. Тако у књизи „Старо-Срби“, изданој у Београду, јужна граница показана је од Охридскога језера ка р. Шемници (р. Цена, дуж јужнога њенога тока до Тиквеша, одакле иде права линија на Дојран и Струму. На супрот овима, српски патриоти шире границу српске народности много даље на југ, до гора Деспото-Дага и Перин-Дага, присаједињавајући Србији Серез, Солун, Касторију и Горицу, а на западу до р. Искре у Бугарској и р. Месте-Кара-су, која раздваја Маћедоднију и Тракију. Но с оваким присвајањима велико-српских патриота неће се никада сагласити ни Грци, ни Бугари

На островима Архипелага, која остају под Турском, грчки елеменат потпуно господари; и само незнатно Турско становништво, које га има мање од 12%, — и оно говори грчки. Грка на острвима има свега преко 350.000, на о. Самосу, које ужива аутономију, има до 25.000, на о. Криту преко 280.000, од којих је $^1/_4$ мухамеданаца и на послетку на о. Кипру 165.000, од њих је преко $^1/_4$ Мухамеданаца. Ако овоме придодамо грчко становништво малоазијских обала, око једнога милиона, то ће мо овим завршити са свима земљама, на које Грци на основу свога етнографскога и историјског права истичу своје претензије. О Цариграду казаћемо доцније.

Линију, коју смо провели у Маћедонији и која дели грчку народност од славенске, тешко да ће признати као правилну г. г. бугарски псевдо-публицисти. Премда на јужну Маћедонију Бугари, чак и на основу султанскога фермана, на који се они воле позивати, не исказују права, јер они тамо не чине $^2/_3$ хришћ. становништва, ипак за то и тамо, може бити, има где-где две-три бугарске школе, а, може бити и једна бугарска црква, а то је већ доста, па да Бугари сматрају

Digitized by Google

јужну Маћедонију за свој крај. У осталом, и наши трудбеници славенског друштва, рачунају јужну Маћедонију, у знатној мери, за бугарску, као што се може видити из етнографске карте словенских народности.

У садање време у јужној Маћедонији постоје ове митрополије: Солунска, са епископијама: Китрском, ком банијском, полианском, петрском, ардамеријском и јериском; веријска, драмска, с епископијом елефтеропољском; коријанска, гревенска, сисанијска, Касандријска и Сервиска које и сами Бугари признају за грчке по становништву; к осталим, јужним јепархијама Маћедоније, на које Бугари неправично изјављују права, припадају јепархије: Сереска, касторска и воденска, у којима огромна већина становништва не жели имати ничега заједничког ни са Бугарима, ни са њиховим екзархом.[1]) У споменуте јепархије екзархије шаље своје учитеље, који с великим тешкоћама отварају тако своје школе, јер, не гледећи на бесплатну наставу, неналазе родитеље, који би, подавши се бугарској пропаганди, давали у ове школе своју децу.

У виду све још владајуће у *Русији бугароманије*, штитити у штампи грчку народност у Маћедонији рачуна се код нас готово за преступ, тим пре, што ми сами, у лицу наших славенских друштава, до данашњега дана дајемо новце на бугарску пропаганду. Сами Бугари и наши бугарофили односно јужне Маћедоније руководе се овим принципом: пошто у њој ипак Бугари (?) живе, премда и у незнатном броју, а један Бугарин вреди, у сваком случају, колико 10 Грка и 5

---

[1]) У руско-славенском календару за 1890 год. бугарска црква убројана је у ред православ. цркав:, па још аутокефалних, премда је у ствари она у расколу са свом православ. црквом, и њену самосталност, осим султана Албдул Хамида, нико још није признао. Чудновато је такође и то, што су у склоп турско-бугарскога екзархата ушле јепархије, које су признате да имају право, на основу X члана фирмана, имати архијереје, као да фирман мухамедан. калифа има ма какав значај по православ. цркву

Digitized by Google

Срба, то сва Мађедонија мора се дати Бугарима. Ова иста чудновата логика постоји и односно Тракије. Но овде, на жалост по синове Јеладе, умешало се и питање о Цариграду и Дарданелима. Када смо ми некада упитали главу наших словенофила, покојнога И. С. Аксакова, шта ћемо ми Руси, учинити с Цариградом, то он одговори: „развенчаћемо га“, но развенчати град, који има светски значај, по саму Русију тешко да би било корисно и жељено. Ако Русији буде суђено владати Цариградом, то ћемо морати мислити не о развенчању његовом, већ о увећању његовога значаја, учинивши га столицом балканске федерације под поглаварством Русије и оставивши га метом катедре васионскога патријарха, пошто престоницом Русије Цариград бити не може.

Нико, разуме се, однас не ће одрицати, да Срби имају историска и етнографска права на Босну и Херцеговину, Грци на архипелашка острва и Крит, Румуни — на Трансилванију, Руси — на Галицију и т. д. Па зашто се, у том случају, ми решавамо порицати етнографских и историјских права Грка на Цариград и његову околину, а такође и на јужну и средњу Мађедонију и Тракију. Овим областима владали су. Грци до 1453 год. т. ј. до самога заузећа Мухамедом II Цариграда, у коме су више од 1000 год. владали Грчки цареви, од Константина I. великога до Констаннина XII. Палеолога, који је примио венац мученички. Може бити, нама ће одговорити, да је Русија, ратујући са Турском, имала у виду освојити Цариград, премда јавно до данас она о томе није говорила. Објављујући војну Отоманској Порти, Русија је имала у виду пре свега побољшање стања својих једновераца, и ако је доцније и принуђавала Порту да им да слободу, то је ово постизавала путем крвавих ратова и целим низом сјајних победа, које је изазвало упорство Порте. Истина, да је Цариград

Digitized by Google

врло очаравајући, живописан, прекрасан, но само због присаједињења к Русији града, који је далеко од ње на 600 км. са становништвом од једнога милиона, да би посрестом њега сваке године оптерећавали руску државну благајну са неколико милиона посејали у грчком народу вечито непријатељство према Русији — и штетно је и убитачно.

За задатак Русије, ми рачунамо ослобођење наших једновераца не само од Турскога, већ и од шваписко-мађарскога госпоства, које је опасније од првога, јер грози да искорени православну цркву и да је преврати у папску. Држати да је Русија позвана да присаједини својима владавинама земље, које су насељене нашим једноверцима или да их преда Аустро-Угарској, било би оскврнењем свете ствари, коју су од Петра I узели на се да доврше руски монарси. Онима, који лажно мисле, овакав је задатак Русије, разуме се, неразумљив.

Највећи, чак животни интерес Русије, с падом Турскога госпоства у Јевропи, јесте у томе, да Цариград не падне у руке држава наших непријатеља, као напр. Енглеске или Аустро-Угарске. Али нам се у савршено другом облику представља Грчка. Истина наши публицисти, под утицајем бугарштине, придржавају се бугарских назора, да су Грци, пошто су непријатељи Бугара, тим самим и непријатељи рускога народа.

Грци, који су по свом православном истоку учили у младости своју децу молитви за рускога цара и Русију, метанисали за нас пред св. иконама, који су у свакој кући имали портрете императора Николе I и његовога престолонаследника који су свакоме Русу, који је дошао у Грчку, указивали највеће гестопримство који су још 1853—1855 извели и на Дунаву, и у Севастопољу, и у малој Азији своје легионе, које се борише упоредо с нашом војском против Турака и чињаху чуда

Digitized by Google

од храбрости и јунаштва, који су једини и могли 1876 год. преко својих шкипера, додавати оружије Црногорцима, без кога би они лишени били могућности водити победну борбу с Турцима, у један пут усљед нагевора до тада непознате браће — Бугара, претворише се у непуијетеље Русије. А у самој ствари, они таковы никада не беху, а и немају особитих узрока да буду такови. Образовани Грци ипак имају могућности да разликују руску владу и руски народ од оних, који су служили и служе цељима бугарских шарлатана. И после источнога рата 1853—1856 год. Русија је имала случаја, да у више пута докаже своју љубав славној јелинској науци као 1857. године у време критскога устанка и 1878 год. у време берлинскога конгреса, а и после. Прошлогодишњи дочек у Атини рускога престолонаследника царевића Николе Александровића, који је у народноме ентузијазму Грка знатно надмашао дочек немачке принцесе Софије, невесте, а сада супруге грчкога престолонаследника краљевића Константина, сведочи о љубави грчкога народа, према руском.

Грчкој је православна Русија обвезана највећим благом — својим духовним развићем и просвећеношћу. Посадивши Хришћанство у Русији, Грци су дали нашој цркви читав низ руских митрополита, којих је управа нашом црквом, по речима једнога нашег црквеног историка (који је врло нерасположен према Грцима) „била положитељним и величајним благом.“ Хиротониса и у Цариграду за првосветитеље наше цркве: св. Михаило, св. Јован II, блаж. Кирило II, св. Максим, св. Теогност, св. Кипријан, св. Фотије, били су не само велики ревнитељи побожножности, него и јерарси врло просвећени и поучљиви, који и данас чине славу и украс наше домаће цркве. Таки просвећени и поучљиви били су архијепископи — Грци при крају прошлога и почетком садањег столећа: Јевгеније Вул-

Digitized by Google

гарис, Словено-Херсонски и Никифор гр. Теотоки, — Астрахански...

Но Грци, видите ли, непријатељски се понашају према Бугарским трудбеницима, према Др. Цанковима, Ст. Чумаковима, Каравеловима, Стамбуловима, Офјековима и њима сличним; грчки архипастири у грчко-бугарскоме црквн. питању држећи се пркв. канона, отказаше се да уваже незаконита присвајања и потраживања Бугара, као што се не решише покорити своју православну паству шизматичкоме бугарском екзарху. Грци, говоре нам, срде се на руску штампу, што она верује свима бугарским лажним доставама и наговорима против Грка и васељенске патријаршије и у исто време не да Грцима да се чиме год правдају. Тако је, између осталога, поступао и г. Катков с чланцима архимандрита Глигорија Паламе, Сивиниса, К. Н. Леонтијева и др.

Нису могли бити Грци задовољни нама ни за учешће, које су примили наши дипломати, истина, преварени Бугарима, на цариградској конференцији 1876 год. и у Сан-Стефану 1878 год., при нацрту засебне бугарске аутономне области, у чији састав улажаху читаве територије, насељене Грцима, не говорећи већ о Србима.

Ако се и у садање време озбиљно понашамо према руским листовима, то не можемо да не приметимо, да се није много изменило у њима односно Бугара. Не само у *Славенским Извештајима* већ и у другим листовима може се наићи на одобравање бугарских потраживања односно Маћедоније, Тракије и Цариграда.

Сличне мисли и жеље, које исказују путем штампе људи, који нису могли проћи (као познати публицисти и мислиоци, А. С. Хомјаков, Н. Ј. Данилевски, Р. Фадјејев, Н. П. Гиљаров-Платонов, А. А. Мајков) у суштину источнога питања, и главно изучити историју

Digitized by Google

и етнографију балканских народности по делима познатих честитих и непристрасних историка и етнографа, — не треба да имају места

Историјска дела г. г. бугаромана: Венелина, Дринова, Офејкова-Шопова, Верковића, Бобчева, Киречка у очима образованих и учених људи не заслужују чак озбиљне критике, пошто она често бацају у таму истину и накарађују историјска факта. Грчка и српска штампа боље би учинила, ако не би обраћала пажње на брошире, које издају Бугари у Паризу, Софији и Филипопољу, и ако би их обилазила ћутањем.

Питање: ко да влада Цариградом и Дарданелима, питање је, разуме се, врло важно. Истина је и то, да од свију држава Јевропе Русија има на Цариград и Дарданеле највеће право, и напослетку, ако она може, кад потамни турски месец у Цариграду, без њега бити, ипак одрећи се од Дарданела она не само што не може, већ није ни у праву. Не гледећи на сродно и пријатељско расположење Грчке према нама, ми јој не можемо поверити кључеве од нашега Црног мора, јер и уједињена Грчка с Тракијом, Маћедонијом, Епиром и малоазиіским обалама, ипак ће бити врло слаба и мала, да стане насупрот Енглеској, ако ова случајно пожели, да насилу упадне у Црно море.

А питање о Цариграду сасвим нема такав значај, као питање о Дарданелима. Можемо смело рећи, да није далеко то време, када у Енглеској ни један од државника неће бити против утврђења Русије на Босфору на том основу, што Цариград не ће појачати положај Русије на балканском полуострву, већ ће, насупрот, поткопати њен значај, подигнувши против ње не само Грке, већ и Румуне и Србе, који врло цене своју слободу. И западна Јевропа наћи ће доста узрока окривити Русију, да жели покорити себи балканско полуоство, у чему нас као што је познато, окрив-

Digitized by Google

љују и сада, не гледећи на то, што је Аустро-Угарска заузела Босну и Херцеговину, а Енглеска острво Кипар, не говорећи већ о српским, румунским и руским земљама, које су и сада под швапско-мађарским господством.

Енглеској, која се јавља као главни противник Русије у њеном ојачању на средиземном мору, била би најпријатније видити Цариград у рукама Бугара, који, утврдивши се на Босфору, били би нација потпуно непријатељска Русији; к њима би се неотице придружили, преварени у својим надама и очекивањима, Грци, а за њима Срби и Румуни. Зар не би ово било врхунцем вештине и срамоте наших кратковидих публициста и славенских трудбеника?

После братушака — Бугара, Енглеска, без сумње, готова би била видити Цариград у рукама Аустро-Угарске. Ова држава, која је продужила до наших дана свој живот, може бити и по нашој милости, снива о Босфору и Дарданелима много више но ми, Руси. 1887 год. покојни аустријски насљедник Херцхерцег Рудолф, предузевши пут у Палестину, наслађавајући се очаравајућим изгледом Цариграда, изразио се, да ће може бити, доћи време, када ће се он, као царски владалац Цариграда, наслађавати очаравајућим лепотама Цариграда; може бити, и млади немачки цар Вилхем II, походивши 1889 год. Цариград, сневаше о истом. Треба само упутити немачке колонисте, место Америке и Русије у јевропску Турску и Малу Азију (што се већ чини), и не ће проћи ни 50 година, Немци ће саставити тамо такав елеменат, с којим ће се Турска озбиљно рачунати.

Но ови снови, држимо, неће се збити. Путеви божанскога Промисла неисповедими су... Нестало је аустријскога сањалице принца, нестаће и Аустрије... Врло је велико зло. које је она учинила народима под собом

и суседним јој државама. Благодарећи помоћи Германије, она је премашила и време свога опстанка, премда, мислимо, не на дуго.

Видити Цариград у рукама Русије, рачунајући при том, да ће Дарданели прећи у британске руке, Енглеска не би била противна. У овом случају она не само што ће држати кључеве од Црнога мора, већ би била готово пуноправни управитељ Грчке, преварене у својим очекивањима и надама.

Али шта је Грчка на средиземноме мору? Мајушна, па и микроскопска, према Русији, држава, која сада броји не више од 2,250.000 становника, од којих су само 30.000 неправославних. А међу тим ова мала држава, овај најхрабрији народ у свету, који даде образованоме свету најзнаменитије научењаке и образоване људе, — нема у Јевропи ни једнога пријатеља, изузимајући рускога императора, његове царске породице и људи, који искрено верују и претпостављају црквене каноне Теофановим измишљотинама и који за то од Грка или, боље рећи, од векике Христове цркве цариградске очекују препорођај црквенога живота на потпуно саборским принципима.

Прочути се у Русији за Гркофила и јавно симпатисати грчкој нацији, као што је то било до 1856 год. у садање време многи ће држати мал те не преступом. А међу тим, какви су велики мужеви, па и у садањем веку, били гркофили: император Никола I, митрополити московски: Платон и Филарет, архијепископи: казански Антоније Амфитеатров и одески Димитрије Мујетов, А. Н. Муравјев, и др., а од живих: Никанор, архијепископ одески[1]) Т. И. Филипов и још врло мало њих, који се не бојаху *прочути се као фанариоти*. Истина се не боји светлости; проповедници истине покорише Христу милионе народа, и веру у Њега и своју правду посве-

[1]) Умро пре неколико месеци Прев.

Digitized by Google

дочиње чудима и мучеништвом. Тако ће и у будуће истина победити и односно грчке нације.

Свака стопа грчке земље, која остаје под турским господством, напојена је грчком крвљу и засејана костима јунака-мученика у борби за православље и независност Јеладе. Сетимо се првомученика јелинске слободе св. патријарха Григорија V (његове нетљене мошти почивају сада у саборној цркви атинске митрополије), а њиме и незаборављеног митрополита патарскога Германа, који је благословио Грке у светој обитељи Лавраса да устану на оружје за веру и слободу, и читави сонм светаца, примивших мучеништво у борби за независност Јеладе 1821 — 1829 год. која је васкрсла у спомену победоносних Маратоњана и Леонида, Саламинаца и Темистокла, замењивши их тако исто славним биткама: Сулиота, Хиосаца, Крићана, Идриота, Сфакијаца, Самосаца, Мисологаца, Навплијаца и т. д. и не мање славним именима њихових народних вођа: Теодора Колокотрони, Марка Бочариса, Константина Канариса, Сахтуриса, Мијаулиса, Георгија Караискаки, Никитора, Мавромихали, Заимиса и других.

Само у Морејн и острвима Архипелага од 1821—1828 год. Турци су исекли и умртвили више од 600.000 Грка; стотине хиљада погинуло их је у време првога устанка 1768—1769 год., када је Русија, давши наде Грцима и пославши у Архипелаг своју флоту, оставила их на вољу судбини. Међу тим непријатеља грчких то се ништа не тиче. 1878 год. Енглеска је заузела насељено Грцима острво Кипар, а 50 година пре тога, заједно с Аустријом и Француском, противила се (1828 год.) Аутономији острва Крита и присаједињењу Грчкој Тесалије, Епира и оставших Турској острва Архипелага; 1853 год. Енглеска и Француска заузеше Пиреј, принудише Грчку да позове своју војску из Епира-Тесалије и недозволише јој суделовати у борби Русије

Digitized by Google

с Турском; 1868 год. све велике државе, изузимјући Русију, противиле су се присаједињењу острва Крита Грчкој, који је извојевао готово сам себи слободу; 1878 год. на берлинскоме конгресу једина Русија подржаваше предлог увећања територије Јеладе; остале државе сагласише се на то нерадо, мал те не три године отежаваху прелазак, досуђен берлинским конгресом, територије, агитираше код становништва Епира и Тесалије, с циљу да га подговоре да се изрази против присаједињења Грчкој, и премда ово није испало за руком, ипак решење берлинскога конгреса не изврши се потпуно. Знаменити у борби за независност Јеладе градови: Сули, Јањина, Загор, Парга, Превеза, Мецова, тако и осташе под Турском, што беше Аустрији и Италији у рачуну. Прва, имајући изгледе на Маћедонију, чува Епир за се и, у исто време, сања да завлада Босфором; а Италија, не говорећи ништа против заузећа Маћедоније Аустријом, давно је већ циљала за себе Епир и Албанију, у којима издржава своје агенте; на послетку Француска, ма колико да штити Грчку, ипак у циљи морске конкуренције с Енглеском, има своје изгледе на Сирију и Палестину.

Очигледно, да ни Енглеска, ни Аустрија, ни Италија, па ни Француска, сазнавајући своје интересе на средиземноме мору, не могу желети да се таква мореплавна и трговачка неизија уштла на средиземноме мору, као што је Грчка, која ће у случају присаједињена с њоме свију земаља, насељених грчким пламеном, престављати на средиземноме мору врло осетну силу, јер ће бити принуђена имати знатну флоту војну ради одржање трговачкога и заштите својих обала и пристаништа. Сам Сујецки канал биће у рукама Грка.

Свака држава у Јевропи ради пре свега на својим интересима, који имају у виду не само сутрашњи дан, већ и будућност саме државе. Прва је од њих, без

Digitized by Google

сумње, Енглеска, која мал те не у целоме свету види своје интересе, и с погледом на то, мора држати најзнатнију флоту. Енглеска добро разуме, колико би пострадали њени интереси, с осиљењем Грчке на мору. Кад неби било Енглеске, Грчка би још, 1829 г. добила Епир и Крит, које је захтевао да се даду Грчкој незаборављени император Никола I. На острву Китру, који је заузела Енглеска 1870 год. у своје користољубиве руке, она је оптеретила грчко становништво тако великим порезима, да је принудила многе киприоте да се селе у Малу Азију.

После Енглеске главна противница увећања Грчке јесте Аустро-Угарска. Још у прошломе веку, у борби за независност Јелина, Аустрија се прославила изразом грчких вођа, у том броју знаменитога Рига Фереоса, кога казнише Турци; у борби 1821 — 1829 године за независност Грчке, Аустрија је изјавила највеће непријатељство према јелин. слободи, и њена флота отказала се суделовања у Наваринској битци 1827 год. када је уједињена флота Русије, Енглеске и Француске истребила турско-египатску флоту. Аустријске војне и трговачке лађе указивале су помоћ Турцима, возећи турску војску и провијант. Метернихова Аустрија не признаваше грчку националност. Издајничку своју политику и мржњу према православноме народу грчком Аустрија не прекидаше ни једнога дана, остајући увек доследна. За 100 година пре посљедњега руско-турског рата она је намислила присајединити Босну и Херцеговину, што је и постигла, благодарећи нашем пристанку. После заузећа ових провинција Аустрија се приближила Новоме Пазару и сада очекује удобни моменат да се крене к Солуну и овлада јегејским морем. У предстојећем покрету Аустрије к Архипелагу, који се истиче као главни њен противник, ако не Грчка? Није ли се из свега интереса Аустрија, заједно с Еглеском и Ита-

Digitized by Google

лијом противила увећању Грчке на берлинском конгресу? Али је су ли многи од наших бугаромана то разумели? Ми смо готови били и на берлинском конгресу мал те не предложити Аустрији да заузме Маћедонију до Солуна, не примећујући и не предвидећи, да сједињењем Солуна жељезничком линијом са Европом владање Солуном биће важније од владања Цариградом, јер је Солун ближи и к западној Јевропи, и к Африци.

После Аустрије долази Италија. Дошавши случајно у ред великих држава Италија је принуђена подржавати свој значај посреством разоравања свога народа превеликим порезима. Да не би заостала од осталих великих држава, Италија се је осилила на Црвеноме мору и сада представља своја права мал те не на сву Абисинију. Играјући улогу велике државе, но немајући сила противити се ни Енглеској, ни Француској, па ни Аустрији на средиземноме мору, Италија се стара, где је само могуће, да задене самољубље Грчке и да јој изрази своје презрење. Италијанским макаронцима и верглашима тако је непријатна Грчка, да би је они готови били збрисати с лица земље. За њих и Русија је великан од глине, који ће пасти чим италијанска војска ступи у Москву. Противећи се увећању Грчке, Италија не престаје подржавати албанску лигу и исказивати своје изгледе на Епир, Албанију и јонска острва. У Енглеској, која ради против Француске, Италија налази себи велику потпору.

Усљед разбацаности енглеске флоте по свему свету, Француска је једина у стању мерити се с британском флотом на средиземноме мору. Француска не може хладнокрвно гледати како се тамо Енглеска усиљава и само с тога, исказује, где је само могуће, своје пријатељство Грчкој. Но при свем том Француска тешко да ће се потпуно пријатељски понашати према уједињењу грчке народности и усиљењу морскога значаја Грчке.

Digitized by Google

Не треба заборављати, да се Француска и до данас није одрекла од својих изгледа на Сирију и Палестину, да она успешно води и подржава тамо римску прапаганду и ствара од Грко-Сирјана арапску националност, коју подиже противу Грка.

Докле су српски хришћани, премда су и примили језик освајача-Арапа (као што су примили у неким јепархијама Мале Азије језик Турака, држали себе за Грке, римска и протестанска прапаганда код њих није имала успеха, јер Сиријци, држећи, да су једноплеменици Грка, у будуће не губљаху наде на сједињење са својом браћом, па и архипастире су имали Грке, који бодрим оком пазе на рад неправославних мисионара и чувају своју паству од курјака у овчијој кожи. Но када су латински и протестански мисионари почели уливати Грко-Сирцима, да они нису Грци и ничега општег немају с њима, кад им је испало за руком отворити у Бејруту више институте, лицеје, а у Сирији множину средњих и основних арапских школа, тада су се латинска и протестанска прапаганда силно покренуле напред; место јерарха Грка заузели су архијереји тамошњи, који су прогласили себе за Арапе, многи су од њих прешли у унију и римокатолизам, тако да је у садање време половина сирских Арапа постала римокатолици, унијати и протестанти. Неки од наших радника православ. палестин. Друштва, као: архимандрит Антонин, В. Н. Хитрово, А. В. Јелисејев и неки други, подржавају једностану арапску идеју, старајући се обновити и ојачати арапску националност. Не мислимо, да је од заштите која се указује арапској прапаганди, произашла ма каква корист по Русију и православље. Сетимо се, да смо у грчко-бугарскоме црквеном питању ми, подржавајући неправичне захтеве Бугара, који су постали бич свега балканског полуострва, очајни непријатељи Русије и Славенства и свега православнога света,

Digitized by Google

осрамотили нашу славну историју већ тиме, што смо потоке чисте руске православне крви могли пролити за ослобођење овога нечестивог народа, коме у будућности предстоји велики међусобни покољ и револуција, на форму француске; а такву благодарност изјавиће нам и лажљиви Арапи, који су увек спремни да из материјалних побуда приме ма какву религију.

Сматрајући као главни свој задатак осилити се на јегејскоме мору, Аустрија се никада неће одрећи и од Цариграда, надајући се даће је у томе потпуно потпомоћи не само Немачка, него и Енглеска и у неколико Италија. Све ове четири државе, које се јављају као главни противници увећању Грчке, уједно се тиме јављају и као противници и непријатељи Русије. Није ли јасно, да се наши, руски, интереси на средизем. мору потпуно слажу с интересима Грчке, и да Грчка без велике помоћи Русије, не само не ће увећати своју територију, но да ће силом околности бити принуђена да стане у односе према нама сасвим непријатељски. И средиземно море и Грчку ми можемо рачунати као изгубљене ако се Аустрија утврди на јегејскоме мору.

Тројни савез, или банална јевропска лига мира, има у виду будуће решење источнога питања. Како Немачкој, тако и Аустрији Русија не грози. На немачке земље код нас, у Русији, нико још није објављивао права. Кад Немачка не би потпомагала Аустрију у њеној балканској политици, то никаквих непријатељских односа између Русије и Немачке не би се могло ни у будуће очекивати. Француска, при постојећем пријатељству између Русије и Немачке, морала би се оставити сваке мисли на повратак Елзаса и Лотарингије; шта више. Германија би могла продужавати дело свога уједињења. Не би је стало много труда да заљуља темељ Аустрије, принудивши је да у састав Немачке да њене земље и да се удали из Босне и Херцеговине,

Digitized by Google

али је Германија изабрала много опширнију идеју уједињења немачке народности. Потпуно знајући, да јој немачке земље у Аустрији неће утећи и да даљим кретањем Аустрије према јегејскоме мору, Германија може добити за се војно пристаниште Фијуму на јадранскоме мору и посредством њега утврдити се и на средиземном, Германија се решила да потпомаже некакве интересе Аустрије на балканскоме полуострву и да их сједини са даљом судбином дволичне монархије. Благодарећи помоћи Немачке, Аустрија на балканскоме полуострву ради готово на изазивајући начин односно Русије, која сада мора озбиљно да се рачуна с претензијама Аустрије.

Пре четрдесет година ми смо држали да је само Енглеска наш противник у нашем кретању према Цариграду, а сада ће мо због Цариграда бити принуђени ратовати са Аустријом, и са Немачком, и са Турском, при непријатељском расположењу Енглеске, Италије и Бугарске, при несуделовању Грчке, Румуније и Србије.

У могућем рату Русије и Аустро-Угарске, многи држе да је Француска савезник Русије, премда Француска до данас није на делу никада изјавила према нама своје симпатије, а у овоме веку она је с нама два пут ратовала и учинила нам је много зла, да би га могли скоро заборавити.

У будуће Француска ће се, разумесе, руководити пре свега својим интересима, и ако јој, благодарећи руско-немачкуј војни, испадне за руком да поврати Елзас и Лотарингију, онда, она би тиме била задовољена и заборавила би на своју савезницу. Много је вероватније, да ће Француска објавити војну Немачкој само тада, кад Русија буде јача и кад наша војска упадне у Немачку; ако би насупрот Немачка победила, Француска би изабрала за се неутралност.

Digitized by Google

*) [illegible]!

Сад се питање води не о томе, да се Русији не да утврдити се на Босфору, већ о томе, како да сасвим истисну њен утицај са балканског полуострва и да оне народе, које смо ми ослободили претвора у непријатеље Русије. До источне војне 1853—1856 године изузимајући једну ништавну прегрш људи, сви православни Грци, Срби, Молдовани и Власи били су потпуно предани Русији и само су на нас полагали све своје наде, али наше несаучешће према судбини балканских држава, наше заштитништво неправичних тежњи бугарских вођа, учинило је то, да су се и у Румунији, и у Грчкој, и у Србији створиле партије, непријатељске Русији. Истина, да у последњој (т. ј. Србији) и влада и народ обраћа сада своје погледе на Русију, но узрок тога нисмо ми, већ сама Аустро-Угарска. Не треба заборављати, да се Србија к нама окренула после превеликога искушења, које је претрпила после берлинскога конгреса, на коме је њеном преставнику г. Ристићу, који је захтевао увећање српске територије, представник Русије на конгресу, гроф Шувалов предложио, „адресоватсја к Австрији.“.. Захтеви Србије били су, да се с њоме уједине Нишки, Новопазарски и Призренски санџак и видински округ; при том, Србија се отказивала у корист Бугарске од Софијскога округа, који је од старина припадао српској држави и насељен био Србима, које сада побугаравају. Софија је припадала Бугарима само у време његовога највећег могућства.

Познато је, да је Србија благодарећи обраћању г. Ристића, на предлог грофа Шувалова, к Аустрији, добила више, него што јој је давао Сан-Стефански трактат. Да није Аустрија притешњавала српску народност у Босни и Херцеговини, да она нија разорила Србију у економском односу, Србија, Бог зна када би обратила своје погледе на Русију. Исто то очекује и Румунију.

Digitized by Google

Ево, до чега је довело наше несаучешће према судбини држава, којима је Русија, у току неколико десетака година, указивала своју моћну заштиту, према државама, које су сву своју наду и ослонац видели само у Русији. Грцима, Румунима и Србима, који пролише потоке крви за своју слободу, врло је непријатно било видити једнострану заштиту бугарских захтева и неправичних тежњи, које су врло много штетиле њихове животне интересе. У опште, несаучешће наше дипломације према Румунији, Србији и Грчкој коштало нас је врло скупо. Румунија и Србија, које немаху, — прва до 1860 год. а друга до 1876, — државнога, дуга, оптерећене су сада тако знатним дугом, да морају, ради исплате процената јевропским банкарима, сваке године прибегавати новим дуговима.

О Румунији, која у будуће нема никакве рачуне с Турском, ми готово ништа нисмо казали. Међу тим она мора у решењу источнога питања, везанога тесно за живот Аустрије, како било участвовати Сродна нам по вери и доста по крви (Румуни су полуславени), Румунија се граничи Русијом и дели је од Бугарске и Србије. Од народа, који су једне вере са нама, Румуни су најмногобројници. Само у Румунији православних Румуна има 4,440.000 на 5,400.000 становника краљевине; у јужној Буковини преко 210.000, у Трансилванији, источноме Банату и Арадском округу преко 2,600.000, од којих су $^1/_3$ унијати, отргнути обманом и насиљем, но спремни да се врате у лоно православне цркве; у Македонији и Тесалији Румуна, који су тамо познати под именом куцовлаха, има више од 150.000, у Бесарабији око 900.000 и у губернијама Херсанској и Подољској до 150.000.

Премда на челу православнога и увек вернога нам народа румунског и стоји владар, препун непријатељства према Русији, кога је изабрала партија, мимо воље

Digitized by Google

народа, кога је Русија могла сасвим непризнати и принудити да се удали из Румуније, ипак за то ми немамо никаквих основа мислити, да би Румуни, у случају рата Русије с Аустријом, стали на страну последње и, на тај начин, радили не у интересу своје отаџбине, већ у интересу Немачке и Аустрије. Карло Хохенцолернски, који је још скоро штитио министарство, састављено из политичких авантуриста, које је румунска палата окривила за похару касе и упропашћење државних земаља, ради у Румунији искључиво за своју материјалну корист, а за тим за немачке и Аустријске интересе. Он у садање време има неколико десетака хиљада јутара земље, које је министарство Браћаново неправично конфисковало од православних манастира и предложило њему. У овим земљама Краљ-Немац населио је целе Колоније својих земљака, које је позвао из Немачке, и који у исто време обрађују њихове земље. Туђинац по крви, Карло Хохенцолернски туђинац је народу и по духу. „Ни један Румун, вели један опозиционарски лист, „не налажаше у своме краљу помоћи у несретним случајевима, као што су пожар, поплава и друге тешке прилике у животу, а такође и заштитепротив самовоље бившега министарства Браћанова и владајуће народне партије.“ Не пуштајући из руку румунску политику краљ Карло води је по инструкцијама, које добија из Берлина и Беча. Политика ова не само да је непријатељска, већ и смртна по румунске интересе, јер место да се стара да у будће уједини румунски народ у једну државу, она има за циљ, у случају руско-аустријскога рата, да румунску војску принуди ратовати заједно с аустро-угарском против Русије, оставивши Аустрији да заузме тврђаве, које сада подижу Румуни на руској граници и да пренесе театор војне у Бесарабију. Овакво понашање Румуније, па и у случају ако победи Аустрија, ништа јој не допри-

Digitized by Google

носи, јер од Аустрије тешко да је могуће очекивати ма какве ограде; а у случају пораза Румунији угрожава губитак самосталности.

Благодарећи нашој непажњи према интересима суседне и једноверне нам Румуније, коју смо ми пре 35 година сматрали за врло блиску и сродну и указивали потпуну заштиту молдавско-влашком становништву, Русија је сада изгубила тамо сваки значај. Међу тим да повратимо уплив у Румунији, не ће нас коштати много труда. Зар је Русија дужна равнодушно гледати како румунска влада, по упливу немачко-аустријском, на нашој граници подиже сасвим непотребне и некорисне по Румунију тврђаве, обогаћујући само оне који зидају и министре, и не може указати помоћ румунским патриотама, с којима је сав једноверни нам румунски народ, који жели да буде увек уз Русију и да посреством ње добије уједињење своје територије и сједињење са собом Румуна из Трансилваније, источнога Баната, Арадскога комитата и јужне Буковине. Да у Румунији добро разуму антинационалну политику Карла Хохенцолернскога, служи за доказ то, што су сви бољи органи румунске штампе за савез са Русијом и што румунске патријоте сваке године пуштају целу серију брошира, које осуђују садашњу антинационалну политику, и које се у знатном броју разилазе по земљи. У једној од тих брошира, која осуђује политику румунске владе и назива Немачку и Аустрију „старим непријатељима Румуније, од самога берлинског конгреса, који цинички газе најсветија права земље“, између осталога говори се: „Немачка политика обратила је Румунију у безусловно предану кнезу Бизмарку немачку префектуру, с немачким префектом (Карлом Хохенцолернским) на челу, који врши све заповести, које потичу од Берлина“. У овој брошури приведен је низ факата, који сведоче, колико је штете нанела Немачка Румунији, како у

Digitized by Google

ствари жељезнице, коју је румунска каса добила, коју је врло рђаво саградила немачка колтанија с познатим Струсбергом на челу, „коју је на силу натурио кнез Бизмарк земљи и која је оштетила Румунију више од 750,000.000 динара“. Насупрот Немачке и Аустрије приводе се неизбројне услуге, које је Русија учинила Румунији, услуге, које је тешко и пребројати. За парченце Бесарабије, који је Русија себи повратила из части и из жеље да коначно прекине по њу непријатни париски трактат, она је дала Румунији целу област Добручу са два превасходна пристаништа, учинила од Румуније Морску државу, оставила јој је Дунавску делту, одредила јој је војну награду у 50,000.000 дин., спремала се да јој поклони мост преко Дунава, сграђен на руски рачун, малу војну флоту на Дунаву и Црноме мору, 100 топова, 100.000 пушака, да сазида дом инвалида у Букурешту и непрестану заштиту и очинску бригу рускога цара о међународним односима Румуније и заштиту против сваке државе, која покуша увредити Румунију. Од свега овога по савету Берлина и Беча, влада краља Карла отказала се, одупирући се уступању Бесарабије, коју су ипак морали повратити Русији.

Карло Хохенцолернски, који у Румунији испуњава ролу немачкога намесника, у исто време као ревносни паписта служи послушним оружјем римске курије. Његовим старањем у Букурешту се је одомаћила латинска јерархија са архијепископом на челу, сазидана је величанствена римо-католичка саборна црква у којој римски патери врађају и унижавају у својим проповедима владајућу православну цркву краљевине. Међу тим православна румунска црква налази се у страшном положају; манастири и пркве, покрађене и лишене непокретних имања, долазе до разрушења; сеоско духовенство често мал те не просијачи и ради одржања свога живота занима се крчмарењем и трговином.

Digitized by Google

Русија не треба да пренебрегава Румунијом и у опште румунским народом. Уједињена Румунија, па и без Бесарабије, биће држава од 9,000.000 становника (од којих више од $^3/_4$ чине Румуни); на послетку, онај део Бесарабије, у коме молдовани чине масу, као у срезовима: оргијевском, бјељском, кишињевском и сорокском[1]), могао би се повратити Румунији, без увреде по Русију. Од дана основања молдавске државе, т. ј. од половине XIV в., Бесарабија и Буковина биле су неразделне њене части, прва до 1811 год. а друга до 1774 год. Премда је Молдавија и признавала од XVI века власт Турске, али су опет управљали њоме њени кнежеви. По мишљењу Румуна, Русија није имала право захтевати 1811 год. од Турске уступање Бесарабије, него је требала тражити себи награде у Азијској Турској; такође није била у праву ни Аустрија да заузме Буковину, коју јој је уступила Отоманска Порта, пошто је Аустријска влада објавила права, на која нема ни најмањега основа. Разуме се, сва ова уступања у корист Румуније могу бити само тада, када се Румунија отресе од стране политике и призна себе недељивом са породицом православних народа под поглаварством Русије.

У каквом духу ми треба да водимо политику на балканскоме полуострву, нама је већ давно показала наша историја, која је почевши од цара Петра I, изазвала пробуђење националнога духа код наших балканских једновераца и која је уселила у њихова срца наду на Русију. Целим низом уговора закључених са Турском Русија је израдила себи неко право чувати права својих једновераца на балканскоме полуострву и у Ма-

[1]) У оргијевском срезу има Молдована 8 $^1/_4$ проц., Руса $^3/_4$ проц.; у бељском — Молдована 7 $^3/_4$ проц., Руса $1^1/_4$ проц.; кишињевском Молдована више од $7^1/_2$ проц., Руса 1 проц; у сорокском — Молдована около 7 проц., Руса $1^1/_2$ проц.; у бендерском — Молдов. $5^1/_4$ пр, у осталим срезовима Бесарабије има их мање.

Digitized by Google

лој Азији. Само париским уговором год. 1856 она је била принуђена да престане да све ствари, које се односе на Турску и балканске државе, решава заједно са великим државама, које су суделовале на партиском конгресу; овај принцип био је проглашен и у Берлину 1878 год. и ушао је у берлински трактат, не гледећи на то, што су се велике државе, — када их је Русија 1876 - 1877 год. позвала да побуде Порту да ова прекрати злоупотребе и злочине у Босни, Херцеговини и Бугарској, — после бесцељних преговорова с Турском владом отказале примити одлучне мере и на тај начин натераше Русију да објави рат Отоманској Порти. И у будуће Русија не може очекивати никакве помоћи од јевропскога конгреса у ствари, која се тиче интереса балканских држава и народа и с тога ће се она пре или после морати растати с берлинским трактатом, који стешњава њено делање на православном истоку, и да се врати пређашњој својој политици на балканскоме полуострву; промени ове, а тако исто и пристраености, коју смо ми указали према посљедњем од балканских народа, кога сви презиру — према народу бугарскоме — Русија је обвезана целоме низу непријатности и дипломатских пораза, а такође и охлађењу према њој наших једновераца.

Политика, коју Русија мора водити односно својих једновераца, мора бити потпуно правична, пријатељска не егоистичка. Само тиме ми можемо повратити пређашњи свој уплив и улити балкан. народима веру, да само једна Русија може довршити њихово уједињење. Благодарећи бугарским неправичним тежњама и захтевима, које је пооштравала наша дипломација и славенска друштва, међу Бугарима с једне и Грцима и Србима с друге стране — породише се раздори и распре, чији се крај и сада не може предвидети. Заневши се служењем бугарској ствари, ми стадосмо кривити Грке

Digitized by Google

Србе и Румуне у неблагодарности према Русији за то, што они не деле наше мишљење и не уступају Бугарима, заборављајући, да су сви они задобили себи слободу неизбројним потоцима, своје крви, док су Бугари, увек пријатељи турски објављивали своја права на територије, које су насељене Србима и Грцима, искључиво из егоистичких побуда. Цариградска конференција 1876 год. а затим Сан-Стефански трактат 1878 г. не могоше а да не разочарају балканске државе односно Русије и да их принуде тражити ослонца и заштите на западу. Кривити их у томе, ми немамо никаква права. Неповерење њихово према нашој политици треба да нам послужи као предосторожност и указивање, да смо ми изгубили пут свога историјског задатка и изгубили везу код балканских народа, која се оснивала не на крвном сродству, већ на јединству вере, која не допушта никакву пристрасност и расцепа кад би међу балканским народностима било уверења, да Русија нема никакве цељи и жеље поћи против (поседнуте) њихове слободе, то тешко да би могли западне државе сејати између њих непоретке и раздоре и уливати у њих непријатељство према Русији. Румунска се влада не би никада решила да на нашој граници подиже тврђаве, када би Румуни били уверени, да ће Русија заштити румунску независност од напада Аустрије, а и посљедња не би се никада одважила заузети Босну и Херцеговину, кад би знала, да Русија гледа на ове области као на будуће владавине Србије и Црне Горе.

Највећи непријатељи наше, државе: Енглеска, Аустро-Угарска, Италија и Немачка, доста добро нам показују пут, којим ми треба да идемо у разрешењу источнога питања. Све што је по нас корисно, све, што се клони к узајамном примирењу балканских народности, — све је то не корисно и непријатно за наше непријатеље, а то је већ доста, да ми из својих интереса радимо не она, како они желе. Ако ми несачувамо сло-

Digitized by Google

боду балканским државама, ако им ми не помогнемо да ослободе своје једноплеменике од турскога и швапско-мађарскога ига, то ће се њихов опстанак, као независних држава, подвргнути озбиљној опасности. Без Босне, Ст. Србије и Сев. Маћедоније Србија не ће бити силна да одржи свој самостални опстанак, и разорена економски, одвојена од Црне Горе, немајући приступа к мору, она ће и по нужди сјединити своју судбину с Аустро-Угарском. Још је гори положај Грчке. У то време, кад Србија, у случају мешања Аустрије у њене ствари с оружјем, може рачунати на заштиту Русије, која у свако доба може заузети Галичину и тиме натерати Аустрију да уклони своју војску из Србије, — Грчка је потпуно без заштите. И Енглеска, и Италија могу јој учинити знатне штете, уништити њену флоту не ризикујући ничим. Не треба заборављати, да је Грчка, — кад су после филипопољског преврата Бугари заузели и присајединили к својим земљама Источну Румунију, — потражила да себи присаједини јужни Епир до реке Саламврије, као што је предложио берлински конгрес, и подигла своју војску на ноге потровши на то више од 250,000.000 драхми, то сајединење флоте Енглеске, Аустрије, Немачке и Италије подвргле би њене обале блокади и учинили громадну штету њеној трговини. Тако непријатељски односи западних великих држава према ширењу Грчке територије, сведоче, да Грчка има доста важан значај, о ком се наши бугарофили и публицисти старају да ћуте.

Русија се кроз читаве векове приближавала решењу источнога питања, које је, не обзирући се на многобројне препоне и тешкоће, до 1856 год вођен по једном, тако рећи одређеном програму. Позивали се на самосталан живот народа, који живљаху на границама Отоманске империје, као Срби Шумадинци и Грци из Јеладе. Њима као да је завештано, да се, пошто уреде

Digitized by Google

самосталну државну управу, старају о развићу својих војних сила, с којима би било могуће изићи против Турске, чим јој Русија први пут објави војну На жалост, верни задатку Русије остали су само Грци и Цного ци, а такође и Румуни, који ставише своју војску 1853—1854 год. на наше расположење. Грци одмах, чим Русија објави Турској рат, 1853 год. изиђоше у Епир и Тесалију, где је становништво устало на оружје против Турака. Скоро за тим, енглеско-француски десант, који се искрцао у Пиреј принудио је Грчку да повуче своју војску из Грчко-Турских провинција припретивши, да ће заузети Атину и блокирати њене обале. Црна Гора, која тек што је претрпила велику борбу с Турском, учествовала је и 1853—1856. год.

Посљедни источни рат 1877—1878 год. дао је Србији, Црној Гори и Румунији велику могућност да учествују у борби. И заиста, Црногорци су за сво време сјајно ратовали, и да није Аустрија захтева да се заустави даљи покрет, то би сву Херцеговину и део Босне заузели Црногорци. Србију је, до пада Плевне, задржавала Аустрија, која је у запад. Бугарској видела некакве своје интересе, који су били може бити у томе, што се кретањем српске војске у западну Бугарску, Турци не би укрепили у Плевни; преко 60.000 руских живота било би очувано, и сам би се рат свршио раније за неколико месеци; Румунија је ставила на наше расположење до 50.000 својих војника, који учество ваше у опсади Плевне и на др. местима. А Грчка све до краја 1877 год. није суделовала у борби с Турцима и тек крајем Децембра њена војска изиђе у Тесалију и Епир, но ускоро, усљед обећања, а за тим претњи Енглеске, која је скупила своју флоту у безикском заливу, морала је да опозове своју војску.

У садање време Русија не треба да жали нити сажаљева, што су нам Бугари, за највећа у историји

Digitized by Google

човечанства доброчинства, која ми не учинисмо ни Грцима, ни Србима, ни Румунима, врло брзо отплатили вапујућем к небу неблагодарношћу. Насупрот, ми треба да благодаримо Свевишњем промислу, што нам он сада даје могућности да искупимо што смо учинили у корист Богом кажњенога бугарског народа, који је некада био узрок раздаљења цркава источне и западне и добио чак прво признање Самосталности своје цркве (бив. Трновске патријаршије) од неправославнога папе римскога Инокентија III, 1204 год. (његов је легат, Кардинал, Лав, крунисао првога бугарскога краља Јована). Од бугарског народа, који почео свој нови живот борбом са својом матером — великом црквом цариградском, која је одржала, одгајила и васпитала бугарску націју и очувала је у православној вери, бољега ни пре није могла очекивати ни Русија, ни православни свет.

Племенско сроство, на коме су наши западни славенофили хтели да оснују већу јачину, него ли на религиозном, показало се неостварљивим. Док религија везује с Русијом једноверне јој народе, племенско сроство, при разлици вероисповести, не везује, већ разједињава народе и чини од њих не само туђинце, већ и непријатеље. Не говорећи већ о Пољацима, који су и дан дањи непријатељи Руса, Хрвати, једнога језика са Србима, презиру исте, као што и Левантински Грци — паписти презиру православне Јелине, и т. д. Исто се може приметитити и у Русији, код примивших штундизам, Малоруса. Овакво је разједињавајуће својство физичкога племенског принципа.

И тако, ако се задатак Русије већ више не састоји у служењу бугарским циљима и изгледима, то ми треба да заборавимо, да на балканскоме полуострву постоји бугарски народ, који је тако дрско, устао против својих ослобидиоца и добротвора, који су за њега пролили читаве потоке драгоцене крви и спасли и њега и ње-

Digitized by Google

гову децу, од мухамеданскога јарма, ослободивши његову земљу и проширивши његове територије, ма и на рачун других народа, који су такође драги нашем срцу. Ми не смемо заборавити, да бугарски радници и руски процениоци њихове части (који су достојни презирања) жеље наше мешање у бугарске ствари, да би само изазвали општу јевропску војну. Нема сумње, да ће се Срби и Грци а за њима и Румуни (јер Бугари претендирају и на Добручу) чим само Руси узму страну Бугара, у цељи извршења њихових жеља, обратити заступништву Јевропе и тада је рат не избежан. Радећи за Бугаре, чувајући за њих Мађедонију са Солуном и Тракију са Цариградом, ми у исто време дајемо Аустрији Босну-Херцеговину и у неколико Србију и Црну Гору, дајемо право Италији да заузме Албанију и Епир, а Енглеској — острво Крит и т. д. Може бити и Немачка ће пружити своје руке к Малој Азији а Француска Сирији и Палестини. Тако ће се извршити деоба Турске, од које ће понајмање користи имати Русија. Шта може да значи у њеним рукама и сам Цариград и Дарданели, ако при самом изналаску из њега у Средиземно море, маса непријатељских ратних бродова Енглеске, Аустрије, Италије, Немачке, Грчке, а може бити и Француске, буде претила слободноме изласку, наше ратне флоте. Наша служба бугарској лажи, може добити одобрења на западу, али никако не на православном истоку.

Принудити Бугаре, да се тргну и покају за своје позорне и стидне поступке, и да моле за опроштај мајку — цркву и мајку — која их је ослободила, биће могуће само онда кад ми заборавимо, и Бугаре и њихове неправичне захтеве, који вређају и чине на жао суседним народностима. Треба само признати, да Бугари немају више ништа, да траже на балкан. полуоству, потпомагати права Срба на северну Македонију,

Digitized by Google

а Грке на јужну и на Тракију, захтевати од Порте да се из Цариграда удали бугарски екзарх, који својим присуством у престоници васионског патриарха вређа црквени мир на балкан полуострву, и Бугари ће се морати смирити. Они ће разумети, да ће они само, вршећи вољу Русије, моћи очувати своју самосталност у ссдањим својим пределима, јер у противном случају њихова земља може бити подељена између суседних држава, које из својих интереса неће трпети, да у њиховој близини постоји револуционарно огњиште и разориће гњездо нихилиста и анархиста.

Спор између Бугара и Грка с једне стране и Бугара и Срба с друге — мора Русија решити приватним путем (домаћим). Етнографски пут о границама лако ће се решити историјским датама. А историја балканских народа од 1853 год. т. ј. од времена освојења Цариграда Турцима, сведочи, да нису Грци или Срби погрчили или посрбили Бугаре, већ да су Бугари побугарили стотине хиљада Грка и Срба, које би било и грешно и неправично предавати бугарским џелатима.

Ако Русија заиста жели у решењу источнога питања, да избегне мешање Јевропе, то она мора на свагда да сврши са неправичним потраживањима бугарских шовиниста и да скрене озбиљну пажњу на задовољење правичних захтева Грка и Срба, основаних не на фалсификацији етнографије, већ на историјским датима.

Надајмо се, да ће се пресудна неспоразумљења, која је донела бугарска лажа, скоро коначно расејати и да ће света православна Русија постати штит и ослонац свега православнога света, да ће не ослобођење овога или оног једноплеменог народа, већ православље бити у будуће лозинка рата који би ми морали водити с Турском, или са швапско-мађарском.

Будуће решење источнога питања тешко је везано за опстанак Аустро-Угарске. И Турска и Аустрија

Digitized by Google

чине међу собом као једно тело. Коначни пад Турске у Јевропи прети у исто доба распадом Аустрије. Ако Аустрији не испада за руком да се укрепи на јегејскоме мору, то ће она морати изићи из Босне и Херцеговине, а лишивши се посљедњих Аустрији ће тешко бити да уздржи за се румунске и српске земље, на које ће не брзо објавити своја права Србија и Румунија, а за њима могу следовати и Руси из Галичине и преко карпатске Русије и северне Буковине и Хрвати, Чеси и други.

Садања мирна политика Русије, која не зна за савезе и оснива се на сопственој сили, јесте једина по нас корисна и могућа, која принуђава непријатељске нам државе да се управљају према назорима Русије док пређашња наша политика, савезна с Аустријом и Немачком, била нам је од штете, а њима од користи. Избављена нама 1849 год. од распада, Аустрија је 1854 године удивила свет својом неблагодарношћу, принудивши наше војске да се удаље из дунавских кнежевина. Не велика Турска претворила се, благодарећи нашој попустљивости 1870—1871 г. у моћну Немачку, која је постала мал те не заповедником западне Јевропе и извршиоцем њезине судбе. Благодарећи непажњи наших дипломата на берлин. конгресу к интересима Русије и њиховом незнатношћу, Пруска, која је руководила у лицу свога канцелара кн. Бизмарка, седницама конгреса, бринула се више о егоисточ. интересима Аустрије на балканском полуострву, него ли о достојанству и интересима Русије. Босна, Херцеговина и Ново-пазарски санџак, у којима има 1,550.000 Срба, којима је Сан-Стефански уговор (са 14) дао особита права и острво Кипар са 190.000 Грка — пређоше у руке неодређено време, прве — Аустрији, а друго — Енглеској, које не суделоваше у борби Русије са Турском. Ускоро после окупације Босне и Херцеговине, Аустрија је зау-

Digitized by Google

зела ново-пазарски санџак и на тај начин разделила Србију од Црне Горе, разјединивши обе српске државе парализовањем њиховог унутрашњег развића и поставивши их у економску зависност од себе. Благодарећи затварању которске пијаце за Црногорце, намету на црногорску стоку врло велике царине, притешњавању црногорских трговаца, — трговини црногорској учињена је тако велика штета, да Црна Гора, немајући иностранога извоза, при честим неродним годинама, није у стању да израни свој народ, који је почео од 1889 год. да се исељава у Србију.

Русији је потребан излазак на Средиземно море — а то није у интересу Енглеској. Италији, Аустрији и Француској.

С заузећем Дарданела, Русија неће бити у стању указати велику помоћ Грчкој, која ће се, присајединивши острва турског Архипелага, Крит, Малоазијске обале и друге грчко-турске области, јавити као озбиљни конкурент Енглеској на Средиземноме мору. Енглеска не ће бити у стању удржати острво Кипар и мораће се бојати, у случају рата с Русијом за своје односе с Индијом пошто грчко-руска флота може лако заузети сујецки канал. Потпомоћи потпуно интересе Грчке, Русија у садање време није у стању, како због удаљености грчке територије од Русије, тако и усљед забране њеним ратним бродовима да уђу из Црнога у Средиземно море. Грци то добро знају; њихове симпатије и љубав као и пре стоје на страни братскога им народа руског, премда у исто време њихова влада понекад тражи заштите својих интереса од великих непријатељских нам држава.

Да не дозволи Аустро-Угарској утврдити се на балкан. полуострву и доцније и на обалама јегејскога мора, Русији је неопходно нужно потпомоћи и чувати срп. народност, међу тим наша дипломација допустила

Digitized by Google

x) Знаменито потврђено у 1890 г.

је да Аустрија заузме српске земље: Босну, Херцеговину и ново-пазарски санџак, да окружи Србију и Црну Гору гвозденим обручем, и на тај начин да јој отвори пут к јегејскоме мору.

Може се држати да у самом заузећу Аустријом српско-турских провинција Русија није желила предати под тешки аустријски јарам своје српске једноверце и једноплеменике, него их је предала ради увођења у ове области поретка, после чега Аустрија треба да се чисти из окупираних области и да их поврати Турској. Да Русија нема у виду то, да Аустрија претвори повремено заузеће у анексију — ово не могу не признати аустријски државници, премда и објављују у бечким и буда-пештанским јеврејским новинама, који служе уједно и као њихови органи, да „Аустрија из Босне и Херцеговине не ће изићи". Ова објава има силу до тога доба, док Русија не поцепа берлински трактат, као и париски што је, и док она не поврати себи потпуну слободу делања на сродном јој балкан. полуострву, међу сродним јој народима, за права којих руски је народ пролио врло много крви и принео неизбројне материјалне жртве. У оно време, кад је Русија учинила велика доброчинства балканским народима, западна Јевропа односно њих покрила се правим позором, који се неда опрати. Њено мешање у ствари балканских држава и Турске имало је искључиво користољубиве намере и циљ да се смањи број руских победа и задобивених права за балканске државе и народе, као што сведочи не може боље бити једренски, париски а затим и берлински конгрес 1878 год.

Русија не треба да заборавља, да се њени једноверци у Турској, негледећи на израђена им права од стране Русије, истима се са свим не користе. Прошле 1889 год. отоманска Порта, одузела је многе привилегије становницима острва Крита, указујући у исто време x)

Digitized by Google

јавну заштиту незнатном мухамеданском становништву острва, које заједно с дошљацима — солдатима турским, дозвољавају себи правити над православним Грцима острва свака недела, разбојништва, пљачке, вређање светиње и тд. Многа врло важна права, која је васионски патријарх, као глава православне грчке цркве добио од освајача Цариграда Мухамеда II. скоро су уништена; православно становништво у турским судовима лишено је заштите од стране представника духовништва; митрополите и епископе збацују с катедара, месне турске власти без споразума с патријаршијом, и ако се доцније и дозна да су сасвим невини, ипак Порта не дозвољава архијерејима да се врате на свој престо, у Епиру Порта је 1889 г. заменила у судовима грчки језик турским, којим становништво не говори; многе привилегије, које су добили становници Архипалага такође је одузела турска влада; православне свештенике, које турска влада окривљује у неким преступима, бацају у опште тамнице са окорелим злочинцима и преступницима, у Старој Србији дивљи Арнаути сред белога дана убијају хришћане и јавно отимају њихово имање, и пљачкају цркве, без сваке за ова недела казне. Зар би било могуће слично, потпуно изазивајуће делање Порте односно грчког и српског становништва, кад Турска не би била уверена у нашој потпуној равнодушности и немарности и у исто време мал' те не у заштити злочина од стране влада: Енглеске, Аустрије, Немачке и Италије

О будућем рату, који се може изродити између Русије и Аустрије старају се више у Аустрији него ли ми. Не треба бити особитим генијем те признати, да Аустрији и без рата с Русијом прети унутрашњи расцец. А ратовати са Русијом, Аустрији је потпуно немогуће. Она би морала штитити сву своју источну границу у Галицији и Буковини од наступања руске

Digitized by Google

војске, чувати и бранити сву своју јужну границу од упадања Срба и Румуна, држати доста велику војску у Босни и Херцеговини, у којима би насигурно букнуо устанак, који би потпомогла Србија и Црна Гора. Истина, да се аустријски Немци и Мађари још надају, да ће Аустију потпомоћи њени савезници — Немачка и Италија. Али првој не ће бити до Аустро-Угарских частољубивих жеља за земљама балканскога полуострва кад би због њих морали ратовати на две стране: с Русијом и Француском. Ко зна, може бити Немачка, која је упутила Аустрију на исток пустиће је, да се заглиби у балканско блато и не ће примити ни најмањег суделовања у руско-аустријском рату, који не само што не даје Немачкој особитих користи, већ може поткопати и њену моћ. Италија пак хрђав је савезник по Аустрију. У савезу с Немачком, Италија служи само као неко страшило за Француску, док је у саставу тројне лиге. Тешко је веровати, да Италија у случају рата између Русије и Француске с једне стране и Немачке и Аустрије с друге, не би издала тројни савез и прешла на страну Француске, којој симпатише сав италијански народ, односећи се непријатељски и данданји према Аустрији. У савезу с Француском, Италија ће бити у стању увећати своју територију на рачун Аустрије, која има под собом до 360.000 Италијанаца.

У опште тешко је замислити, какво ће војничко јунаштво показати разнојезични аустријски пукови, састављени од Руса, Срба и Румуна, у рату, који ће водити њихови једноверци и браћа, а за њихову слободу, и како ће се храбро борити за своје угњетаче пукови састављени од Чеха, Хрвата, Словака и Италијанаца. Зна се да у Аустрији свака народност снева или о оделењу од ње, или као Мађари као Хегемонији над другим.

Digitized by Google

Између источних православних народа грчком народу припада првенство због његових неизбројних и невероватних услуга, учињених своју православној цркви. Некада народ многобројни, који је насељавао готово сву М. Азију, више од половине балкан. полуострва, велики део Египта (у ком су набрајали више од 300 јепархија) и Сирије, део јужне Италије — он у току 12 векова притешњаван са сваке стране час најездом Авара, Славена, час на послетку Араба и Турака при великој разлици у силама, који не налазе нигде и ни код кога помоћи и заштите није био напослетку побеђен ни од стране Ислама, који је мачем и огњем истребио милионе грчкога народа, ни од стране лажљивих и богатих поклоника римскога папе, који обећаваху и помоћ и заштиту Грцима, само да би признали папино поглаварство.

Читавих 6 последњих векова не говорећи већ о времену ширења хришћанства, трпели су Грци свака гањања и страдања за свету Христову веру и православну васионску цркву, за коју су и сада готови претрпети сваке муке и смрт. Ко принуђава слободне Јелине, помагати јуначким мученицима острва Крита, ако не св. вера, под чијим сузнамењем они спасли своју народност не само у Грчкој — својој отаџбини, већ и свуда по земљама друге вере. За то иста православна вера није могла очувати и спасти националност Грка, који се настанише посред својих јеновераца: Руса, Бугара, Румуна, Срба, Грузина и Сираца. Тамо су Грци у другом или трећем колену већ заборављали свој језик и на тај начин губили своју народност.

Но ако су велике услуге грчкога народа, које је он учинио православноме источноме свету, то су још веће заслуге васионскога патријархова престола Цариградског, који би многи желили да развенчају и да посаде на његов престо нечестивога екзарха бугарског,

Digitized by Google

Служећи и данас споном, која везују између себе налазеће се у пределима Турске патријархатске престоле: Александријски, Антијехијски, Јерусалимски, и Кипарски Архијепископски, — васијонскоме престолу Цариградскоме предстоји да и у будуће буде, прави сједињавајући центар, не само једних патријархата Грчких, већ и независних цркава, Славенских и румунске.

Није прва година да се од доба коначког признања независности Румуније и Србије и ослобођења Бугарске, тамошњи државници и политичари, баве питањем о балканској федерацији. Али је питање ово тешко решити, јер свака од балканских држава желе да у федерацији, заузме прво место. Бугари на пр. траже (види изишавшу у Априлу 1890 год. у Софији, броширу о балканској федерацији, која се приписује Стамбулову), да на челу федерације буде велика Бугарска која ће мимо жељу Русије и против њење воље, сјединити са собом сву Маћедонију, Тракију и Добручу и покорити суседне народе: Грке, Србе, Румуне (у Добручи,) и Албанезе. Ако се Грци или Срби, или напослетку Румуни, реше противити се, то ће Бугарска „држати за нужно да их уништи“, пошто ће она наћи себи савезнике међу великим државама које су заинтересоване да се Бугарска очува; благодарећи њима Русија „неће смети да се заузме“, што ће дати могућности Бугарима, да после пада Отоманске Империје“ „наследе Цариград и Дарданеле и да затворе излазак Русији из Црнога Мора“. А док Бугари још не завладају Цариградом њихови државници, који сада управљају Бугарском предлажу да на челу федерације (види лист *Свободу* за Април 1890 год.) поставе Турску с тим, да тако образована федерација, — од Турске, Бугарске, Грчке и Румуније — стање у непријатељски положај према Русији и да јој за увек заради приступ на балканско полуострво. С таквим предлогом путовао је у Атину

Digitized by Google

ради преговора бугарски дипломатски агенат у Цариграду г. Вулковић.

Не треба ни говорити, да се ни Грчка. ни Србија, ни Румунија никада неће сагласити, да на челу федерације буде Бугарека или Турска; балканска федерација ако и буде, то само с Русијом на челу, која, имајући у својим рукама улазак у Црно море, биће у стању помирити балканске народности, које се свађају између себе, не дозволивши им да се бију и у исто време очувати њихову независност и слободу, а тако исто и њихову територију од најезди иноверних држава Јевропе. У том погледу балканске државе морају признати над собом морални ауторитет Русије, и покорити њеноме руковоству своје ратне силе. Само тако свака од њих може се надати да помоћу Русије довршти уједињење своје народности, не бојећи се грабљивих тежњи запада. А дозволити, да проливена за источне наше једноверце руска крв попадне бадава и да они, као што то захтевају бугарски државници, пређу у логор наших непријатеља, Русија дозволити не може, како усљед својих сопствених интереса тако и усљед интереса самих балкан. народа.

Сад смо дошли до закључка брошире, коме треба да припадне Цариград, пређашња престоница грчке империје и резиденција васеленскога православ. патријарха, Град, сасвим „некосмолитски“, како га између осталога назива Н. Ј. Данилевски, већ по већини становништва (за изузетком мухамеданаца, који ће се преласком Цариграда у руке хришћан. владаоца иселити у М. Азију) грчке и православни.

Из животних интереса Русије Цариград несме припадати ни Енглеској, ни Аустрији, ни непријатељској нам Бугарској. Тако, мислимо, желе сви прави Руси, али то не желе наши непријатељи. На жалост, и код нас у Русији има публициста, једних, као В. В. Комаров, који предлаже дати Цариград и Дарданеле Бу-

Digitized by Google

гарима, других, који им обећавају сво балканско полуострво (види броширу И. Пантјухова: „Кому будет принадлежаће Балкански полуостров“), трећих, који све то дају Аустрији, с чиме се слажу и они кратковиди публицисти, који, желећи видети Цариград и Дарданеле у рукама Русије, ни мало не налазе опасним да Аустро-Угарска заузме Маћедонију до Солуна. „Бугари“, како мисле наши бугаромани (види броширу г. Пантјухова) „не могу се стешњавати, већ само ширити“, и стога и предео ширења бугарске народности могу бити само природне границе — Црно, Јегејско и Јадранско море“, са чега ће балкан. полуострво и постати својином Бугара. При том наши лакомислени бугаромани заборављају, да су народности, које окружавају Бугаре, многобројније од њих и у исто време силније својом културом и сљествено имају могућности положити крај ширењу Бугарске, која се опире сада искључиво на помоћ турских власти, поткупљених бугарским златом. Заштитницима Сан-Стефанскога уговора и образовања велике Бугарске из туђих народности, не разумљив је задатак Русије на православноме истоку — створити ако је могуће једнородне по броју државе на балкан. полуоству и на тај начин не дозволити да једна држава преовлађује над другом.

Брошира непознатога писца: „О јестествених предјелах народов и государств; политичсское географическое изследование по вопросу о воине и мире“ (Спб. 1887 г.), предлаже да се Аустрији даду не само Цариград и Дарданеле, већ и обе Бугарске, Тракија, сва Маћедонија, Србија, Црна Гора, Босна, Херцеговина, Добруча и Влашка, а Русији — Молдавија и Буковина. На тај начин, писац, увећавајући Аустрију са 15 милиона становника, обећава јој да влада свим балканским државама, које ће се морати лишити своје самосталности и под швапско-мађарском заставом изићи

Digitized by Google

против Русије. Предавањем православно-хришћанских земаља*, под аустријски јарам, неће се дуго задржати код њих православна вера, и на св. Софији, на место православнога крста, блистаће се крст — символ римскога папизма.

Кретање Аустро-Угарске према јегејскоме мору, гажење од стране њене неутралитета Србије или Румуније, на послетку отказ њен да иде из окупираних провинпија Босне и Херцеговине објавом захтева од стране Русије — Све ово може претити јевропском миру само онда, ако се Немачка реши да подржи Аустрију. Но у том случају нарушитељем мира јевропскога биће не Русија, већ Немачка, која потпомаже неправично присвајање Аустро-Угарске земаља балкан. полуострва, у том броју и Босне и Херцеговине, које она заузима не толико по решењу берлинскога конгреса, колико с дозволом Русије; само је Русија водила борбу с Турском за слободу босанских и Херцеговачких Срба, с тога дакле она је једна и заинтересована њином судбом.

Осим Енглеске и Аустро-Угарске, ни једна од великих држава (у лицу својих државника и публициста) није предјављивала своје намере на заузеће Цариграда и Дарданела. Остаје мала Грчка, која, једина од свију држава, има историјска и етнографска права на Цариград. Да Грчку признамо државом, непријатељском према Русији, ми немамо никаквога основа; ако ми случајно заузмемо Дарданеле, Грчка ће изгубити могућности да буде таква, ако би то пожелела сама грчка влада; на послетку, ако ми држимо да је задатак Русије — ослободити наше источне једноверце, то како ће се тај ослобођачки задатак или мисија слагати с покорењем рускоме госпоству више од једнога милиона Грка или $^1/_5$ свега грчког народа? Заузећем Цариграда и Дарданела мораће се заузети бар читава половина турске Тракије до реке Марице и мало-азијске обале

Уједно са Цариградом и Дарданелима,

Digitized by Google

мраморнога мора, а остали део Тракије предати, ваљда братушкама — Бугарима. Интересно је знати мнење наших публициста, који говоре о заузећу Цариграда Русијом; како држе они, оће ли Грци остати са свим индиферентни према томе, или не? Пре треба очекивати ово друго. Грци ће тада наћи на Средиземноме мору много савезника и пријатеља, јер се управо Грка нико не боји, већ као непријатељима Русије свака ће јевропска дршава симпатисати и помагати јој. Блокада грчких обала јевропском флотом 1886 г. и многа друга дела јевропских држава, која се тичу правичних захтева Русије, потпуно ће то посведочити. А шта може очекиватн Русију од обновљења грчкога трона у Цариграду? Ништа више него слава руске флоте на средиземноме мору, увећање највећој размери грчке флоте и тесни савез обадвеју пријатељских и сродних држава. А са грчком флотом; с најславнијим у свету морепловцима, неће нам страшна бити Енглеска на мору, која ће морати дрхтати за своје госпоство у Индији. Ово, што ми говоримо врло добро знају у Енглеској, но разумеју ли ово многи у Русији и не идемо ли ми на руку нашим непријатељима, чинећи од Грка непријатеље Русији, често их неправично а по некад и злобно нападајући и говорећи о правима час Бугара, час Руса, час на послетку Аустрије на земље насељене Грцима. Заузимању Дарданела Русијом противиће се не само Енглеска, већ и све државе западне Јевропе, које се граниче средиземним морем, чији ће се трговачки значај смањити чим се на средиземном мору појави велика држава у лицу Русије, која ће у свако доба моћи затворити улазак у сујецки канал.

Радећи на цељи — да Русија пошто по то добије Цариград и Дарданели, неки од наших публициста и славенских радника не виде ничега опасног ако Аустро-Угарска заузме Маћедонију до Солуна, држећи, да се

Digitized by Google

иначе може изродити рат између Немачке и Аустрије с једне и Русије — с друге стране. Кретање Аустро-Угарске према јегејскоме мору, нарушење од њене стране неутралитета Србије или Румуније, на послетку отказ њен да се исели из окупираних провинција Босне и Херцеговине, ако јој случајно Русија објави о томе, може претити јевропскоме миру, само у том случају, ако се Немачка реши да подржи неправичне и користољубиве претензије Аустрије. Но у том случају Русија не ће бити нарушиоц јевроп. мира.

Једноме се може веровати, да, — ако је Божанствени Промисао одредио Русију довршити свој историјски задатак на православноме истоку, то се он може извршити само путем правде и непристрасности. Лекција, коју смо због Бугара добили 1878 год. не може остати без последица и Русија ће се исте дуго сећати. Проклество, које је бацио цариградски помесни сабор 1872 године тешко је притисло Бугаре и није допринео Русији никакве користи, која је доста послужила новом рођењу бугарскога народа. А у будуће шта би очекивало Русију, ако би она, следећи и даље бугарским неправичним прохтевима и некаквим правима, изазвала због Бугара братоубилачки рат и навукла на се најезду Јевропе?

Бугарски мрак (угар), који и дан данји помрачава умове многих руских славенских трудбеника, очекујућих скоре промене бугарске политике, те да одмах заборавe да на балкан. полуострву постоје и друге народности и обећају Бугарима обновљене Сан-Стефанску Бугарску, не ће бити у стању принудити Русију да послужи бугарском беснилу, што би требало давно да знају не само бугарски радници, већ и њихови пријатељи у Русији, почињући од самога творца Сан-Стефан. Бугарске, који је некада обећавао цело балкан. полуострво братушкама — Бугарима.

Digitized by Google

Будућност на балканском полуострту припада не ништавним Бугарима, због којих се први пут поцепао хришћански исток са западом, већ оним народима, који су, као Грци и Срби, напојили своју рођену земљу неизбројним потоцима своје крви, борећи се с непријатељима Христовим, за веру и слободу своје отаџбине и који се никада нису стављали Турцима на расположењу, да им помогну у покорењу православ. народа, што су не један пут чинили Бугари. Као што сунце разгони ноћну таму, тако и истина баца лаж у таму, ма колико је дуго потпомагали. Лажни правац у политици врло ретко бива у стању да постигне што жели, па макар сила била и на страни моћнога победиоца.

Digitized by Google

ПРИЛОЗИ И ДОПУНЕ.

САДРЖАЈ:

Стр.

Поводом прапаганде бугаризма у Маћедонији 147
У каквом чину треба примати бугарски клир, који иреће у православну цркву . . . 150
Српске етнографске карте 151
Чланци берлин. трактата. који још нису испуњени 153
Извод из протокола берлин. конгреса, који се тиче Бесарабије 156
Статистички подаци о насељењу јев. Турске 158
Добруча 159
Растење становништва у Грчкој 160
Становништво Источне Румелије 161
Становништво Румуније по националности
Примедбе 162

Digitized by Google

ПОВОДОМ ПРАПАГАНДЕ БУГАРИЗМА У МАЋЕДОНИЈИ.

Да би се сачувала српска народност у Мећедонији и Старој Србији од побугаравања неопходно је, да између српске јерархије и цариградске постоје најбољи пријатељски односи и да српска влада не покушава принуђавати васељенску патријаршију, да поставља у мећедон. јепархијама српске архијереје, јер ће се они, усљед бугарских интрига, поткупљивања и достава, тешко одржати на катедрама и слагати с турским властима, које су навикле на „бакшиш". А ако случајно турска влада уклони са јепархије српскога архијереја, њу ће лако заузети бугарски екзархат. Колико Бугари пазе на све, што се дешава у Мећедонији, могу посведочити, између осталих, ови факти: крајем 1889 год. српска штампа, ради очувања српскога становништва у Мећедонији и Старој Србији, од побугаравања, објавила је да је неопходно, да се српски и црногорски митрополити обрате васионскоме патријарху с молбом да се у српским јепархијама назначе архијереји Срби. Ово је било довољно да бугарска екзархија и бугарска влада предузму мере да се ово не допусти. Априла 1890 год. екзархија је послала, бајаги ради освећења цркве, а у самој ствари ради бугарске прапаганде, у сами центар Ст. Србије, некадашњи прво-престолни град пећско-српске патријаршије — Скопље, бугарскога митрополита Теодосија у чину „скопљанскога", без султанскога фирмана, који би га утврдио у том звању; одмах чим се он настанио у престоници српских царева, отворио

Digitized by Google

се у столици Бугарске — Софији мађедонски збор, који је решио: увећати у Мађедонији број бугарских школа и издржавање учитеља, на шта бугарска влада одмах одобри 800.000 динара. Рад схизматичкога митрополита Теодосија на ширењу велике бугарске идеје и захтев рускога посланика од Порте, принуди турску владу да не даље, но кроз месец дана удали Теодосија из Скопља под стражом у Цариград. Удаљење Теодосија из Старе Србије произвело је страх у Бугарској, и новине *Слобода*, напавши на Русију, категорички објавише да ће Бугари прећи у римо-католицизам; то исто потврди и бугарофилски цариградски Courier d' Orient.

Да би се имао уплив на српско становништво у Ст. Србији и Мађедонији, нужно је бринути се о њиховим духовним потребама, о помагању и одржању православ. вере и цркве, коју узнемиравају прапаганде: бугарска, римска и енглеско-протестанска, јер само једна вера може очувати српску народност у Мађедонији и Ст. Србији од побугаривања. Али какав пример у овоме случају даје српска влада ,чија се црква налази у потпуној занемарености и број јепархија скраћен до таквог минимума, да епископ нема могућности познавати своју паству. У Бугарској, у којој се мал те не гони православна вера, на свакога јепископа долази у средњу руку 200.000 душа, а толико душа долази и у иноверној, непријатељској срп. народу, Угарској, у којој Срби имају седам јепархија: у Срему, Бачкој, Хрватској, Славонији, западном Банату и Угарској, на 1,350.000 православних Срба, не рачунајући две јепархије у Далмацији[1]). Међу тим у Србији јепископ управља паством од преко 500.000 душа. Многи црквени закони, уведени у српској цркви у време књаза Ми-

[1]) У грчкој краљевини на 2,150.000 православ. становника има 41 јепархија; но и овај број јепархија рачунају неки недовољним. Док либерална штампа захтева скраћење броја јепархија, неки ауторитетни и учени мужеви Јеладе указују нужду да се број јепархија полигне на 48.

Digitized by Google

хајла и краља Милана, постоје и до данас насупрот црквеним канонима. Укинута напредњацима шабачка јепархија још није повраћена, не говорећи већ о другим јепископским катедрама, које су затворене у пређ. време, као: у Ваљеву, Смедереву, Пироту, Врањи и др. Малобројна српска јерархија, при том јако је стешњена у вршењу својих духовних обавеза не само савршено некорисним духовним конзисторијама, које дејствују независно од јепископа. већ и министарством просвете и црк. дела, које има велики уплив на ток црквених дела у Србији, и на послетку и самом скупштином, где често заседавају лица, односећа се сасвим индиферентно према цркви. а да не кажемо шта више. У оваком стању српске цркве, њој је тешко имати какав било уплив на своје земљаке у српским провинцијама у Аустро Угарској и Турској. Доста велико бреме чине по српску јерархију духовне конзисторије, које претварају често праве ствари у неправе и лишавају јерархију да има каквог уплива на духовенство и паству. У Србији духовне конзисторије биле су основане с циљу уништења бивших пређе злоупотреба од стране јепископа, особито у судским делима. С њиховим основањем, значај јепископа у Србији, лишених судске власти, знатно је опао у очима народа, а и на саме јепископске катедре, особито у време расколничке јерархије у Србији, са лажним митрополитом Мрашом на челу, избирали су лица врло недостојна (изузетак чине само јепископи: Никанор жички и Димитрије нишки, који су, кад се митрополит Михаило вратио на управу, дали оставке у мају 1889 год.). Разуме се, да овакви јерарси, погазивши скоро после посвећења свога за јепископа, дату им пред лицем цркве клетву, да љубе после Бога поверену им паству, да се брину о њој и да никоме више не дају од свога имања осим цркви и својој пастви, — немогоше заслужити љубав и уважење

Digitized by Google

народа. Међу тим у Србији, где народ само у велике празнике посећава Богослужење неопходно је више но ма где поставити достојне јепископе, који стоје блиско к народу, и избегавати посвећења у овај чин лица, оптерећених децом, која се брину више о својој породици и о увећању материјалних срестава, него ли о спасењу хришћанских душа, поверених њиховом старању. Такви јепископи, који се не брину о људима и не уче их побожности, подвргавају се, по каноничким правилима, црквеном одлучењу.

Уништење духовних конзисторија[1]) у Србији принудило би јепископе да се озбиљније заузму за дело и да буду одговорни за своја дела архијерејском сабору. Но за то је потребно увећати број јепархија у Србији, бар до седам, да би се јепископу дала могућност да изближе позна своју паству и у исто време да се њима увећа састав архијерејскога Св Синода, који, састојећи се из већега броја лица, даје цркви више гарантије за корист својих савета и за правичност својих дела и заповести. „Спасеније јест во мнози совјетје.“

У каквом чину треба примати бугарски клир, који прелази из раскола у православ. цркву.

(Види стр ну 65).

О томе, — у каквом чину треба примати јепископе и уопште клир бугарске схизматичке цркве, у случају ако се покају и пожеле вратити се у лоно православ. цркве, постоји правило св. великога Синода цариградског од 21 Јуна 1879 год. основано на канонима црквеним, правилима св. отаца и делима васеленских и помесних сабора, а такође и на црквеној практици, по којима јепископи, свештеници и ђакони, рукоположени ма и истераним из свештенога чина и одлученим од

[1] 1890 год. они су названи „јепархијски духовни судови“.

Digitized by Google

цркве јепископима, примају се и признају се од стране православне цркве у истом чину. У овом правилу Цариградскога великог синода[1]) ништа се не говори о јепископу, који је био постављен само једним јепископом, какав се јепископ лишава свога чина, осим случаја, ако то бива из нужде гоњења или другога ког узрока, усљед кога било би немогуће да се сакупе јепископи, као што је то било са Сидиријем, јепископом палевијским, кога је поставио један јепископ Филон.[2]) Исто је било и у практици руске цркве, када је 1799 год. иркуцки јепископ посветио за епископа кађакског архимандрита Јоасафа. Обе ове хиротоније признате су биле црквом као важеће.

Бугарске јепископе, док су у схизми, православ. црква не признаје за праве јепископе, рачуна их за туђе и не прима у своју заједницу.

Јепископи и свештеници римокатолички и други, који се оделише сасвим од православне цркве и не чуваше исте догмате, грчка црква прима сасвим под другим условима, него ли јепископе и свештенике, који су у расколу са владајућом црквом.

Српске етнографске карте.

У Србији за посљедних 20 година било је издато неколико етнографских карти *српске народности*, доводивших границе њене до јегејскога мора и Тесалије, а понекад и прелазивших ову област и суседни с њоме Епир. Из историје се посигурно зна, да су Славени насељавали некада јужну Маћедонију, но да они чине већину у насељењу обала јегејскога мора, — то подлежи великој сумњи. Као у старо време, тако и сада, Грци су владали свима обалама Јегеја, с којих их није могао истиснути ни један народ.

[1]) Њега је издао у засебној брошири 1887 год. митрополит Смирнски Василије.

[2]) Pydal стр. 2.

Digitized by Google

У случају уједињења српске народности и образомања велико-српскога царства, посљедње ће, нема сумње, пожелети да има изласка на јегејско море, премда ова жеља не ће се слагати с границама раширења српскога племена. Допустимо, да ће се маште велико-српских патриота у овом случају остварити и обала јегејскога мора од реке — Месте Кара-су до Тесалије припасти Србији; у исто време сва приморска обала Тракије с Цариградом и Дарданелима да постане владавина велике Бугарске, — хоће ли тада много од тога добити Срби? Неће ли они напротив већ тиме изгубити што давши могућности да се Бугарска осили на рачун Тракије, они ће се на свагда разићи с Грцима и у будуће подвргнуће своју земљу непрекидној борби час с Грцима, час с Бугарима, јер и једни и други непрестано ће објављивати своја права на Маћедонију. Ако Срби желе пошто по то ујединити своју народност, то они немају права да ову исту жељу поричу и Грцима, јер њихов животни интерес не може допустити ни Србима, ни Бугарима да се утврде на јегејскоме мору, чиме би грчки народ јужне Маћедоније био растављен од Грка из Тракије, где су они у сравнењу с другима, многобројнији.

Тим је пријатније посведочити, да образовани државници Србије, који нису заражени маштама и идејама, које се не могу збити, који разумевају неопходност по Србе живота у добром пријатељству, братству и сагласности с њиховим једноверцима Грцима и Румунима, сасвим не деле мишљење велико-српских патриота.

Непристрасни српски етнограф г. Стојан Протић (началник министарства унутрашњих дела у Србији) овако проводи границу српске народности у Маћедонији:

„У Маћедонији главна наша, т. ј. српска линија, иде од запада на исток, и то од битољскога округа, у ком српски елеменат господари, изузимајући јужни њен део, где је он слабији, на град Струмницу и Неврокоп; последњи остаје Грцима. Сво пространство на север од

Digitized by Google

ове границе, пошто је српским елементом насељено мора припасти Србији...“

Треба држати, да ће се и међ Грцима наћи потпуно непристрасних радника, који ће се сагласити с овом линијом или етнографском границом, преко које се грчка народност већ више не распростири.

Остаје питање о српскоме порту на јегејскоме мору. Одричући права Србима да се утврде на обалама Јегеја, г. Ст. Протић држи да је могуће „претворити у слободно пристаниште“ Солун, који треба у том случају да се „налази под међународном заштитом, с тим да не припада ни Грцима, ни Србима“ Но ако се Срби са Грцима потпуно сложе око граница, што је врло могуће, то Солун, остајући у рукама Грка, може у исто време бити и порто-франко и хавана за српске лађе; при том Срби, с уједињењем своје народности, задобиће не једну хавану на јадранскоме мору. Сва Албанија, од граница Епира и Далмација, с Боком Которском, може припасти Србима. А у далматин. Србима добиће једне од бољих морнара у свету, који скоро помогоше открићу нове земље Франц-Јосифа у северном леденом океану.

Погажени и неизвршени чланци берлинскога трактата.

Берлински трактат, који је утврдила и ратификовала 15 Јула 1878 год. Русија, а за њом и велике државе, до данас још није потпуно извршен; многи чланци његови погажени су и уништени, усљед чега пре или после он мора бити подвргнут новом прегледу или усљед тога што га је погазила Порта, Аустро-Угарска и Бугарска, њега ће Русија морати признати за погажен и не постојећи, што би дало Русији могућности да себи поврати потпуну слободу делања на православ. истоку и одстрани мешање великих држава у њиним договорима с Портом.

Члан 3, који захтева да се кнез Бугарске „слободно бира народом и утврђује блистателном Портом с

Digitized by Google

пристанком држава", нарушен је тиме, што принц Фердинанд Кобурски, који сада влада у Бугарској и Источној Румелији, као такав, кога становништво није слободно изабрало, није утврђен до данас ни Портом, ни великим државама.

Члан 11, који обвезује бугарско књажевство „да сруши на свој рачун све старе тврђаве за годину дана или и раније", и тражи да „земаљска (т. ј. бугарска) влада предузме одмах мере за њихово уништење" и да не подиже нове, Бугарска је оставила без посљедица. Ни једна од тврђава до данас није порушена, а неке, као видинска, понова су утврђене и наоружане, и осим тога подигнуте су нове тврђаве на српској граници.

Члан 13, који се тиче образовања особите административно-аутономне провинције Источне Румелије „под непосредном политичком и војном влашћу султана", који назначава генерал-гувернера да њом управља, изгубио је сваки значај пошто заузела 1885 год. Источну Румедију војска бугарскога књажевства —. У садање време источна Румелија чини с Бугарском једно цело.

Уједињењем источне Румелије с Бугарском порушена је равнотежа између балканских држава, које су имале, као Грчка и Србија, подједнак број становништва с Бугарском.

Чл. 15, који даје султану право назначавати официре у источно-румелиској милицији, заузећем Источне Румелије бугарском војском и укинућем румилијске милиције, у садање време не постоји Уједно са њим уништени су и чл. 16 и 17, који се тичу источне Румелије.

Чл. 23, који обвезује Порту „да добросавесно уведе на острву Криту устав од 1868 год., са изменама, које буду признате као правичне", погазила је Порта 1889 год. знатном применом устава не у корист Грка, који чине не мање од $^3/_4$ свега становништва острва, скраћивањем и уништењем многих права и привилегија, које

Digitized by Google

је дала Порта на захтев великих држава, и заменом генералног-гувернера хришћанина мухамеданцем.

Исти члан обвезивао је Порту да уведе устав сличан с оним што је на острву Криту, који је „примењен к месним потребама“ „и у другим деловима јевропске Турске, за које административно уређење није предвиђено трактатом.“ „Разраду појединости ових нових устава“ Порта је пожелила поручити „у свакој области особитим комисијама, у којима су становници области имали велика суделовања“. Овај је члан остао без свакних последица. Никакве комисије за разраду нових устава у јеврон. областима Турска Порта није образовала, и хришћан. становништво није добијало никаквих права или привелегија, оставши, као и у Ст. Србији, као и пређе без заштите и у власти дивљих орди Албанаца, од којих Порта у ратно доба образује башибузуке.

Чл. 24, који је давао Грчкој, сагласно тринајестом протоколуб ерлинскога конгреса, исправлење граница у у Епиру реком Каламасом, услед упорства Порте није био извршен.

Чл. 25, којим је остављена Босна и Херцеговина Аустрији, погажен је већ тиме, што је Аустрија претворила привремену окупацију у фактичко присаједињење; распоређује се у турско-српским областима, као у својим сопственим, подиже у њима тврђаве, експлоатише и продаје државне шуме, отуђује државне земље дајући их у својину страних колониста; принуђава војску, образовану из урођеника Босне и Херцеговине, да се закуне на верност аустријскоме ћесару и т. д.

Чл. 61-им блистателна Порта обвезала се „остварити, без сваког очекивања, побољшање и реформе, које изазивају месне потребе у областима, насељеним Јерменима и осигурати њихов живот од Черкеза и Курда..“ Овај је члан остао без сваке примене. Ништа Порта

Digitized by Google

није саопштавала државама о мерама, предузетим у тој цељи, као што и саме велике државе не надзираваху над применом реформи у Турској Јерменији, на шта су били обвезани берлинским трактатом.

Извод из протокола берлинскога конгреса (№ 10, седница 19 јуна (1 јула) 1878 год.), који се тиче уступања Русији Доње Бесарабије

(Види стр. 26).

„До 1812 год. сва је Бесарабија зависила од молдавске кнежевине, чија је аутономија била свечано призната свима трактатима, које су пређе закључиле империје руска и отоманска. Кучук-Кајнарциски трактат признавао је особито молдавским и влашким кнежевима права владаоца и установио је да Бесарабија буде саставни део Молдавије" на тај начин „распарчавање 1812 год. није могло бити оправдано фактом или правом освојења". Да је Бесарабија крај румунски, с румунским уредбма и законима, потврдио је јасно император Александар I. Ово уважење старе националности било је формулисано у имераторскоме рескрипту, при ком је била проглашена административна и судска организација ове провинције после сједињења њенога с Русијом, без да је показана ма каква разлика између доње и горње Бесарабије. Као што се види, хтело се је закључити, да је Бесарабија крај турски, или татарски просто с тога, што су отоманци заузимали тамо три тврђаве, али историја влашка представља сличну аномалију: турске су тврђаве тамо постојале одавна; из тога ипак не излази, да је Влашка била некада турски крај".. „Од свога уласка у компанију, Русија је потписала с Румунијом конвенцију, којом је она јасно гарантовала неповређеност садање румунске територије", ова је гаранција „задобила удвојену силу од тога дана,

Digitized by Google

када је на позив исте Русије, помоћ румунској нацији постала позитивнија и претворила се у праву ратну помоћ, у потпуни савез. Румунска војска борила се упоредо с руском армијом"... „Румунија уме испуњавати дуг признања и доказала је то много пута. Она не заборавља ни своју историју, ни имена својих добротвора; у Катарини II и Николи I она поштује великодушне творце кајнарџиског и једренског трактата; но она чува такође и спомен о жртвама, које је она учинила ради увећања, среће и славе Русије. Она се сећа, да је она од Петра великог до данас била с прекидима или једновремено базис ратних операција Русије, житница, којом се хранила руска војска и онда, кад се она кретала преко Дунава, и позорница врло често предполаганих најстрашнијих судара. Она се такође сећа, да је она 1812 год. изгубила у корист Русије половину Молдавије, од Прута до Дњестра" ... „Принуђена да дуго време држи своју војску под оружјем ради одбијања неизбежних случајева, она је имала под заставом, како у активној војсци, тако и у резерви 70.000 људи. Сврх тога, она је доста изгубила; градови њени и цела обала Дунава беху опустошени бомбардовањем, путеви комуникације искварени, убојни материјал повређен"... „Њеном првом праву, чији је принцип био онакарађен историјским неспоразумима, присаједињавају се права, која је она обновила или боље рећи, обновила их је на бојноме пољу. 10.000 Румуна пало је под Плевном, да би задобили за своју отаџбину слободу и независност" ... У замену уступљене Русији 1878 год. Бесарабије, Румунија је добила Добручу, која је увећала румунску територију за 4000 кв. километара и 90.000 становника, сразмерно с тиме, што је уступила, и сврх тога њој је повраћена делта Дунава, које ју је Јевропа лишила 1857 год. Благодарећи Русији, Румунија је добила 170 километара дунавске

Digitized by Google

обале и важне обале Црнога мора са две дивне трговачке хаване.

Последњи статистични подаци о становништву јевропске Турске.

На основу најновијих испитивања насељење јевроп. Турске досеже до 5 милиона душа оба пола.

У Цариграду и околини	870.000
„ Тракији	700.000
„ Македонији и Старој Србији . . .	2,050.000
„ Албанији	600.000
„ Епиру и Тесалији	650.000
Свега	4,870.000

По народностима има:

Грка	950.000
Куцовлаха	160.000
Срба и макед. Словена	1,250.000
Бугара	325.000
Албанаца	800.000
Јермена	300.000
Јевреја	120.000
Осталих	30.000

Православни цигани, који живе међу Славенима, показани су заједно с њима, а мухамеданци су пребројани Турцима или Албанезима. Свега цигана има до 280.000.

По вероисповести:

Православних	2,730.000
Јермена око	300.000
Римокатолика и протест.	80.000
Мухамеданаца	1,620.000
Јевреја	150.000

Digitized by Google

У областима, које се користе особитим правима:

Кнеж. Самос	45.000
Острво Крит	300.000
Острва Ахипелага	350.000

а) Босна и Херцеговина имају 1,336.000, од њих православних има 570.000, римокатолика 265.000, мухамеданаца 492.710, Јевреја и других до 10.000 (у 1885 години).

в) Ново-пазарски санџак	170.000
Острво Кипар, заузето Енглеском . .	186.000

Неколико речи о Добручи, на коју претендују Бугари.

Добруча, којом сада Румуни владају, звала се у старо време Minor Sethis. По обалама њеним биле су раштркане у ст. доба многобројне грчке колоније, које је овде Трајан населио. Римски колонисти помешали су се с Грцима и др. племенима. У VIII веку, — времену римско-грчке империје, доселили су се у Добручу Бугари, не чинеће и доцније већину становништва. У X, XI и XII веку бугарски кнежеви сматрали су себе за владаоце Добруче и ратовали су с византијским имераторима, који су не једанпут присаједињавали Добручу к својим земљама. У XIII веку у Добручу упадну ногајски Татари чији потомци остану у њој и до данас. Онда дођоше овамо из М. Азије Турци — Селџуци од 10—12 хиљада, под вођом султаном Изедином. У XIII и XIV веку бугарски цареви нису само једанпут простирали своју власт и на Добручу, у којој су били своји владајући кнежеви. Од II полов. XIV века добручки мали кнез Добровић престао је признавати власт бугарскога цара Јована — Александра. Његова је резиденција била у Варни и био је потчињен цариградском патријарху, ослободивши Добручу испод власти трновског архијепископа. После смрти бугарскога цара Алексан-

Digitized by Google

дра Добротић завлада његовим престолом и владао је источном или приморском Бугарском, док се остала Бугарска делила на 2 царства: западно, са престоницом у Видину и средње са резиденцијом у Трнову. Крајем XIV века Добручом је владао Јован Мирца, велики војвода Угарско-Влашке и „запланинске“ и обема обалама Дунава. У XV в. Добручом су завладали Турци.

Добруча броји сада до 220.000 становника оба пола. У северном њеном делу и на острвима дунавске делте чине већину Румуни, којих у садање време, заједно са Власима, који се преселише из Угарске и Трансилваније, има не мање од 56.000, а Бугара не мање од 29.000, за тим Грка и Гагауза до 3.200, Руса већином староверaца 16.500, Немаца до 2.000, Јермена до 800, Цигана 1.200, Јевреја 1.800, Татара ногајскога порекла и досељеника из Крима 6.500, остало становништво чине Турци.

Споменути бројеви становништва Добруче сведоче, не може боље бити, да је Добруча пре Румунска, него ли бугарска земља.

У садање време, Добруча припада доњо-дунавској јепархији, а до 1878 год. припадала је туљчинској јепископији (у дристерској или доростељској митрополији), чија је катедра сада упражњена. У доњо-дунавској јепархији (резиденција је јепископа у Галацу) има један викарни епископат, 4 среза: галачки, браилски, *туљчински* и *констански* (пређашњи Ћустендилски) са 875.000 православних становника.

Прираштај становништва у Грчкој.

1821	г. становништва у Елади било је до	940.000
1828	„ по свршетку рата за ослобођење	741 950
1838	„	752.077
1861	„	1,096.810

Digitized by Google

1870 „	1,225.173
са јонским острвима	1,457.394
1881 „ с делом Тесалије, сједињене са Грчком	2,067.075

Ако се изузму сједињена с Грчком јонска острва и без Тесалије, то ће изићи, да се становништво Јеладе од 1828 до 1881 год. увећало више од двапут. У садање време становништва у Грчкој има преко 2,300.000 од којих римокатолика и протестаната има до 17.500, Јевреја до 5.000 и мухамеданаца до 30.000.

1881 год у *Источ. Румелији* било је, после пописа, Бугара-хришћана 682.757, Грка 53.045, Турака и Помака 200 499, Цигана 27.201, Јевреја 6.993, Јермена 1867, страних поданика 3.738, свега 976.100 душа.

У Румунији по народности има: Јевреја преко 410 000 Цигана 200.000, Бугара 98.000, Руса 24.000, Срба 7.400, Немаца 44.000, Мађара 30.000, Јермена 9.000, Грка 9.250, Француза 2.100, Енглеза око 1.000, Италијанаца до 500, Турака, Татара и др. 30.000; остали су православни. Римокатолика у Румунији има до 48.000; протестаната 34.500.

ПРИМЕДБЕ.

К стр. 39.

Колико су се Грчки јерарси старали о ширењу св. писма између Бугара, види се из тога, што је помоћу и материјалним срествима митрополита трновског Илариона, Грка, био наштампан превод новог завета на бугарски језик, који је 1840 године распрострањен 5.000 екземплара, и одмах за тим он је издржао још 5 издања и распрострањен био у 45.000 екземплара.

Digitized by Google

К стр. 32.

У књизи г. Крестовског: „20 мјесјацев војни“ (стр. 185) прича се о случају протресаном у руским војним судовима где је бугарска шајка у задунавској Бугарској, која се састојала из сопственика Ивана Гицља, свешт. Хризанова, учитеља Поправца и др. Бугара, који заузимаху други друштвени положај, — грабила, мучила, убивала, само ради пљачке, не само Турке и Грке, већ и Бугара. Оваквих случајева било је много. Руске солдате поражавала је хладнокрвна жестина Турака, њихових жена, па и непунољетне деце и одојчади.

На стр. 70.

У Једрену има Грка 19.730, Бугара 4.820.

На стр. 54 - 55.

У Бугарској и Источ. Румелији 1889 г. број римокатолика дошао је до 2.636 породица.

Ради успешнијега ширења римске прапаганде у Бугарској и Маћедонији, скоро је основан у Фрајбургу католички факултет за васпитање младих Славена — будућих миснонара код Славена балкан. полуострва.

Од српских дела и етнограф. карти, којима смо се ми користили, сматрамо за дужност да споменемо ова:

„Македонија и Стара Србија“ од Ст. Гопчевића.

„Историјско-етнографско-географска мапа Српских земаља“, од М. С. Милојевића, изд. 1873. у Београду.

„Браство“ I, II, и III књига друштва Св. Саве

„Српски свет“ Нег. М. Пижетића. Београд 1890 године.

„За просвету и слободу“ Ст. Бошковића, Београд 1882 „писмо г. А. Мајкову поводом Сан-Стефанскога уговора“.

„Којој Славенској грани припадају Славени у горњој Албанији и Македонији“, „Деспота Бацовића, из Македоније. Београд 1887 год.

Digitized by Google

„Старо-Срби“ од Дим. Алексића из Раосока, Београд 1878 године.

„Народописни и земљописни преглед средњег дела праве (Старе) Србије“ од М. С. Милојевића.

„Кнежевина и Краљевина Србија“, од М. Ђ. Милићевића.

„Гласник Срп. ученог друштва“ књ. X, с картом.

„О Македонији и Македонцима“ од С. М. Протића.

„Solution de la question d' Orient par l' Europe ou par la porte?“ с картом, par Mathias Ban. Београд 1885 године.

„La réorganisation politique de l'orient sur la base de l'equilibre des races· par un Jndigène de la Péninsule.“ Paris 1878 год.

„Вардар“, календар за 1887, 1888 и 1889 годину изд. у Бечу.

„Notices statistique sur la Péninsule des Balcans.“

„Говор члана главног приређивачког одбора Јована Драгашевића, у Крушевцу 1889 године (Прослава 500 год. Косова).

„Carte Etnhographique de la pre qu'ile des Balcans, par Dr. Gégligovatz. Belgrade 1885 год.

„Јавни зборови Србомакедонаца и Старо-Срба“ у Београду, Нишу и Врањи, у Фебруару и Марту 1885

„Рад збора Србо-Македонаца и Старо-Србијанаца“ држанога 3 Марта 1885 год. у Нишу, а такође и нека историјска дела г. Панте Срећковића и др.

Осим етнограф. карти г. Киперта (Kippert), балканскога полуострва и Аустро-Угареке, ми смо се користили овим:

A. Ritter zur Helle von Zamo: Die Volker des Osmanischen Reiches.

Digitized by Google

Les Grecs de l' Empire Ottomane, etude statistique t etnographique, par A. Sinvet. 1878. Constantinople (2 изд. штамп. у Лајпцигу).

Etnographie et statistique de la Tirquie d' Europe et de la Gréce. Paris.

Genadius: „Ethnological Marof European Turkey and Grece. 1877.

Snanford. Carte Ethnologique de la Turquie d' Europe et de la Grece.

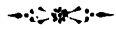

Digitized by Google

ШТАМПАРСКЕ ПОГЕРШКЕ.

На	стр.	озго	у	реду	стоји	треба
„	113	„	„	5	он је чуо	он чуо
„	114	„	„	18	Денес	Венче
„	„	оздо	„	5	Бигмица	Биглица
„	117	озго	„	9	потучени	поту рче
„	„	„	„	13	Славена	Славени
„	„	оздо	„	10	и осталим	и о осталим
„	„	„	„	5	Салоники,	Солун,
„	119	озго	„	16	екзархије	екзархија
„	„	„	„	17	тако	тамо
„	120	оздо	„	15	изтрорijских	историјска
„	„	„	„	16	етнографских	етнографска
„	121	озго	„	5	посеја.и	и посеја.и
„	122	„	„	13	науци	нацији
„	„	оздо	„	8	Хиротониса и	харотонисани
„	123	озго	„	16	архимаћерита	архимандрита
„	124	„	„	5	Киречка	Јиречка
„	125	„	„	7	била би	било би
„	126	оздо	„	6	Мујетов	Муретов
„	127	озго	„	9	а њиме	а са њиме
„	„	оздо	„	5	Аутономији	аутономији
„	128	оздо	„	8	пламеном	племеном
„	„	„	„	10	неивија ушла	нација усили
„	129	озго	„	14	изразом	издајом
„	„	оздо	„	3	који се	ко се
„	„	„	„	1	свега	свога
„	134	озго	„	4	претвора	претворе
„	„	оздо	„	9	његовога	њиховога
„	138	озго	„	2	колтанија	компанија
„	„	„	„	8	који је	које је
„	140	„	„	4	партиском	париском
„	141	„	„	14	везу	веру
„	„	„	„	17	расцепа кад	расцеп. Кад
„	„	„	„	19	могли	могле
„	„	оздо	„	1	она,	онако,
„	„	„	„	8	наше	наши
„	„	„	„	12	заштити	заштитити
„	144	озго	„	7	раздаљења	разде.

Digitized by Google

Digitized by Google